

בס"ד

מנשרים קלו

בירורי הלכה
ומאמרים נוספים
סביב 'מבצע אנטבה'

סדר המאמרים

- _____ פתיחה
- 2 מבצע אנטבה בהלכה _____
- יחסם של גדולי ישראל לרעיון שחרור מחבלים
- 12 למען הצלת חטופי אנטבה _____
- על איזה נס מברכים ברכת שעשה לי נס
- 27 והאם ניצולי אנטבה צריכים לברך? _____
- 48 הערות בתשובת יביע אומר על מבצע אנטבה _____
- 54 הרבי מלובביץ' ומבצע אנטבה _____
- 62 דרשות לפרשת השבוע שנאמרו סביב החטיפה והשחרור _____
- 65 מבצע שכח _____
- 74 מפי סופרים וספרים _____
- 83 נספח - תיאור האירועים _____

פתיחה

בו' בתמוז מלאו ארבעים וחמש שנים למבצע יונתן - מבצע אנטבה שאירע בו' בתמוז תשל"ו. המבצע היה בסיומו של שבוע מתוח שהחל בחטיפת מטוס של חברת אייר פראנס שהיה בדרכו מישראל לצרפת. מחבלים שהשתלטו על המטוס הנחיתו אותו באוגנדה כאשר יש בו 105 יהודים. למרות התבצרותם של החוטפים במדינה עוינת, כמעט כל החטופים חולצו בחסדי ה' בשלום¹. במהלך המבצע נהרגו שלושה בני ערובה וכן מפקד סיירת מטכ"ל, יונתן נתניהו, ובעקבות זאת נקרא המבצע על שמו. [קורות הדברים מובאים כנספח, פרי עטו של הרמטכ"ל מוטה גור].

בשבח והודאה לה', מובאים לפניכם דברים רחבים שנכתבו בעניין. ארבעת הפרקים הראשונים עוסקים בדיונים הלכתיים שעלו סביב החטיפה והשחרור. ואלהם נספחו דברים נוספים, מפי סופרים וספרים, הקשורים לעניין².

אוריאל בנר שדרות - תשפ"א

הערות והארות יתקבלו בברכה בכתובת BANERURI@GMAIL.COM

1. מתוך דברים שנאמרו שתוכנית רדיו במלאת שלושים שנים למבצע, https://www.bhol.co.il/forums/topic.asp?cat_id=4&topic_id=1973787&forum_id=771

דן שומרון, שהיה מפקד המבצע, נסע בהרקולס הראשון שנחת באנטבה, מתאר את הרגעים של ההגעה לשדה, כשהשמיים היו מכוסים בעננים כבדים, ולא היתה שום ראות, עד שלרגע כלשונו: 'פרצו העננים, וראינו מולנו את המסלול מואר בדיוק כמו בהערכות המצב שקיימנו', ואז הוסיף דן שומרון: 'הבנתי שמישהו מלמעלה החליט שהפעולה היום תצליח'. מפקד החפ"ק שלו אמנון בירן, איש ה'יחידה', שהיה האחרון לעלות על המטוס האחרון שעזב את אנטבה, שעה וחמישים דקות אחרי תחילת המבצע, תיאר את ההרגשה שלו כשעמד ליד הכבש כשאחרון אנשי הצנחנים והנגמשי"ם האחרונים של ה'יחידה' נבלעו פנימה, ואז הוא עולה אחרון, אין אבטחה הקיפית, הוא שם לבד עם דן שומרון בג'יפ החפ"ק, 'הבטתי סביב' אמר אמנון בירן: 'וראיתי רק חושך מכל עבר, להבות המיגים שפוצצו האירו את האפילה מרחוק, הרגשתי בודד ואז הבטתי למעלה, הבטתי למעלה והרגשתי באופן מוחשי, שמישהו גדול, גדול מכולנו, היה ונמצא כאן אתנו הלילה הזה.. ואז אמר איתן הבר: שבזמנים כאלו אכן חייבים להודות שיש משהו מעבר שדואג שהכל שייכול כל כך הרבה להשתבש דופק כמו שצריך.

2. כיון שחלק נכבד מהדברים פורסמו כבר בביטאונים תורניים, לא בקשתי הסכמה מת"ח, כמקובל.

מבצע אנטבה בהלכה

הקדמה

בכ"ט בסיון תשל"ו, נחטף לאנטבה מטוס של חברת אייר פרנס ובו למעלה ממאה ישראלים, המחבלים דרשו בתמורה לשחרור החטופים, שמדינת ישראל תשחרר מספר מחבלים הנמצאים בידיה. בסופו של דבר במבצע מיוחד במינו שוחרר החטופים כשבוע לאחר חטיפתם.

מבצע זה עורר מספר דיונים הלכתיים, בעיקר סביב השאלה האם היה נכון לצאת אליו על אף הסיכון הגדול. ברצוני לסקור את הדעות השונות של הפוסקים ביחס למבצע זה, יש להדגיש שאומנם הדיון נערך אחר מעשה, אך עלינו לראותו כבירור ההלכה כשלעצמה¹.

את שאלת ההיתר לצאת למבצע יש לבחון הן כשלעצמה והן על רקע אפשרויות אחרות. כלומר, באותם ימים עלתה האפשרות, ע"פ הצעת החוטפים לשחרר ארבעים מחבלים, ובתמורה לקבל חזרה את החטופים. ישנה אפשרות לומר שאפשרות הצלת החטופים בדרך 'פשוטה' יותר, הופכת את הצורך במבצע וממילא את ההיתר לצאת אליו לבעייתית.

במהלך הדברים יושם דגש על המעמד המיוחד של "מלחמת מצוה" לעומת שיקולי פקוח נפש פרטיים.

היתר להסתכן לצורך הצלת האזרחים

לדעת הרב עובדיה יוסף והרב שאול ישראלי ישנו היתר לצאת למבצע בדומה לדין נכרים שצרו על עיירות ישראל. הגמרא בערובין מ"ה אומרת שכאשר נכרים צרים על עיירות ישראל, יש הבדל בין מצב בו באו על עסקי נפשות לבין מצב שבאו על עסקי ממון, במצב הראשון יוצאים בכלי נשק ומחללים שבת, משא"כ בשני, אבל כאשר מדובר על ערי ספר, מחללין שבת בכל מקרה.

1. בשו"ת בני בנים [ח"א סימן מ"ג] התייחס לנקודה זו וכתב: בעיקר כתבתי על העתיד, אבל על העבר ממילא יש לחפש כל טעדיק כמו שאמר הגמ"ז [סב"ה הגר"א העניקין א.ב.] אחרי שמינו אשה להיות ראש ממשלה, שאם היו שואלים את דעתנו היינו אוסרים כדעת הרמב"ם, אבל אחרי מעשה יש ללמד זכות כמשמעות הרא"ש [לעומת זאת ראה שו"ת באר משה ח"ז סימן פ"ו התייחסות אחרת לעצם הדיון: אין רצוני להכניס עצמי בפרשה והטרגדיה איך היה הדין נוטה ע"פ דעת תורה, כי מנהיגי האזרחים ומנהיגי החיל דשם בלא"ה אינם שומעים לדעת תורה, והרבה די נשתפך שלא לצורך כי בלא"ה אין שומע לפסקי רבנים הנאמנים לה' ולתורתו. ולפענ"ד רק סנהדרין סמוכים יכולים לפסוק הלכה בשאלות אלו כמפורש סנהדרין ר"פ ראשון וברכות ג, סע"ב.. ומאחר שאין לקולנו אוזן קשבת מה לנו אפילו לדבר ..]

וכך כותב הרב עובדיה יוסף:

עכ"פ בנ"ד שאין כל ספק שבאו על עסקי נפשות, ודאי שיוצאים עליהם בכלי זין, ומחללים עליהם שבת להצילם... וכ"כ המנחת חינוך (מצוה תכה), שמצות הריגת שבעה עממים היא אפ"י במקום סכנה, דנהי דכל המצוות נדחות במקום פקוח נפש, מ"מ מצוה זו שציוותה התורה להלחם עמהם, ודרך העולם שנהרגים משני הצדדים במלחמה, וידוע שהתורה לא תסמוך על הנס, כמבואר ברמב"ן, על כרחך שדחוייה פקוח נפש במקום הזה ומצוה להרוג בהם אף כשיש סכנה בדבר... שאין איסור בזה אם נהרגים בשעת מלחמה להציל החטופים, דהוי מלחמת מצוה.

הגמרא עוסקת בהיתר לחלל שבת כדי לסייע לתושבי העיר המותקפת, אך מתוך הדברים עולה התייחסות גם לשאלת הסיכון הקיים ביציאה לעזרתם, ומשתמע שמדובר במלחמת מצווה, שבה לא קיים איסור להסתכן, כבשגרה, וזוהי המסקנה החשובה מבחינתנו, שמותר לקחת סיכון על מנת להציל את החטופים².

א. האם היתר היציאה למבצע גם כאשר קיימת אפשרות לשחרר מחבלים

נשאלת השאלה, האם דין המלחמה משתנה עקב האפשרות לשחרר מחבלים. במקרה שלפנינו, כיון שישנה על השולחן אפשרות אחרת לפתור את בעיית הסכנה באמצעים החטופים, וזאת ע"י שחרור מחבלים, לא ברור האם ההיתר והחובה לצאת למלחמה עדיין בתוקפם³. לדעת הרב עובדיה שחרור מחבלים היתה אופציה נכונה במקרה זה. לכן כאשר הוא מבסס את ההיתר לצאת למבצע מדין נכרים שצרו על עיריות ישראל, מתייחס הוא לנקודה זו ואומר:

ואין לומר הרי בידנו להיעתר לדרישת הטיוריסטים החטופים לשחרר את ארבעים המחבלים מכלאם, מבלי להצטרך לחלל שבת ומבלי לסכן חיי מאת היהודים החטופים, שעכ"פ הרי יש גם בזה חשש סכנה לעתיד, הן ע"י המחבלים המשתחררים, והן שע"י ששיגו את מבוקשם יש לחוש

2. בדברי הרב עובדיה יוסף ישנה התייחסות גם לשאלת חילול השבת הכרוכה במבצע: 'עכ"פ בנ"ד שאין כל ספק שבאו על עסקי נפשות, ודאי שיוצאים עליהם שבת להצילם... ולכן גם כאן בהיות שהיה הדבר דחוף להצילם שעה אחת קודם, (בטרם יפוג תוקף האולטימטום שהוא יום ראשון בצהריים, לאחר הארכה מיום חמישי), היה מותר להטיס את כל המטוסים עם החיילים והרופאים וכל הכרוך בזה, כדי להחיש מפלט לחטופים הנצורים בבית הנתיבות של שדה התעופה באוגנדה, לשבור זרוע רשעים, ולהביא את החטופים לחוף מבטחים'.

3. מדברי הרב הנקין, שו"ת בני בנין א, סי' מג, עולה נקודה נוספת, שאלה זו נכונה כאשר אין ספק שאכן החטופים יעמדו בהסכם ההדדי, אולם אם הדבר עצמו מסופק, קל יותר להכריע שאכן מבצע הוא אפשרות נכונה. וכפי שהזכרנו לעיל, לדעת הרבי מלובבין, [ראה מאמר הרב לאופר 'התקשרות' שמ"ח-שע"ג] חשש זה שלל את הלגיטימציה לשחרור מחבלים מלכתחילה.

פן יאמרו ידינו רמה, וימסרו עצמם לחטוף מטוסים נוספים על נוסעיהם היהודים, ויבואו בדרישות מופרזות כהנה וכהנה, עד שיגיע הדבר לסכנת נפשות ממש.

לדעתו, היותה של הדרך השנייה כרוכה בסיכונים, מספיקה כדי להשאיר את דין נכרים שצרו על תילו, אף שאותם סיכונים לא מנעו ממנו לפסוק שמותר לשחרר מחבלים במצב זה.

גם הרב **ישראל מאריך** בביסוס נקודה זו:

נראה שגדר מלחמת מצוה, בעזרת ישראל מיד צר הוא מדין קידוש השם, שבזה שכל איש ישראל שיכול לעשות זאת יוצאים חוצץ כולם כאיש אחד נגד הרוצחים שמגמתם לפגוע באנשים מישראל, שם שמים מתקדש. ומטעם זה יש בזה דין של מלחמת מצוה לכל פרטיה... ובנידון צר הבא על ישראל באשר הם ישראל, כגון הא ד"צרו על עיירות ישראל" וכגון נידון שלנו שהפרידו במכוון בין יהודים לבין בני אומות אחרות, והקפידו להשאיר רק יהודים ובעלי נתינות של מדינת ישראל בדוקא, הרי אם יצליח זממם אין לך חילול השם גדול מזה. ע"כ במלחמה עמהם הרי זה מגדר של קידוש השם.. ומכיוון שזה מגדר של "קידוש השם" אין קיימות בזה השאלות על פקו"נ, שכל עיקרו של קידוש השם מחייב מסירות נפש ולא שייך בזה המצוה של "וחי בהם".. החובה והמצוה לצאת עליהם למלחמה, ללא כל נפקא מינה אם קיימת דרך הצלה אחרת, דרך כניעה. כי כל כניעה לדרישותיהם יש בה משום השפלת כבוד ישראל, וממילא יש בזה גם חילול שם שמים, ויש להעדיף את הפעולה הצבאית על כל הסיכונים אשר עמה. ובזה יש לבטוח על שומר ישראל שידריכם בדרך ישרה, ויהיה מספר הנעדרים קטן ככל האפשר.

הרב עובדיה מגדיר מהם הנתונים המתירים לצאת למבצע ואומר שאם המבצע מתוכנן היטב על ידי מומחים צבאיים, בצורה שקרוב לוודאי ש"יצליח ה' בידם" להציל את החטופים, נכון הדבר לקיימו, אף שבאופן טבעי יכולות להיות הפתעות [והוא מזכיר את "ילדי מעלות"], וזאת כיון שבכל מלחמה ישנן סכנות והתורה ידעה זאת כמובן, ואעפ"כ ציוותה לצאת להלחם במצבים מסוימים:

וכ"כ המנחת חינוך (מצוה תכה), שמצות הריגת שבעה עממים היא אפ"י במקום סכנה, דנהי דכל המצוות נדחות במקום פקוח נפש, מ"מ מצוה זו שציוותה התורה להלחם עמהם, ודרך העולם שנהרגים משני הצדדים במלחמה,

אולם, לאור דברי הרב ישראלי ש'שיקולי פקוח נפש אינם קיימים כלל' אפשר שמותר לצאת למלחמה אף אם הסיכוי לשחרור החייל החטוף קטן, ומאידך יש חשש שהוא ייפגע.⁴

לשאלת היחס בין שתי האפשרויות, שחרור מחבלים ויציאה למבצע נדרש בהרחבה גם הרב יהודה הנקין [בני בנים א, מ"ג] בדונו בדבר הוא נוגע בצדדים נוספים.

את דיונו הוא מחלק לשנים. בחלק הראשון דן הוא מצד חובת ההצלה, ללא הגדרת היציאה למבצע כמלחמת מצווה. ואח"כ מוסיף שיקול זה, הנזכר כנ"ל אצל הרב ישראלי. תחילה הוא דן בשאלה האם החיוב להציל הנלמד מהפסוק לא תעמוד על דם רעך משמעותו, 'להציל על הצד היותר טוב', הנחה העשויה להובילנו למסקנה שאסור לוותר על אפשרות שחרור המחבלים. מדברי רש"י [סנהדרין ע"ג ע"א ד"ה לא תעמד] האומר: "לא תעמוד על עצמך משמע אלא חזור על כל הצדדים שלא יאבד דם רעך" נראה לכאורה שכן, אבל הרב הנקין מסביר שכוונת רש"י היא שאם אינו יכול להציל בעצמו, לא יושב בטל אלא יציל על ידי אחרים, כמשתמע מפירוש רש"י על הרי"ף יעוי"ש, אבל במקרה שלנו שאין מדובר בישיבה ואי עשיית דבר, אלא בנקיטת יוזמה, ויציאה לפעולה צבאית, שיש סיכוי ותקווה שתצליח, אין לראות בדחיית הדרך השנייה, של שחרור מחבלים, משום חוסר הקפדה על לא תעמוד. אבל הגמרא מביאה מקור נוסף לחובת ההצלה והוא – והשבותו לו [ומסבירה מה הצורך בשניהם]:⁵

מיהו מוהשבותו לו חייב להציל על הצד היותר טוב, כי הנה בב"מ דף כ"ח ע"ב דרשו במשנה דבר שאין עושה ואוכל ימכר שנאמר והשבותו לו ראה היאך תשיבנו לו עכ"ל..נמצא שביכול להציל את חברו בשתי דרכים והציל

4. כך דייק הרב אלעזר גולדשטיין [תחומין ל"א עמוד 163] ותמה כיצד יתכן שמבצע שנועד להצלת חטופים, יתעלם מהסיכון לחייו? והסביר שכוונת הרב ישראלי היא שלמבצע הצבאי עשויות להיות מטרות אחרות מאלה של שחרור החטופים, וגם מטרות אלו ראויות שיסתכנו עבורם וכלולים במצוות המלחמה. למשל, יתכן שהמטרה היא, חתירה למגע, כדי להרתיע את המחבלים ולהבהיר להם שאין להם דרך להצליח במשימתם.

5. בנקודה זו הביא הרב זילברשטיין [חשוקי חמד גיטין דף מה עמוד א] דברים שונים בשם הרב אלישיב: ..שמעתי ממו"ח מרן הגר"ש אלישיב, שמצות השבת גופו (שממש למדים בסנהדרין דף עג ע"א שמצוה להציל מסכנה) לא מחייבת להגיש את הטיפול הטוב ביותר, ואם ניתן טיפול טוב, אין צריך להתאמץ אף שאפשר לתת טיפול טוב יותר.. "ראיה לכך מביא הרב זילברשטיין מהגמרא בסוטה י"ב, ע"ב, המסבירה שאמו של משה עשתה לו את התיבה האיתנית ביותר, כדברי רש"י שם. ומכאן, שאין חובה שאין מצוה ולכן חסכה ולא עשתה לו את התיבה האיתנית ביותר, אף שהיה משה משתמר בהם יותר, בכל זאת מאחר וגם הגומא הוא להשתמש בעצים קשים וחזקים, אף שהיה משה משתמר בהם יותר, שצריך לומר שהיה משתמר גם טוב, אין חיוב להצילו בטוב יותר, והוסיף המהרש"א (חדושי אגדות) שצריך לומר שהיה משתמר גם בגומא, שאם לא כן, אין לך דבר שעומד בפני פיקוח נפש, וכל שכן ממון, עכ"ל. ומשמע שאין חיוב להציל בדרגה הגבוהה והבטוחה ביותר ואפילו כשזה נוגע לחסכון של ממון.

בדרך הפחות בטוחה.. עבר על והשבותו.. וזהו כשראה את השבויים בעיניו.. כיון שהשבת אבדה נלמדת מכי תראה.. ולגבי לא תעמד.. יש להסתפק האם חייב בו כשאינו רואה.. גם אפילו רואה שאז חייב להצילו על הצד היותר טוב מוהשבותו לו, יש מחלוקת ראשונים האם חייב להוציא עליו ממונו.. ולהלכה .. הטור והשו"ע העתיקו דעת היראים שאין חיוב להוציא ממון מוהשבותו לו.. וכן דעת הרמב"ם.. ולכן גם אם רואים את השבויים לע"ד אין חיוב לשחרר מחבלים כלואים מטעם והשבותו לו כיון שגם זה נקרא להוציא משלו, ולכן בבחירה בין היענות לדרישות החוטפים לבין עריכת פעולה צבאית אין חיוב מוהשבותו לו לפעול על הצד היותר בטוח ולהיענות לדרישות החוטפים.

ממשיך הרב הנקין ואומר שמהפסוק ואהבת לרעך כמוך משמע שצריך לעשות לחברו מה שהיה רוצה שיעשו לו, היינו שיצילו אותו בדרך הטובה ביותר [ומוסיף לדון גם על משמעות על חיוב הנובע מדין וחי אחיך עמך ואכמ"ל]. ומדבריו עד שלב זה נראה שאכן אין לנקוט בדרך הלחימה כל עוד יש אפשרות שאמורה להיות בטוחה יותר במובן של הצלת החטופים.

דין מיוחד למלחמה

הרב הנקין מברר את משמעות המושג מלחמה ואומר דברים דומים לדברי הרב ישראלי שכל זה אם אין בפעולה גדר מלחמה, אבל במלחמה אין משגיחים בחיי השבויים. לדעתו יש כאן גדר מלחמה ממספר כיוונים, נוסף על עזרת ישראל מיד צר. בין השאר רואה הוא בלחימה לשחרור החטופים חלק ממלחמת מצווה של כיבוש הארץ, לשיטת הרמב"ן [הוספות לספר המצוות מצווה ד] כיון שכאן שהמחבלים נלחמים לנשל את היהודים מהארץ ולגרשם ועושים שליחות מדינות ערב בזה ואינם ליסטים בעלמא, המלחמה איתם נקראת מלחמה לכבוש.

[להבנה זו יש השלכה לכך שמלחמה כזו, אינה צריכה רשות סנהדרין, ועיי"ש בדיונו בנקודה זו, באשר לאפשרות הקיימת לדעתו, שהמלחמה מותרת, אך היא מלחמת רשות].

בסיום דבריו מוסיף הרב הנקין השלכה נוספת של תפיסת הענין כמלחמה. לכאורה האמור כאן מהווה צידוק ליציאה למלחמה גם כאשר ניתן לשחרר מחבלים וכך להביא לשחרור החטופים, אולם אינו משפיע על השאלה כיצד לנהוג אילו אין התכנות של פעולה צבאית, אולם לדעת הרב הנקין גם אילו היה אי אפשר לערוך פעולה צבאית אין חיוב להיענות לדרישות החוטפים כדי להציל את בני ערובה, ומותר ל"עוזבם לנפשם רח"ל" אם הצורך כן לטובת ניהול המלחמה, וכמו בכל

מלחמה שאם יתפשו האויבים שבויים ואיימו להורגם אם לא יוותרו להם, לא שומעים להם. סיכומו של דבר: "והאחריות מוטלת על המנהיגים ומפקדי הצבא להחליט לפי טובת הענין ולא לכבוד עצמם

נראה שהדברים מחדדים נקודה חשובה, ולפיהם לא רק היציאה ללחימה עצמה מוגדרת כמלחמה, אלא גם המצב בו אנו מתלבטים כיצד להתנהל, וממילא החלטה לא להיענות לחוטפים, נמדדת גם היא לפי הלכות מלחמה, ולא לפי הלכות הצלת נפשות. דברים דומים כתב בנקודה זו הרב יעקב אריאל [באהלה של תורה ח"ד י"ט] והעיר שהרב עובדיה והרב ישראלי לא הזכירו שיקול זה בדונם על שחרור המחבלים.

ספק סכנה כדי להציל מוודאי סכנה

בקובץ המאור [שנה כח חוברת ה] דן העורך בצידוק ההלכתי ליציאה למבצע: 'אי יש מקום לפקפק בהצלה כזו שיסודה להרוג או ליהרג'. לאחר דיון בסוגית הכניסה לספק סכנה כדי להציל מוודאי, שהיא לדעתו השאלה היחידה הנוגעת כאן [לא זה המקום לדון במסקנתו במיציא סוגית הכניסה לספק סכנה] אך מסיק:

... הנם רוצחים ולסטים מזוינים, שונאי ישראל מושבעים, והנסיעה היא למדינה של רוצחים ושונאי ישראל מפורסמים, ארץ אוגאנדא ונשיאה המקולל, וכל היהודים שנמצאו שם הנם בבחינת, יכרך המת בסדינו.. ואף אם היו נותנים להם כל דמי פדיון שבעולם, לרבות לשחרר הטרוריסטים חבריהם שדרשום, שגם אז היו בלי ספק הורגים את כל היהודים השבויים.. והיו כולם ר"ל בבחינת גברי קטילי מאי ספק יש, שאם היתה אפשרות להציל רק איזה חלק מהם שחייב היה להציל, ורשב"ל הנ"ל אף על אחד אמר אנא קטיל אנא מתקטיל, ומכש"כ על מאה נפשות יהודים, ואע"פ שאין הלכה כן, אבל לוא יהא רק חסידות של שטות גרידא, הרי דבר גדול עשו החיילים היהודים, ובפרט שכבר נתברר ששאר הארצות כמו גרמניה וקניה לא היו מוציאים להם הנתפסים והיו הורגים ממילא את כל היהודים בחמתם הארורה.

על דבריו העיר הרב משה חסקילביץ [אוצרות ירושלים-חלק ר"ז, סימן ק"ב] הערה מתבקשת אם הדיון מתרכז בשאלה הכללית של הכניסה לסכנה לצורך הצלה:⁶

6. לאור נקודה זאת, יש להעיר שגדר המלחמה המהווה סיבה להתיר את סיכון החטופים לדעת הרב ישראלי והרב הנקין, הוא גם זה המהווה צידוק לסיכון החיילים הנשלחים למבצע, א"כ, דיונו של הרב הנקין בשאלת המחויבות לנקוט בדרך הפעולה הטובה ביותר לטובת החטופים, והעלאת האפשרות שיש לצאת למבצע גם אם שחרור מחבלים מבטיח סיכויים טובים יותר להצלה, חייב להזקק לשאלת ה"מלחמה", המופיעה בהמשך דבריו, ביחס לסיכון החטופים, שכן לולא הגדרת המצב כמלחמה, לא רק סיכון החטופים בעיית, אלא, גם סיכון החיילים סיכון משמעותי למען הצלת החטופים?

הנה בעיקר השאלה אם היה מותר לשלוח לשם חיילים לסכן נפשם בשביל להציל השבויים הוכיח .. דחייב אדם להכניס עצמו בספק סכנה בכדי להציל חבירו מסכנה ודאית ודחה דברי האחרונים שכתבו דאינו מחוייב..נבוא עתה למסקנא דהנה כת"ר סמך עצמו על מה שהוכיח דחייב אדם להכניס עצמו בספק סכנה בכדי להציל חבירו מסכנה ודאית, אבל באמת לא היה באוגנדא ספק סכנה אלא סכנה ודאית, כי מה חשובים עשרים וחמשה חיילים לגבי אלפי חיילים של אוגנדא, אשר בזמן האחרון שנתוסף דעת נתוסף מכאובים וברגע קטן מתקבצים רבבות חיילים על המיעוט שבאו ללחום על אדמת נכר וזה ודאי סכנה עצומה, ואת"ל שגם בסכנה ודאית חייבים להציל אחרים א"כ מאי חזית, וכיון שנהרס היסוד נפל הבנין, ומה שיצאו משם בחיים מעשה נסים היו .. ואין מביאין ראיה ממעשה נסים.

הצורך בסנהדרין ואורים ותומים

נשים לב לנקודה בולטת בדברי הרב אמסעל, והיא, אי הזדקקותו למושג מלחמה, דבר המתבאר בהמשך:

...מיהו אצל אברהם אבינו יש לדון מצד מלחמת מצוה וכדומה, ועכ"פ הרי הותרה גם מלחמת רשות שהיא ודאי סכנה מכל הצדדין, הגם שאין לדמות לכאן שהרי כל מלחמה אינה אלא בהמלכה בסנהדרין מקודם.. סוף דבר אין כל ספק שבעלי הצבא וכל האנשים שמסרו נפשם להציל אחיהם הניתנים בצרת הרג ושמד, בודאי ששכרם גדול ורב ודבר גדול עשו להצלת נפשות יהודים.

ויש להעיר על הצורך בסנהדרין, דבר זה נאמר במלחמת רשות ולא במלחמת מצווה של עזרת ישראל מיד צר, שבה אנו עסוקים, כדברי הרמב"ם [הלכות מלכים פרק ה הלכה ב]:

מלחמת מצווה אינו צריך ליטול בה רשות בית דין, אלא יוצא מעצמו בכל עת, וכופה העם לצאת, אבל מלחמת הרשות אינו מוציא העם בה אלא על פי בית דין של שבעים ואחד.

אולם אם יש מקום לדון בשאלת היציאה למלחמת מצווה, הרי שהדיון הוא סביב הצורך באורים ותומים. בתשובתו אודות מסירת שטחים מא"י במקום פקו"נ [תחומין י עמוד 43] כותב הרב עובדיה שגם לפי הרמב"ן אין שום מצווה בזמננו לצאת למלחמה כדי להגן על השטחים ששוחררו במלחמת ששת הימים, מה גם שאין לנו אורים ותומים הנדרשים לכך כדברי הרמב"ן בהשגותיו לספר המצוות [מ"ת י"ז] שמצווה מוטלת על המלך והסנהדרין, כאשר מוציאים למלחמת רשות או מצווה,

לשאול באורים ותומים, וגם מדברי המגילת אסתר עולה שזו מצווה לדורות. לפי זה קשה להבין את התעלמותו של הרב עובדיה מצורף זה בתשובתו על מבצע אנטבה, ושם נראה שמסכים למה שכתב כנגדו הרב ישראלי [תחומין שם עמוד 53 וכע"ז כתב גם הרב יהושע אהרנברג עמוד 28].

אם כן, איך נלחמו החשמונאים בימי בית שני מלחמת מצוה של עשרת ישראל מיד צר, והרי בבית שני לא היה מלך וחסרו אורים ותומים.. ואיך נפזק להלכה שאף בזה"ז יוצאים למלחמה בבאים על עסקי נפשות.. וזה גם לגבי אחרים מישראל שיוצאים לעזרת אחיהם הנתונים בסכנה מבלי מלך ומבלי או"ת.. אלא פשוט וברור שאין הצורך באו"ת אלא למצווה, וזה כשהם קיימים, אבל אינו לעיכובא... כן ענין המלך אינו לעיכובא..

סיכום

היציאה למבצע צבאי הכרוך בסיכון רב כדי לשחרר את חטופי אנטבה עוררה שאלה משמעותית הן כשלעצמה והן על רקע אפשרות, פשוטה יותר במובן מסוים שעמדה על הפרק, שחרור מחבלים תמורת החטופים. דעתם של הרב עובדיה יוסף והרב שאול ישראלי, ועימם יבדל"א הרב יהודה הנקין היא כי מבצע זה תואם לדעת ההלכה שכן מדובר במלחמת מצוה ובה מופעלים שיקולים שונים מאשר בהסתכנות סתמית, בה אין לקחת סיכונים מעבר לרף מסוים. מלחמה כזו אינה דורשת תנאים מעבר להחלטה על נכונותה הצבאית, בהנחה שאכן סביר שתצליח. ואין נדרשים לה סנהדרין ואורים ותומים. לעומתם היו שדנו בשאלה מזווית אחרת של הסתכנות אדם למען חברו ומהדיון ביניהם מתחדד שכאן מדובר בסיכון ודאי למען חברו ולא בספק, כפי שמוזכר במקורות שונים, ולכן קשה לראות בדיון זה מקור לצידוק ליציאה למבצע.

נספח

זה המקום להעמיד על דיוקם - לגבי דברים המופיעים בויקיפדיה ערך מבצע אנטבה לפיהם התייעץ רה"מ עם הרב עובדיה סף קודם המבצע, האם מותר לצאת אליו בשבת. המקור אליו מפנים הוא בספר "אריה דרעי העליה, המשבר, הכאב" מאת יואל ניר. שם בעמוד 376 נכתב שרביין "שטח בפניו את ההתלבטויות אם להיעתר לדרישות החוטפים או לשחרר את הנוסעים הישראלים במבצע צבאי.. רבין ביקש מהרב אישור הלכתי למבצע ואת תמיכתו הציבורית אם המבצע יכשל, הרב נתן בידו פסק הלכה חד משמעי לבצע את המבצע והוסיף ברכה. בתום המבצע טלפן רבין אל הרב לבשר לו על ההצלחה..". ולא מוזכר עניין השבת כגורם בפני עצמו. בספר "בן פורת יוסף" מאת צבי אלון ויוסי אליטוב עמוד 98 נכתב שרביין ביקש גיבוי ציבורי להחלטה לשחרר מחבלים והרב ביקש זמן לבדוק והוסיף לשאול מדוע אינכם שוקלים אופציה צבאית, תשובתו של רה"מ היתה, אנו שוקלים הכל. ההבדלים בין הגירסאות יוצרים אי בהירות מה בדיוק התרחש, אך לדברים אין השלכה למהות הדיון.

דבר נוסף ביחס לעמדתו של הרב שך. לפי הנכתב בספר מכתבים ומאמרים [ח"א, עמוד י'] ראה הרב שך במבצע צעד לא נכון.

הוא כתב: ההלכה מכריעה בלי התחשבות בדעת הקהל.. ואם לפי הדין אין לעשות הדבר אף שלבסוף הצליח, אין הוא מצדיק את המעשה וכמו שאסור לעבור תחת כותל רעוע ואחד עבר והצליח זה אינו חכמה.. החכמה האמיתית היא מה שההלכה קובעת. מעניין להשוות אמירה זו לתגובתו של בעל הקהילות יעקב [ארחות רבנו ח"א, עמוד שס"ז: ..מו"ר מאוד שמח ושיבח את המשחררים ואמר שרק יהודים מסוגלים לעשות פעולה כזאת של מסירות נפש] וראו עוד דברי הרבי מלובביץ [שיחות קודש ח"ב ע' 625 ואילך]: הנני חוזר על דברי הברורים - מבלי הבט על כל המלעיגים - [אודות] אנשי הצבא שטסו לאוגנדה להציל את החטופים וה' הצליחם במשימתם. עשרות החיילים אשר חלקם בעולם-הבא בלי שום ספק, משום שסיכנו חייהם להצלת יהודים כמובן ממאמרי חז"ל (תענית יח, ב - בנוגע לולינוס ופפוס. ועוד בכמה וכמה מקומות. ואכ"מ). המדובר ביהודים בעלי זכות גדולה שאין כמוה - שלא ביקשו כבוד, לא קיבלו שכר, מהם צעירים שלא מכבר נישאו וכן כאלה שטרם נישאו, הם טסו אלפי מיל ובדעת עצמם ומרצונם הטוב יצאו להציל עשרות יהודים מהיפך-החיים לחיים, והראיה הכי טובה שה' יתברך הצליח בידם, ואותם למעלה ממאה חטופים נמצאים עתה במקום בטוח. ואין לך נס גדול מזה בתקופה האחרונה! ורחמנות גדולה על אלה שברצונם להעלים ולהסתיר את האלקות שנתגלתה בפרשה זו. לסיום נזכיר מה שנכתב בשם הרב שלמה זלמן אויערבך [ועלהו לא יבול ח"ג עמוד שס"א].

לפי דברי הרב יעקב גרשון וייס עם שמחתנו על הצלחת המבצע, היה מוטרד מהבעיה ההלכתית של סיכון החיילים, והתעניין האם המשתתפים התנדבו לכך או שאולצו להשתתף. מתוך דברים קצרים אלו קשה כמובן להבין את דעתו השלמה, אולם ראוי להזכיר שני מקורות אודות התנדבות להצלת חיי אחרים. ראשית יש להזכיר את המובא בשמו [הצבא כהלכה עמוד קמ"ב] שמוטר להתנדב לשרת כחבלן ואף למצווה יחשב, משום שאם יהיה אסור להתנדב הרי הכל יהיו בסכנה. וכן את דברי הגמרא בתענית יח ע"ב על לולינס ופפוס שהיו לדברי רש"י צדיקים גמורים ו"נהרגו על בתו של מלך שנמצאת הרוגה, ואמרו: היהודים הרגוה, וגזרו גזרה על שונאיהן של ישראל, ועמדו אלו ופדו את ישראל, ואמרו: אנו הרגנוה, והרג המלך לאלו בלבד".

למד משם הרב זילברשטיין [חשוקי חמד עבודה זרה דף עא עמוד א] שבמקרה בו שני צנחנים צנחו ביחד במהלך המלחמה, והסתבכו שני רשתות המצנחים, כך ששני המצנחים לא נפתחו, והאפשרות העומדת לכל אחד מהם היא לחתוך או לקרוע את חוטי המצנח של חברו, ובכך יציל את עצמו ממות, ויש לדון האם מותר לאחד מהם לעשות כן לחבירו, כיון שבלא זה שניהם ימותו ח"ו, וכן, באם הדבר מותר יש לשאול האם יש ענין לתת למפקד שהוא יותר מבוקש בשדה הקרב לפקד על שאר הצנחנים וחיי אחרים תלויים בו, ולאפשר לו לחיות, על ידי שהחייל הרגיל יחתוך את חוטי המצנח של עצמו? כנראה, החייל הרגיל, שהצלתו היא רק על ידי שיזדרז לנתק חוטי המצנח של המפקד, אינו חייב להתחשב בתועלת הכלל שיצא מהצלת הקצין, ובפרט כאן שבלי זה ימות בוודאי. אלא שכל זה מצד החיוב, אבל כשהשאלה האם רשאי לאבד עצמו כדי להציל את הקצין שרבים צריכים לו, נראה שרשאי וכהנהגת קדושי לוד 'פפוס ולולינס' שמסרו נפשם להצלת כלל ישראל.

יחסם של גדולי ישראל לרעיון שחרור מחבלים למען הצלת חטופי אנטבה

בכ"ט בסיון תשל"ו, נחטף לאנטבה מטוס של חברת אייר פרנס ובו למעלה ממאה ישראלים, המחבלים דרשו בתמורה לשחרור החטופים, שמדינת ישראל תשחרר מספר מחבלים הנמצאים בידיה. בסופו של דבר במבצע מיוחד במינו שוחרר החטופים כשבוע לאחר חטיפתם. החטיפה וההתרחשויות בעקבותיה העלו על שולחנם של גדולי ישראל מספר שאלות הלכתיות. כאן נעסוק באחת מהם. אין בכוונתנו לדון בכל המקורות ופרטי הדיונים אלא לסקור את השתלשלות הדברים ואת נקודות המבט ההלכתיות השונות על השווה והשונה ביניהם. עוד יש לציין כי סוגיה זה עלתה בדור האחרון במספר הזדמנויות, כאן נתמקד בעיקר בהקשר הספציפי של אנטבה.

מדיניותה העקבית והנחרצת של הממשלה במקרי חטיפה קודמים (כגון: חטיפת מטוס סבנה, חטיפת הספורטאים במינכן ועוד) הייתה שלא להיענות לדרישות של שחרור מחבלים, שמא יעודדו בכך חטיפות נוספות, וכדי שלא להיכנע לטרור. יחד עם זאת, בניגוד לעבר ובשל מורכבות המקרה והקושי לשחרר את בני הערובה מהמקום שבו נמצאו, נשמעו קולות רבים אשר ביקשו לשקול להיענות לתביעות המחבלים. משפחות החטופים פנו במברק לראש הממשלה יצחק רבין ודרשו להיענות לדרישות המחבלים: "חיי אדם יקרים מעקרונות ויש דרכים אחרות להילחם או למנוע טרור", כתבו לו.

דרישתם של המחבלים לשחרר את חבריהם, העלתה לדיון את השאלה האם הדבר נכון מצד ההלכה. הרב עובדיה יוסף¹, כתב שהשאלה הועלתה בפניו בידי המשפחות: הנה לפני שהוחלט סופית ע"י הממשלה על מבצע אנטבה עמדה לפנינו השאלה מצד כמה ממשפחות היהודים החטופים האם ע"פ ההלכה יש לשחרר... ולצורך דיון בה כינס את הרב י"ש אלישיב, הרב ש"ז אויערבך, הרב בצלאל ז'ולטי, הרב אליעזר גולדשמידט, הרב שאול ישראל, והרב ב"צ אבא שאול "וזהי ההחלטה

* פורסם בקובץ המעיין תמוז תשע"ו

1. תושבע"פ יט, זכור לאברהם תשנ"ז רי"ג, משום מה שורה זו הושמטה בתשובה שנדפסה לבסוף בבי"א ח"י חו"מ סימן ו'. בספר "אריה דרעי העליה, המשבר, הכאב" [יואל ניר] עמוד 376 כתוב שרבין שטח את ההתלבטות האם לשחרר מחבלים בפני הרב עובדיה. ובספר "בן פורת יוסף" [צבי אלזש ויוסי אליטוב] עמוד 98 מופיע שרבין פנה לרב וביקש גיבוי הלכתי – ציבורי להודעה שהממשלה עומדת לפרסם אודות שחרור מחבלים, ועקב כך כונסו גדולי ישראל לדיון בענין, ואם הדברים מדויקים, עולה מהם שהמניע לבירור היה פנייתו של רה"מ ולא פניית המשפחות, וישנה אפשרות ששני הדברים נכונים. ראוי לציין שבספר רבינו עמוד רפ"ב כותב הרב אליהו שטרית שכאשר ערך עם הרב עובדיה תשובה זו הוסיף הרב - רבין היה מקשיב לת"ח.

שנתקבלה באותו מעמד, והועברה לידי רה"מ בעת כינוס הממשלה בדבר [הערה מכת"י שנוספה במהדורה החדשה של יב"א]². ננסה לברר את דעתם של רוב המשתתפים באותה התייעצות, ואח"כ של גדולים אחרים.

דעת הרב עובדיה יוסף

את שאלת ההיתר לשחרר מחבלים רואה הרב עובדיה כקשורה לשלוש נקודות. א. האם יש כאן מסירת אדם להריגה ע"מ להציל אחרים, וממילא הדבר נאסר ב. האם יש כאן שאלה של הכנסת עצמו לספק סכנה כדי להציל חברו מוודאי ג. האם הדבר סותר את הכלל לפיו- אין פודין את השבויים יתר מכדי דמיהן על הנקודה הראשונה כתב:

עתה בנידון דידן היה נראה לכאורה לומר שמכיון שע"י פעולת שחרור המחבלים הכלואים בידינו, ע"מ למוסרם בידי חבריהם החוטפים, מכניסים בספק סכנה לכמה מן התושבים בישראל, אין לעשות מעשה בידיים פעולה כזאת, אף על פי שיש בה מאידך גיסא הצלת מאה יהודים החטופים, וכדין התוספתא והירושלמי "יהרגו כולם ואל ימסרו להם נפש אחת מישראל.

ודחה השוואה זו, לאור דברי החזו"א אודות חץ שנורה לעבר קבוצת אנשים, וישנה אפשרות להטותו לכיוון אדם אחד, כדי שלא יפגע בקבוצה גדולה :

ונראה דלא דמי למוסרים אחד להריגה להציל השאר, דהתם המסירה היא פעולה אכזרית למטרה של הריגת נפש, ובפעולה זו אין הצלת אחרים בטבע הפעולה, אלא המקרה גרם עכשיו הצלה לאחרים, והצלתם קשורה במה שנמסר עכשיו להריגה אחד מישראל, אבל הטיית החץ (או הפצצה ורימון היד) מצד זה לצד אחר היא בעיקרה פעולת הצלה ואינה קשורה כלל באופן ישיר בהריגת היחיד שבצד האחר, רק במקרה נמצא עכשיו בצד האחר אדם מישראל, ואפשר שיש לנו להשתדל למעט אבידת ישראל כל מה שאפשר, מאחר שאם לא יעשה כן יהרגו הרבה נפשות.

2. תיאור מעניין מצוי בדברי הרב מאיר אמסעל [המאור שנה כ"ח, ה]: יזכר כאן לשבח הרב החסיד ר"י ברוין שקראנו ביום ה' בחרדה רבה שזמן ההרג ביום א' ר"ל, הולך ומתקרב והיהודים באמריקא אינם עושים כלום להצלתם. אמרנו לו שלדעתנו הקרובים בא"י בוודאי מרעישים את הארץ לעשות הנחוח לפדיונם. אמר לנו שאין לסמוך על זה, כי שלטונות מדינת ישראל יש להם שיטה לא להיכנע לטרוריסטים, ופדיון נפשות אינו נוגע לליבם כ"כ. אמרנו לו והן הודיעו שמוכנים להתפשר. אמר לנו שאין זה כלום, ובקשנו להרעיש את גדולי הדור באמריקא... הרבי מלובביץ, ר' משה פיינשטיין, הרב סולובייצק, ר' פנחס טייץ וכדומה... **לבסוף לא הספיקו לפעול עד ששמעו על המבצע המוצלח. מהדברים עולה שגם לאחר שהממשלה הודיעה על הסכמתה לשחרור מחבלים היו שסברו שאין זו כוונתה, ולא תעשה כך כיון ש"פדיון נפשות אינו נוגע לליבם כ"כ" [דברים חריפים בסגנון זה מצויים בספר יוסף דעת לר' יוסף ליס, מקנאי בני ברק עמודים כ"ח-כ"ט] ובכתביו של הרב שלמה שטנצל [מתוך אתר "חידוש"] נמצא התיאור הבא:**

ע"פ זה כותב הרב עובדיה:

..וה"ה לנ"ד שאין בפעולת שחרור המחבלים משום הורג בידים, הרי הוא כמו שמטה את הרימון יד לכיוון אחר, ומונע אובדן חיים של ישראלים רבים ככל האפשר, ודאי עדיף לעשות כן מלחוב בדמם של מאת היהודים חטופי המטוס. ובפרט שאין אנו בטוחים שהמחבלים אשר ישוחררו יחזרו בעצמם לפעולות רצח בישראל, לאחר שסבלו על מזימות הרשע שלהם, והו"ל ספק וודאי, ואין ספק מוציא מידי ודאי. וראה עוד בזה להלן.

בנקודה השניה, של כניסה לספק סכנה למען הצלת חברו מודאי, הרחיב הרב עובדיה כדרכו, והביא את השיטות השונות, האם יכול או צריך האדם להכניס עצמו לספק סכנה למען הצלת חברו מסכנה ודאית, או שמא יש לומר שספק שלו עדיף מודאי של חברו, [כלשון הרדב"ז ח"ג סימן תרכ"ז]

ובסיום כתב:

אלא דלדינא נקטינן דלא כהגמ"י בשם הירושלמי, דאמרינן דספיקא דידיה עדיף מודאי דחבריה, משום שכתוב וחי אחיך עמך, חיך קודמין, ובעינן שיחיה ודאי, כההיא דיומא (פה ב) גבי וחי בהם ולא שיכנס לספק סכנה. ע"ש. ולכן אין לו להשליך נפשו מנגד אפי' בספק סכנה להצלת חברו מודאי סכנה.

אך הבדיל בין אותו דיון לבין עניננו:

אבל כשהברירה מסורה ביד אדם שלישי להכריע בין שנים, שהאחד נתון

בעת חטיפת המטוס באנטבה ע"י המחבלים שהעמידו תנאי לשחרורם אם ישחררו את המחבלים שבידי ישראל העולם רעש מהחטיפה. בערך בשעה 3:00 בלילה נשמעו דפיקות על דלת ביתי.. ונכנסו הגה"צ רבי זלמן בריזל שליט"א מזקני קרלין ור' יעקב איש לעלוב.. הם סיפרו כי הם באים מהגרא"מ שך הם ביקשו ממנו פסק דין ע"ד החובה לשחרר מחבלים כדי להציל את היהודים שמטוסם הונחת ע"י המחבלים באנטבה לאחר שחייב בביתו, הרב שך נתן להם בכתב את פסק הדין, וביקש מהם שיקבלו את הסכמתו של הסטייפלער הם הגיעו לביתו של הסטייפלער שהצטרף לפסק והוסיף את חתימתו לפס"ד. משם הם הגיעו אלי הוואל ונמסר להם כי יש לי קשר עם התקשורת בארץ ובעולם" את המשך ההתרחשות בענין זה נביא להלן. וראו גם הערה 13

3. יעזין בדברי הרב יהודה גרשוני [קול צופיך עמוד רמ"ב-ג] שהסיק גם הוא שרוב האחרונים סוברים שאין להכניס עצמו לספק סכנה וממילא: **אפילו נגיד שהשבויים הישראלים הם בודאי סכנת נפשות, אבל ע"י הצלה יגרמו להכניס את בני ישראל בישראל לספק סכנה, אין להציל.. ועוד הם עוד לא בודאי סכנת נפשות ושב ואל תעשה עדיף.** ולא סבר כחילוקו של הרב עובדיה המובא מיד, שכאן מדובר בגורם שלישי. אפשר שלדעתו אין זה נחשב גורם שלישי שכן הסיכון אליו נכנסים עם שחרור המחבלים נוגע גם למשחררים כחלק מכל עם ישראל. הרב גרשוני חלוק עליו גם בהערכה שמדובר בסיכון עתידי ולא "חולה לפנינו", וכמו שכתב גם הרב ישראל, וכדלקמן. בהמשך דבריו שם מעלה הרב גרשוני סיבה נוספת לפיה אין לשחרר מחבלים: "לקיים חוק ומשפט יש חובה על כל יחיד למסור נפשו.. ולקיים את הסדר והמשפט", ויעזין שם בהנמקת חידוש גדול זה.

בספק סכנה, והשני בודאי סכנה, אין הספק מוציא מידי ודאי, ויש להעדיף הצלת מי שהוא בודאי סכנה.

והוסיף:

בר מן דין נראה שבאמת עלינו לחוש יותר ויותר לסכנה המיידית של מאת היהודים החטופים, כשלהט החרב מתנופפת על ראשם, ע"י המחבלים האכזריים חוטפי המטוס המאיימים להוציאם להורג עד יום ה' ג' תמוז בשעה 2 אחה"צ, והני רשיעי גזמי ועבדי. ואילו הסכנה העתידה והעלולה להתרחש בשחרור ארבעים המחבלים הכלואים אינה עומדת כיום על הפרק באופן מיידי, אלא לטווח רחוק ולאחר זמן, וילפינן להאי מילתא ממ"ש הנודע ביהודה תנינא (חיו"ד סי' רי), שאע"פ שמותר לנתח מת לצורך לימוד רפואי להחיש רפאות תעלה לחולה מסוכן הנמצא לפנינו ונגוע באותה מחלה של הנפטר, כי שמא ילמדו ע"י הניתוח לרפאת החולה, והו"ל ספק פיקו"נ ודוחה איסור ניוול המת. אבל כשאין חולה לפנינו שהוא מסוכן מאותה מחלה, אלא שע"י הניתוח ילמדו ויבינו טיב המחלה כדי להמציא רפואה לכשיבוא חולה כזה לאחר מכן, לא דחינן איסור ניוול המת משום כך.

יותר מכדי דמיהן

הנקודה השלישית בה עוסקת תשובה זו היא דין המשנה בגיטין מ"ה שאין פודין את השבויים יתר מכדי דמיהן. נושא זה נפתח בהנחה ש:

מקום יש בראש לומר ששחרור מספר גדול של מחבלים כמו בנ"ד, ע"י פעולתם הנועזת של חבריהם החוטפים, יעודד אותם למסור עצמם ויתאמצו לחטוף עוד מטוס שיש בו הרבה יהודים כדי לסחוט שחרור נוסף של חבריהם המחבלים הכלואים בישראל. ושייך נמי בכה"ג הטעם דדילמא ליגרבו ולייתי טפי, ועי"כ ימשיכו לסכן את חיי ישראל ביתר שאת.

נשים לב, שהרב עובדיה לא דן בתחילה ישירות בשאלה מהו כדי דמיהן, בהקשר זה אלא משליך את טעם התקנה למציאות המדוברת, וממנו גוזר את התשובה לשאלה. בעניין זה מעניינת הערתו של הרב הנקין [בני בנים א, מ"ג] שכתב תשובה בשנת תשל"ו, והדפיסה בספרו בשנת תש"מ, ולטעמו ישנו הבדל בין שתי השנים:

לע"ד אין איסור להיענות לדרישות החוטפים לשחרר אחיהם בכלא ... ולא מיבעיא לדעת שו"ת מהר"ם מלובלין סימן ט"ז ששמים דמי השבויים לפי עבד הנמכר בשוק שלפי זה בטל ענין כדי דמיהם היום לגמרי, אלא גם לדעת שו"ת הרדב"ז ח"א סימן מ' ששמים לפי מה שנפדים שבויי עכו"ם, פוק

חזי שבכל מדינות אירופה מחבלים תופסים שבויים והממשלות שומעות להם ומשחררות מחבלים כלואים, וא"כ אע"פ שלא ניחא לך שתעשנה הממשלות כן מכל מקום שחרור מחבלים כלואים אינו נקרא יתר על כדי דמיהם של השבויים כיון שנהגו כן, ואין כאן תקנת חז"ל. זה אמרתי בקיץ תשל"ו, ומאז נשתנתה המציאות והיום אין הממשלות משחררות מחבלים כלואים כדי להציל בני ערובה, ושוב אסור לשחרר מחבלים כלואים להציל שבויים מפני שהוא כיתר על כדי דמיהם לשיטת הרדב"ז

עיקרו של הדיון סביב פדיון בסכנת נפשות מובא סביב דברי השולחן ערוך [יו"ד רנב, ד] :

אין פודין השבויים יותר מכדי דמיהם, מפני תיקון העולם, שלא יהיו האויבים מוסרים עצמם עליהם לשובותם.

הפתחי תשובה [סק"ד] הביא מחלוקת מה הדין במקום סכנה כפי שהוזכר לעיל :

באשל אברהם בשם שו"ת נחלה ליהושע דבמקום דאיכא למיחש לקטלא פודין ועיין בתשובת יד אליהו סימן מ"ג שלא כתב כן אלא דאפילו בעומד להריגה אין פודין יותר מכדי דמיו דתירוצא קמא שבתוספת פרק הניזקין לא קאי אליבא דאמת ע"ש וכ"כ בתשובת מהר"ם לובלין סימן ט"ו..ועיין.. בשם הגאון מהרש"ק שנעלם ממנו דברי תוספת בגיטין הנ"ל דאם ביקשו להרגו פודין ע"ש.

לעומת זאת:

אך בתשובת כנסת יחזקאל סימן ל"ח השיג עליהם משום דהאי תירוצא דסכנת נפשות לא שייך אלא אם טעמא משום דוחקא דצבורא אבל לטעמא דלא לגרבי הסברא להיפך דאם בס"נ פודין ירצו להרוג את השבויים כדי שיפדו יותר מכ"ד וגם יגרבו וירצו להרוג וא"כ לפמ"ש הרמב"ם והש"ע טעמא דלא לגרבי שפיר כתב מהר"ם לובלין שאין הקהל צריכין מטעם א"פ את השבויים אף בס"נ יותר מכ"ד ומה שכתב דמשום חילול השם יש להקהל לפדות היינו לפי דהרי"ף והרא"ש סברי דבעיין לא איפשטא אם הטעם משום דוחקא דצבורא או דלא לגרבי להכי י"ל קים לך כוותיהו⁴.

4. והוסיף:

וכתב עוד דכל זה במדינות אחרות שנותנים עין בממון ושייך טעמא דגרבי אבל במדינות אלו אשר תלית לא כן הוא צריך עיון רב אם אין חייבים לפדות נפש מישראל בספק נפשות בכל ממון וע"כ פסק למעשה באחד שישב בחצר המטרה קרוב לס"נ דצריכין לפזר עליו מעות אך הקרובים יתנו הערכה כפי שישמו עליהם, אין פודין השבויים יותר מכדי דמיהם, מפני תיקון העולם, שלא יהיו האויבים מוסרים עצמם עליהם לשובותם.

בסיום דיונו בענין הסיק הרב עובדיה :

...ומ"מ בנ"ד שרוב הפוסקים ס"ל שבמקום סכנה פודין ביותר מכדי דמיהן, ולא מצאנו בגדולי הפוסקים שיאמרו להיפך, נראה שמצד הדין אית לן למינקט הכי. ע"כ. וא"כ אף בנ"ד י"ל שאפי' את"ל דחשיב בכה"ג כיותר מכדי דמיהן, מטעם דלא לגרו ולייתו טפי, מ"מ כשיש סכנה ממשית בדבר, כבנ"ד, לא חיישינן להאי טעמא דדילמא מגרו בהו ומייתו טפי.⁵

ואז מוסיף סברה נוספת מדיליה:

ובלא"ה הם עושים כל מה שביכלתם לחטוף ולהרוג ולרצוח כדי לשבש מהלך החיים הרגילים במדינת ישראל, יה"ר שחרבם תבוא בלבם וקשתותם תשברנה.

הרי שאף אם נאמר שמדינא דגמרא נראה שזה אסור, י"ל שלא על מצב כזה דיברה הגמרא, ואח"כ מוסיף חיזוק נוסף:

ואעיקרא אין לנו להוסיף ולהכניס גם נידוננו בטעם הגמ' דלא לגרבו ולייתו טפי שנאמר על תקנה מסוימת,

ויותר מכך:

ומכיון דהויא רק תקנה, וקודם שתיקנו כן בודאי שהיו פודין ביותר מכדי דמיהן, אמרינן דבכה"ג שהוא ספק אם תיקנו בכלל, אוקמא אדינא. וכעין מ"ש הרשב"א בתשובה הובא בבית יוסף חו"מ (ס"ס יג). וכ"פ הרמ"א באבן העזר (סי' קיח ס"ו).

לאור זאת התיר הרב עובדיה לנקוט בדרך זו כדי להציל את החטופים.

דעת הרב ישראלי

כנ"ל, היה שותף בבירור הלכה זו גם מו"ר הרב שאול ישראלי.⁶ את השאלה מיקד כך:

עומדת איפוא השאלה, האם מחויבים במקרה מעין זה, להיכנע למחבלים בדרישותיהם, מאחר שאין נראית דרך אחרת להצלתם של בני הערובה, שאם לא כן יירצחו כולם. או אולי אין חיוב לעשות זאת מאחר שעל ידי

5. בשו"ת בני נבים [שם] דן במקורותיו של הרב עובדיה והסיק: היוצא .. אין לפדות .. גם במקום סכנת נפשות. והעיקר בזה הוא כשו"ת מהר"ם מלובלין. ושכן משמעות רוב ראשונים. ואע"פ ששורת הדין היא כן בין בראשונים בין באחרונים, כיון שרבים נחלקו בזה לא מלאני לבי לאסור להציל נפשות ויבואו גדולים ויורו בזה. ואולם עכ"פ פשוט שהממשלה רשאית לאמור קים לן שאסור לפדות בני ערובה ביתר על כדי דמיהם גם במקום סכנת נפשות

6. את דעתו בעניין ניתן למצוא בספרו חוות בנימין סימן י"ז

זה מסכנים את היישוב בארץ. ושמא אף אסור לעשות כן, שכן פדיונם של הללו הלקוחים למות, יביא בעקבותיו סיכון של אחרים.

בתחילה הוא דן בשאלת הכניסה לספק סכנה כדי להציל חברו מודאי סכנה, שהועלתה גם בדברי הרב עובדיה ומסיק מסקנה מחודשת וצורת הכרעה מיוחדת בספק ההלכתי הלא מוכרע:

מכל הנ"ל נראה לפסק הלכה, שכיון שהיא מחלוקת, אין לחייב מי שבא לשאול לסכן עצמו להצלת חברו, בין שזה שנתון בסכנה הוא יחיד או רבים, שכן אין מבחינים בסברת מאי חזית וכו' בין רבים ליחיד. אך רשות יש בדבר, ואין איסור בכגון דא לסכן עצמו לשם הצלת חברו. ומכש"כ כשרבים נתונים בסכנה, שודאי אין איסור על המסכן עצמו להצילם.

והשלכת ההכרעה כלפי יחיד, לשאלה הציבורית מובילה למסקנה:

נראה שכשם שהרשות נתונה ליחיד לסכן עצמו בכגון דא, כן יכולה ורשאית היתה הממשלה לעשות כן, ולהסכים למשא ומתן לשם שחרור המחבלים; ואעפ"י שכאמור, יש מקום לספק רציני שהדבר יביא בעקבותיו גלי אלימות, באופן שהצלת הללו הנתונים בפחד המות כרוכה בספק נפשות של אחרים. כי הממשלה, בהיותה נבחרת מהציבור הסמכות בידה לעשות כל מה שהיחיד רשאי לעשות. כי לה ניתנה ההכרעה בכל מקרה שהדבר טעון הכרעה בתור באת-כוח של הציבור כולו. ע"כ הסכמת הממשלה בנידון, לא חרזה מדיני התורה וההלכה.

אחר כך מביא דברי הרב עובדיה, וכותב:

ויש מי שטען, שאין הנידון דומה כלל למחלוקת זו של האחרונים שהובאה לעיל לענין ספק וודאי. כי שם המדובר דוקא כשמי שבא להציל מכניס עצמו בסכנה ודאית הקיימת בשעה זו ממש, כגון מי שקופץ לים להציל הטובע שנסחף בגלים, שהסכנה מוחשית וקיימת גם כלפי מי שבא להציל. משא"כ בנידון שלנו שהסכנה שיכולה לבא משחרורם של המחבלים אינה כעת לפנינו, ואין זו אלא השערה שזה יחזק את פעולות החבלה, כי זה שיכולים לעשות לנו ממילא הם עושים, והגברת פעולותיהם אינה ודאית. ע"כ בנידון שלפנינו חיובא נמי איכא להיענות לדרישותיהם ולשחרר המחבלים, ולא רק ענין של רשות.

על כך כותב הרב ישראלי:

אך לענ"ד כל כהאי גוונא, שלפי מצב הענינים, השגת חפצם ע"י מעלליהם ודאי תגרום להתגברות פעולותיהם וממילא - גם הסכנות הנובעות מזה,

גם אם נתעלם מהסכנה שבהישיגים הפוליטיים שלהם, הרי קיימת גם סכנה מוחשית של הגברת האבידות בנפש שיכולות לבא ח"ו ע"י ריבוי פעולותיהם והשתוללותם למראה ההצלחה, אין הבדל בין שהסכנה היא לפנינו כרגע, בין שלפי ההשערה הדבר יביא לידי סכנה, וכפי ששינוי בכגון דא במס' עירובין (דף מ"ד.) שהתירו חילול שבת לחזור בכלי זינם גם במלאכה דאורייתא, מצד החשש שאם לא נתיר להם נמצאת מכשילם לעתיד לבא" (ועי' מש"כ בזה ב"עמוד הימיני" עמ' ר"ב-ר"ג). הרי לנו מזה שסכנה לעתיד, כל שהיא מוחשית וראוי לחשוש לה (בניגוד לספיקות רחוקים, שחשש הסכנה אינו סביר), ודרכם של בני אדם להכניס עצמם בסכנות מעין אלו.. הרי זה כאילו הסכנה היא כבר לפנינו. וכל הדינים הללו בה?

דעת הרב אלישיב

את דעתו של הרב אלישיב נוכל ללמוד מתוך מה שכתב חתנו הרב יצחק זילברשטיין [שושנת העמקים עמודים ק"ב-ג]. שני נימוקים לטובת שחרור מחבלים שהוזכרו בדברי הרב עובדיה הובאו גם בשם הרב אלישיב. ראשית, הכרעה במחלוקת האם בסכנה מותר לתת יותר מכדי דמיהן "דכשיש לפנינו ספק בתקנת חכמים, מעמידים הדבר על עיקר הדין, ודוחים את ספק התקנה" וזאת ע"פ דברי המגיד משנה [גזילה פ"ז]. שנית, לאחר הבאת דברי הקהילות יעקב ביחס לאנטבה, שיובאו בהמשך, אומר הרב זילברשטיין שהרב אלישיב סבר "דחייבים בפקו"נ לשחרר מחבלים ואין כאן צד של גרבי, מאחר והמחבלים בין כך עושים מה שיכולים, וכמבואר בתוס' גיטין דף מ"ה דבשעת חורבן הבית לא שייך דליגרבו". ויש להעיר שדברי התוס' יכולים להתפרש באופן אחר, כמו שכתב הרמב"ן שם [וכע"ז המאירי]: **דהתם בשעת חרבן הבית וליכא משום דמיגרי בהו טפי שהרי כולם בשבי הלכו** ואין זה משום שהם עושים כל מה שביכולתם, וממילא אין משם סימוכים לנד"ד, אבל עדיין הסברא עצמה במקומה עומדת.

7. השוואה בין דברי הרב אלישיב לדברי הרב עובדיה יוסף ולרוב העוסקים בנושא, מעלה את השאלה מדוע לא עסק הרב אלישיב בסוגיית אין פודין את השבויים יתר מכדי דמיהן? אפשר היה לומר שלדעתו אין מדובר כאן ביתר על כדי דמיהן, אולם עיון בסימן ט"ז בחוות בנימין מראה כי הרב אלישיב [בשיעור שניתן בשנת תשל"ד והודפס בקובץ תושבע"פ י"ז שנה אחר כך] נתן את דעתו שם לסוגיית שחרור מחבלים כדי לפדות בני ערובה ושם אכן הביא את דעת התוס' שבשעת סכנה פודים ועמד על כך שהשו"ע לא פסק זאת. כדי לבאר השמטה זו פנה הרב אלישיב לסוגיה שדן בה בענין אנטבה והיא כניסה לספק סכנה [חשש שישבו שוב] כדי להציל מודאי סכנה [מצב החטופים כעת] ורצה לומר שהשו"ע סבור שאין לשחרר אף בשעת סכנה בגלל ספק הסכנה שיהרגם מכך אולם שב ואמר שאפשר שאין חיוב להסתכן בכה"ג אבל גם אין איסור, ולבסוף הסיק "הדבר נראה להיות שקול ונתון להכרעת אנשי הבטחון. נמצא שסוגיית פדיון במחיר גבוה מתאחדת במובן מסוים עם הסוגיה אותה ליבן הרב אלישיב בדבריו בסימן י"ז אודות כניסה לספק סכנה וכו', אפשר שזו הסיבה לכך שלא ראה לנכון להזכיר דין זה בפירוט בתוך עיסוקו בהצעה שנידונה בחטיפה לאנטבה.

דעת הרב בן ציון אבא שאול

שותף נוסף באותו כינוס התייעצות שכינס הרב עובדיה, היה הרב ב"צ אבא שאול. דברים שבכתב אין בידינו אבל נמסר בשמו⁸ כי לדעתו היה נכון לשחרר את המחבלים, ומה שכתוב שאין פודין יותר מכדי דמיהן, זהו רק אם לא יהרגו את השבוי, אולם בסכנת מיתה, יש לשחרר, דעתו דומה א"כ לדעת הרב עובדיה, שלמסקנה במקום סכנה, לא קיימת תקנה זו. אחר כך נשאל, "בגיטין מדובר בכסף אך כאן מדובר בשחרור מחבלים היכולים להרוג אחרים" וענה "וכי חסרים מחבלים? כלומר, אין לראות בכך תוספת משמעותית לסיכון הקיים מצד הזוממים לפגוע בנו. בכך הביע את דעתו כלפי שתי הסוגיות הראשונות הנידונות בתשובת הרב עובדיה, וחידש, שכאשר בין כה ובין כה יש רבים הרוצים לפגוע בנו, אין בכך כדי לעכב את העיסקה. כל זאת, בהמשך להנחה, שהחטופים מצויים בסכנת חיים.

דעת בעל הקהילות יעקב

בספר ארחות רבנו [חלק א, עמוד שס"ז] מתאר הרב אברהם הורביץ, דיון סביב הענין שהתרחש באותם ימים. הדיון נסוב אך ורק סביב סוגית אין פודין וכו'.

לעצם הענין אמר לי מו"ר בזה"ל: שזה תלוי בשני התירוצים של התוס' בגיטין [נ"ח, ע"א ד"ה כל ממון] שלתירוץ אחד גם בפקו"נ אין פודין את השבויים יותר מכדי דמיהן, וכן יש טעמים בגמרא [שם מ"ד, ע"א] אחד משום דגרבי [שימסרו הגויים את נפשם לשובות עוד] וטעם השני משום דוחקא דצבורא, והנה טעם דוחקא דצבורא אין כאן שמדובר במדינה, אבל טעם דגרבי יש כאן שהמחבלים יחטפו עוד מטוסים, ואם יראו שלא נותנים להם את תנאיהם יפסיקו לחטוף יראו שלא משתלם להם, ובפ"ת ביו"ד רנ"ב סק"ד מובא שהאחרונים דנו בזה ויש כאלה שנוטים לטעם דגרבי [א"ה דכ"ה דעת הרמב"ם והשו"ע]⁹.

מוסיף הרב הורביץ שאלה הנוגעת להשוואת המציאות שלפנינו עם דין המשנה:

שאלתי את מו"ר הלא כאן דורשים החוטפים שחרור מחבלים ולא כסף והמדינה בין כך תשחררם לאחר שירצו את תקופת מאסרם, וענה לי מו"ר שזה כסף דמי עבד, כי עבור מליונים לא היו משחררים את המחבלים א"כ זהו כסף.

בסיום הדברים מובאת נקודה נוספת:

עוד שאלתי..אפשר שכאן שפיר טפי משום שוודאי פקו"נ כי ראש מדינת

8. מתוך תמלול של הקלטה המצוי בידי.

9. עיקרי המקורות שהזכיר הקה"י הובאו לעיל.

אוגנדה אמין הוא מטורף ועלול פשוט לרצוח את החטופים ואין מי שימנע בידו¹⁰, ע"ז ענה.. כי הפוסקים מדברים בוודאי פקו"נ.

השואל העלה אפשרות שיש רמות שונות של פקוח נפש, וכאן מדובר בסכנה מעבר לרגיל, אך נענה שאין מקום לחילוק זה. ומסקנת הדברים היתה:

ולמעשה אמר לי דמחויבים כאן לשחרר מחבלים תמורת החטופים משום דהוי פקו"נ, רק לממשלה הנוקטת עמדת סירוב יש צד היתר בהלכה מאחר דיש פוסקים שמצדדים דהלכה כטעם דגרבי.

עמדת הרבי מלובביץ

בשבת י"ב תמוז תשל"ו, שבת ראשונה לאחר המבצע, דיבר הרבי בארוכה אודות הנסים שארעו¹¹. בין הדברים דיבר אודות שר בממשלת ישראל, שהתנגד לתיקון חוק מיהו יהודי, וכעת צידד בשחרור מחבלים תמורת החטופים:

הוא היה היחיד שאמר שצריך לתת את כל המחבלים שאסורים בארץ ישראל, והוא עשה זאת באיצטלא דקדושה, שעל פי שולחן ערוך חייבים לתת את המחבלים, בגלל שזה ענין של פיקוח נפש, ולכן אסור לעמוד בסכנה... "48 שעות לפני המעשה היתה אסיפה, והוא היה היחיד שאמר שצריך לתת את המחבלים, אותו אחד שאומר שצריך לרשום גויים כיהודים היפך התורה, אומר שצריך לתת את המחבלים, והוא אומר את זה כשהוא יושב חבוש בכיפה... מדוע הוא נהיה "בעל דיעה", מה צריך להיות על פי שולחן ערוך? פסק דין צריך לשאול רב, לא אצלו, בידוק כמו שעל גיור צריך לשאול רבנים, והם פוסקים שצריך להיות גיור כהלכה..."

לפי האמור לעיל, הייתה דעת אותו שר תואמת לדעה של כמה גדולי תורה. התייחסות נוספת של הרבי, הובאה במספר מקורות¹². מספר ימים לאחר שחרור החטופים תמה הרבי על כך שאיש לא העלה בדעתו את האפשרות, כי לאחר שישאל תסכים לכל הדרישות, החוטפים לא יעמדו בדיבורם:

מפתיע שבכל השקלא וטריא המובאת בפרטיות בהדו"ח - לא הזכיר אף אחד אודות האפשרויות שהממשלה ומתן ועד להתדברות גמורה, אין זה ערובה שבסופו של דבר הצד השני יקיים על-כל-פנים התנאי העיקרי שכל החטופים יוחזרו חיים!

10. שאלת הקשר בין אידי אמין לבין החוטפים הטרידה את ראשי המדינה, ואכן, מצד אחד ידעו שהאיש בעייתי מאוד, אך מצד שני נוצר קשר ישיר איתו ונעשה נסיון לדבר על ליבו שיסייע בענין כפי שמתואר בפרוטוקול ישיבות הממשלה בענין שפורסמו לאחר שנים, וכן בספרו של שמעון פרס יומן אנטבה עמוד 55 ובהמשך הפרק שם.

11. על פי <https://chabad.info/magazine/159953/> וראה בהמשך בפרק "הרבי מלובביץ ומבצע אנטבה".

12. למשל, מאמר הרב לאופר "התקשרות" שמ"ח-שע"ג

וזאת למרות הנסיון בן כמה אלפי שנים בהתדברות והסכמים חתומים וכו' - של בני ישראל ואומות העולם.

סברא זו הוזכרה גם בדברי הרב מאיר אמסעל [המאור, שנה כח חוברת ה] :

ואף אם היו נותנים להם כל דמי פדיון שבעולם, לרבות לשחרר הטרוריסטים חבריהם שדרשום, שגם אז היו בלי ספק הורגים את כל היהודים השבויים, והראיה שהפרישום מיד מן האחרים וגם זנו אותם במזון עשיר, אבל מים לא נתנו להם למען יפקע כרסם ויגעו בצמא ר"ל.

נראה שאחרים לא חשו לסברה זו שכן סמכו על ראשי המדינה שלא ישחררו אף מחבל כאשר לא יראו את שחרור החטופים מתבצע.

דעת הרב שלמה גורן

את דעתו של הרב גורן שהיה הרב הראשי באותה תקופה ניתן ללמוד מתוך המסר שביקש להעביר לרה"מ באמצעות שיחה עם מנהל לשכת ראש הממשלה אלי מזרחי, וכך תיעד זאת מזרחי:¹³

"התקשר הרב גורן, פונים אליו ללא הרף בני המשפחות.. מבקש להביא לידיעתך את דעתו כדלהלן: לפי דעת הרב בהלכה, פדיון שבויים יש לעשות בכל מחיר גם אם יש חששות גדולים שינסו לתפוש אחרים, לפי עניות דעתו יש להחזיר המחבלים ולהציל הנפשות, ולא לשחק אפילו בספק. יש נעלמים רבים.. יש לוותר על הכבוד והפרסטיג'ה. מדינת ישראל חזקה ותעמוד. הצלת חפים מפשע גדולה יותר מכבוד"

מהדברים ניתן ללמוד לכאורה כי לדעתו בשעת סכנה אין מגבלה על פדיון שבויים תמורת מחיר גבוה¹⁴ אבל מהשוואת הדברים למה שכתב הרב גורן לאחר מספר שנים [תורת המדינה עמוד 424-436] ניתן ללמוד כי הוא מחלק בין מצב בו מדובר בארבעים

13. מתוך מסמכים שפורסמו בבלוג ארכיון המדינה - המהדורה העברית סביב פרשת אנטבה

14. עוד עולה מהדברים, שהיתה מחשבה בציבור שהמדינה לא תסכים לשחרר שבויים ולהיכנע בכך למחבלים, ועל כך מגיב הרב גורן [וראו גם לעיל הערה 2]. מחשבה זו היתה לא היתה רק נחלת סתם אנשים מן הישוב, ואפילו השר יצחק רפאל ששהה אז בדרא"פ, אמר בנאום שם שהוא בטוח בשחרור החטופים, אם כי אינו יודע באיזו דרך, אך דבר אחד ברור לו כי ממשלת ישראל לא תיכנע לסחטנות ולא תשחרר רוצחים. הוא מוסיף שבו ברגע הגיש לו קונסול ישראל פתק, כי הממשלה הודיעה שתשא ותתן עם החוטפים [לא זכיתי באור מן ההפקר עמוד 391]. חשוב לציין שאף שלבסוף בוצע המבצע, אכן נערכה הממשלה קודם לכן לאפשרות של שחרור מחבלים וההסכמה לרעיון זה לא היתה רק תרגיל כלפי חוץ. על פי מה שפורסם בידי ארכיון המדינה, החל מו"מ בין ישראל לחוטפים ובין ישראל לשליט אוגנדה, אידי אמיין, שהתאפשר בתיווכה של צרפת. בשלב ההוא נעשתה בדיקה שמטרתה להיענות לדרישות החוטפים וכך יצא יועצו של רבין, האלוף במילואים רחבעם זאבי, לפריז כדי לארגן את חילופי השבויים. ב-4 ביולי אף שלח זאבי מברק אל רבין ואל שר החוץ יגאל אלון שבו פירט את הערותיו לקראת החילופים. בעת שהגיע המברק לייעודו כבר יצא המבצע לדרך..

מחבלים שתמורתם ישוחררו כמאה חטופים לבין שחרור לא פרופורציונאלי המוגדר כיתר מכדי דמיהן ובו לדעת האוסרים לשחרר אף בסכנת נפשות, יאסר הדבר ו"נראה ש.. גם בעלי התוס' הסוברים שאם נשקפת לשבוינו סכנת נפשות, יש לפדות אותם גם יתר על כדי דמיהם, יודו שאסור היה לנהוג כך במקרה שלנו. מכיון שאנו נמצאים במצב מלחמה עם ארגוני הטרור, ברור ששחרור המרצחים במספר כה רב¹⁵ מגביר את סכנת החבלה והטרור שלהם, ומגדיל את כוחם... במצב כזה ברור.. שאין לפדות את השבויים אלא אחד כנגד אחד.."¹⁶

דעת הרב חיים גריינמן

בהערה 2 הוזכרו דבריו של הרב שטנצל, שנתבקש לעזור בהשפעה על ראשי המדינה להסכים לעיסקת שחרור המחבלים תמורת החטופים. בהמשך הדברים כותב הוא כך:

אמרת להם כי, אני רוצה להתייעץ עם הגר"ח גריינמן כיצד לעשות זאת ואיך. הם הסכימו, הלכנו לביהכנ"ס לדרמן, כמדומה בשעת ותיקין בזמן הקריאה בתורה ניגשתי להגר"ח, הראיתי את הפס"ד, הוא אמר לחזור אליו ב 8:00 בבוקר לביתו, ואת הפס"ד שם במעילו ולא החזירו לי ב 8:00 הגעתי אליו, הוא אמר לי: אנו נוסעים לביתו של הרב שך, לקחתי אותו במכונית, הוא עלה לרב שך וחזר לאחר כ - 10 דקות, אינני יודע מה דובר ביניהם.

אח"כ אמר: אנו נוסעים לביתו של ח"כ שלמה לורנץ שהי' ברח' השומר ב"ב, נכנסנו אליו, ומשם לורנץ עם הגר"ח התיישבנו ליד הטלפונים וטלפנו לכל המי והמי בקונגרס האמריקאי, באנגלי' ועוד, שיש להם השפעה על אנשי האפריקאי [?] שבמדינה המטוס החטוף, כנראה שדבר לא זז, בלילה שלאחריו, הי' מבצע אנטבה, של צה"ל שהם היו מספר הרוגים, והמטוס שוחרר. הפס"ד לא הוחזר אלי עד עצם היום הזה. לבי עוקפני אם הייתי

15. שם דובר על שחרורם של 1150 מחבלים תמורת שלושה שבויים. עוד חילק שם בין אזרחים לבין חיילים בהם יתכן ויש לשחרר גם במחיר גבוה, וכע"ז מצאנו גם בחוות בנימין סימן ט"ז עיי"ש בהסבר הדבר.

16. כיוון חשיבה דומה מצאנו בדבריו הרב יעקב קמינצקי. כאשר נחטף מטוס ובין שאר הנושאים היה הרב יצחק הוטנר, חשבו כמה מתלמידיו לנסות לפדותו בסכום כסף גבוה על סמך הנפקס בשולחן ערוך יורה דעה סימן רב סעיף ד: וכן לת"ח, או אפילו אינו ת"ח אלא שהוא תלמיד חריף ואפשר שיהיה אדם גדול, פודים אותו בדמים מרובים. אמר על כך הרב קמינצקי: דכל הך דינא... בשעת שלום, אבל בשעת מלחמה אי אפשר לומר שמחויבים להפסיק מללחום ע"מ לפדות את השבויים בממון, שהרי ע"י מתן הכספים הגדולים להאויב, הלוא יוכלו לחזק עוד יותר את מצבם במלחמה ואח"כ הוסיף והגדיר: שכל המלחמות והפרעות וכל המהומות שעורכים הערבים עד ימינו אלה ועד בכלל הכל המשך מאותה המלחמה הראשונה [מלחמת השחרור] [הדברים מובאים בידי הרב צבי שכתר בספר עקבי הצאן סימן ל"ב]

צריך לכת להגר"ח או לפעול כפי שנתבקשתי, או לתת להם להמשיך לבד הלאה.

בארחות רבנו [שם] מספר:

סיפר שמישהו [ביקש] שהוא והגר"א שך ילכו לרבין להשתדל שימסור מחבלים.. ואמר מו"ר פוליטיקה של כל אחד מה שעולה בדעתו.. ורה"מ יתחשב עם שני רבנים זקנים? מכל הצדדים לוחצים על רה"מ וגם אנו נטפל אליו [הסוף היה שהגר"א שך סירב ולא הלכו]

מצידוף שני המקורות יחד ניתן לשער שהרב גריינמן שכנע את הרב שך לשנות את דעתו ולא לנסות ללחוץ לביצוע עסקת החילופין. מה עמד מאחורי דעה הרב גריינמן? האם הבנה אחרת של מסקנת ההלכה בענין אין פודין את השבויים, שנידונה ע"י הקה"י או נימוק אחר? ננסה לענות על השאלה

סיפורו של ד"ר להמן

ד"ר מנשה מנפרד להמן¹⁷ היה איש עסקים ובר אוריין שחי רוב ימיו בארה"ב. בספרו מסות ומסעות [עמודים 312-305] הוא מספר על עשייה לה היה שותף סביב שחרור החטופים. בתוך הדברים מוזכר גם הרב גריינמן, ונוכל אולי לשער על פיהם מדוע התנגד לעיסקת החילופין. לד"ר להמן היו עסקים נרחבים באוגנדה והוא, בעקבות בקשתם של "אישים מדיניים בכירים בישראל" ניסה לפעול מול אישים בכירים שם ולהציע כסף רב תמורת שחרור החטופים. בשלב מסוים, קיבל טלפון מהרב שלמה לורנץ מראשי אגודת ישראל, הוא רמז שדן על תוכנית עם רבין, אשר החליט לשלוח שליח בשם "דוד" לתאם את הדברים איתי. אחר זמן התקשר שוב הרב לורנץ:

הוא התייעץ עם הרב גריינמן בבני ברק.. שתבע ממני לא להראות אופטימיות יתירה כלפי תוכנית שלי, בשעה שאשוחח עם "דוד", כדי שלא ייטשו את שאר התוכניות שבידיהם, להצלתם של היהודים. אמרתי לו שזו היתה בדיוק גם מחשבתי. אל להם בישראל להרפות ידיים שמא תוכנית זו עשויה לפעול, כן אל להם להיחפז בשחרורם של מחבלים, כי יתכן שאין צורך בכך".

לורנץ אמר בהמשך ש"רבין יודע על תוכנית ומעוניין בה מאוד" לאחר מכן, מתאר להמן את פגישתו עם "דוד" ואת העידוד שקיבל ממנו להמשיך בתוכניתו. לאור דברים אלו ניתן לשער בזהירות המתבקשת, הרב גריינמן לא הזדרז להסכים לנסיון לשכנע את רה"מ לשחרר מחבלים מכיון שחשב שישנן דרכים אחרות מזיקות

17. ראה בהמשך בפרק – סיפורו של ד"ר להמן, שם הובאו הדברים בהרחבה.

פחות, אותן ראוי למצות קודם שמשחררים מחבלים כמו הפעלת קשרים מול האוגנדים ונסיון לפדות את החטופים בכסף רב. לכן לדעתו במקרה זה לא היה נכון שרבנים ילחצו לשחרור מחבלים. מהדברים שהובאו כאן, נשמע שגם הרב שך נסוג מהסכמתו הראשונית.

האם מדובר בגדרי מלחמה

המנחת חינוך [מצוה תכה] הגדיר את ההבדל בין מלחמה למצב אחר מבחינת היתר ההסתכנות וכתב:

נהי דכל המצות נדחים מפני הסכנה מ"מ מצוה זו דהתורה ציותה ללחום עמהם וידוע דהתורה לא תסמוך דינ' על הנס כמבואר ברמב"ן ובדרך העולם נהרגים משני הצדדים בעת מלחמה א"כ חזינן דהתורה גזרה ללחום עמהם אף שהוא סכנה

ויסוד זה הובא בידי אחרונים נוספים¹⁸ לאור זאת העיר הרב יעקב אריאל¹⁹ הערה על אופי הדיון: גם הראשל"צ, הרב עובדיה יוסף, וגם עמיתו הרב ישראלי, חרף מסקנותיהם השונות שווים בניסוח הבעיה של סיכון המדינה בשחרור המחבלים לעומת סכנת הריגתם של בני הערובה, ודנו בה לפי הכללים המקובלים בהלכה של סיכון האחד לעומת סכנתו של אחר, במישור האישי. לעומתם ראינו שיש להתייחס למלחמה במישור חשיבה ציבורי שבו חלים כללים אחרים. היה מקום אפוא לראות גם את בעיית חטופי אנטבה כבעיה מלחמתית. שהרי בסופו של דבר מלחמה לנו במחבלים ביבשה בים ובאוויר, וכן בן ערובה נחשב לחייל בחזית איומה זו, וכמו בכל מלחמה על המפקד מוטלת האחריות הכבדה לשקול בכל מקרה את שכרו של סיכון לעומת הפסדו במצבו הפרטי וביחס למערכה כולה, הוא הדין כאן, רשאית הממשלה להחליט אם לסכן את החטופים לשם הצלחתה של המלחמה הכוללת במחבלים, או להיפך לסכן את הדינה במקרה חריג זה על מנת להציל את החטופים. אפשר שלדעת הרב עובדיה והרב ישראלי נכונה הגדרה זו רק כאשר מדובר על התרחשות הכוללת בתוכה לחימה וכדומה.

מאמר זה פורסם בהמעין תמוז תשע"ו, בגליון הבא הובאה ההערה הבאה

עוד בעניין מאמצי הרב שך זצ"ל לשחרור חטופי אנטבה

בעניין דעתו של הרב שך זצ"ל, להלן קטע מתוך רשימות זיכרונותיו של מו"ר הרב מרדכי אליפנט זצ"ל ראש ישיבת איתרי שנמצאות בידי (ולא נדפסו עדיין), שהיה קרוב לרב שך וגם בעל קשרים אצל ראשי המדינה:

18. ראה מש"כ פרופ' נחום רקובר בספרו מסירות נפש פרק תשיעי.

19. באהלה של תורה כרך ד, סימן י"ט

"The Entebbe rescue took place on a Saturday night in July of 1976. The Thursday before, I got a phone call from Rav Shach. He asked me to come down to Bnei Brak to see him and the Steipler. [...] Rav Shach and the Steipler ruled on the basis of a Kesef Mishneh that you had to meet the terrorists' demands to free other terrorists in order to gain the release of the hostages. They knew that I knew Rabin, and they wanted me to tell him. Rabin's chief of staff Eli Mizrahi was my friend. [...] When I got to Rabin's office in Tel Aviv, he did something he never should have done. He told me, "Rabbi, between me and you, Saturday night it'll be all over." He didn't give me any more details. I told him what the Steipler and Rav Shach said. He went in and told Rabin, but it didn't make any difference. By that time it had been decided to carry out the Entebbe mission."

[תרגום: מבצע אנטבה נערך במוצאי שבת. ביום החמישי שלפניו התקשר אלי הרב שך וביקש שאבוא לבני ברק לפגוש אותו ואת הסטייפלר. הם קבעו שעל פי הכס"מ חובה לקבל את דרישות הטרוריסטים ולשחרר מחבלים כדי לשחרר את החטופים. הם ידעו שאני מכיר את רבין, וביקשו שאעביר לו את הדברים. ראש הלשכה של רבין היה אלי מזרחי, והוא היה ידידי. כשבאתי למשרדו של רבין בתל אביב עשה מזרחי דבר שהיה אסור לו לעשות, הוא אמר לי 'הרב, שיישאר בינינו, במוצאי שבת הכל כבר יהיה גמור'. הוא לא הוסיף שום פרטים. מסרתי לו את מה שביקשו ממני למסור הסטייפלר והרב שך, והוא הלך ואמר את זה לרבין, אך זה כבר לא שינה דבר. באותה שעה כבר הוחלט לעשות את מבצע אנטבה.]

מעדותו של הרב שטנצל המובאת במאמר (שם עמ' 33) עולה שהוא פנה לרב גריינמן בתפילת שחרית ביום חול בזמן קריאת התורה, נראה שגם זה היה ביום חמישי שלפני המבצע (וכנראה ישנה טעות במה שכתב שהמבצע היה "בלילה שלאחריו"). באותו בוקר שוחח הרב גריינמן עם הרב שך. אם נניח שהרב אליפנט נפגש עם הרב שך לאחר שיחה זו (שהרי הגיע לבני ברק מחוץ לעיר), הרי יש להסיק שאע"פ שהרב שך לא רצה ללכת לרבין בעצמו (כפי שמפורש שם) - דעתו בנושא לא השתנתה, והוא דאג שדעתו תגיע לידיעתו של ראש הממשלה.

באשר לכסף משנה, מן הסתם הכוונה לכסף משנה הלכות רוצח פרק א הלכה יד, המביא את דברי ההגהות מיימוניות בשם הירושלמי (שהוזכרו במאמר) שחובה להיכנס לספק סכנה כדי להציל חברו מוודאי סכנה.

אפרים וסרמן

על איזה נס מברכים ברכת שעשה לי נס, והאם ניצולי אנטבה צריכים לברך?

למדנו בברכות נ"ד, א שהרואה מקום שנעשה לו בו נס מברך עליו שעשה לי נס במקום הזה. הדברים נפסקו בשו"ע או"ח סימן רי"ח ס"ד. והשאלה העיקרית הצריכה הכרעה היא על איזה סוג נס מדובר. בגמרא שם הוזכרו שלשה מקרים:

"ההוא גברא דהוה קא אזיל בעבר ימינא, נפל עליה אריא, אתעביד ליה ניסא ואיתצל מיניה.. ומר בריה דרבינא הוה קאזיל בפקתא דערבות וצחא למיא, אתעביד ליה ניסא איברי ליה עינא דמיא ואישתי. ותו, זמנא חדא הוה קאזיל ברסתקא דמחוזא ונפל עליה גמלא פריצא, איתפרקא ליה אשיתא, על לגוה".

בסעיף ט כותב השו"ע:

"יש אומרים שאינו מברך על נס אלא בנס שהוא יוצא ממנהג העולם; אבל נס שהוא מנהג העולם ותולדתו, כגון שבאו גנבים בלילה ובא לידי סכנה וניצול וכיוצא בזה, אינו חייב לברך ויש חולק, וטוב לברך בלא הזכרת שם ומלכות".

מקור הדעה הראשונה, כפי שהביא בב"י הוא אבודרהם:

"כתב ה"ר דוד אבודרהם בשם הרא"ש מלוניל שאין מברכין על נס אלא בנס שהוא יוצא ממנהג העולם אבל נס שהוא מנהג העולם ותולדתו כגון שבאו עליו גנבים בלילה ובא לידי סכנה וניצל וכיוצא בזה אינו חייב לברך".

מקור הדעה השנייה¹ ופירושה צריך בירור כמו"ש המג"א בסקי"ב:

"לא מצאתי מי שחולק דהיאך יעלה על הדעת להקרא נס דבר שהוא בדרך הטבע". ובביאור הגר"א כתב: "דבריו תמוהין דא"כ כל חולים ויולדות צריכים תמיד לברך וכן יוצאי יריכן וא"כ כל א' חייב לברך תמיד".

והסביר בביאור הלכה:

"ולפי מה שכתב בתשובת רדב"ז ח"ג סי' תקע"ב והובאה בנשמת אדם נחא קושיתו דבוודאי כגון יולדת או חולה ליכא למ"ד שאין זה נס כלל [שרוב

* פורסם בקובץ אבקת רוכל גליון י"ג ניסן תשפ"א

1. יעוין במג"א ובגר"א, ובאליה רבה כתב: "במג"א [ס"ק יב] תמה דאין מי שחולק להיקרא נס דבר שהוא בדרך הטבע, ומ"ש ב"י בשם הריב"ש [ס"ס שלז] היינו לומר כשנעשה לו נס צריך לברך גם הגומל, אבל בדבר שמנהג העולם פשיטא דאין לברך שעשה לי נס ע"כ. ולענ"ד מדכתב הריב"ש וכיוצא בנסים אלו אלמא דגנבא ונפל כותל ניסים קרא להו".

חולים ויולדות לחיים] ואנן לכו"ע נס בעינן, רק דלשיטה א' בעינן דוקא שהנס של הצלה יהיה דוקא למעלה מדרך הטבע כנסי אבותינו ולשיטה ב' כל דבר שמזמין ה' ברגע זו בדרך התולדה ג"כ מקרי נס כגון שבאו גנבים או גזלנים.. וקרב שיהרגוהו ונזדמנו בני אדם או סיבה אחרת שנתפחדו וברחו מחמת זה אף על פי שלא היה כאן שינוי בטבע מ"מ נס הוא שהזמין הקדוש ברוך הוא לשעה זו".

נמצא שהדיון בהלכה זו הוא על אופן ההצלה, וישנה מחלוקת מה נקרא נס, הדעה עיקרית מצריכה למעלה מדרך הטבע. דוגמא לנס כזו בדורותינו דוגמא לנס כזה בזמננו הביא בברכת ה' [ח"ד עמוד תס"ד] ממעשה בבבא סאלי שאמר שיש מעין בקרבת מקום מסוים, ומצאוהו, ואח"כ נעלם, או כמו שסיפר הרב אשר וייס על רבו הרבי מקלויזבורג [ירחון האוצר ה']: "בצעדת המוות הארוכה שבשלב האחרון של השואה, כאשר הנאצים הוליכו אותם מעיר לעיר, הם חנו בלילה ליד נהר, וברשעותם הנוראה הנאצים אמרו לאנשים היו צמאים ויבשים כסלע, ומים לא באו לפיהם במשך ימים שמי שיעבור את הקו ייהרג מיד, וחנו 300 מטר מהמים. היו יהודים שלא יכלו לשלוט ברוחם שרצו למים ונקטלו ביריה. הרבי אמר לכולם לשבת במקומם ולחפור, וה' יעשה נס. כולם ישבו וחפרו, ויצאו למים מים, ושתו לרוייה".

אולם ישנה מחלוקת משמעותית נוספת, וכדלקמן. האם סוג הצרה קובע או סוג ההצלה

המ"ב העוסק באופן ההצלה, הולך בכך לשיטתו, שכן בהסבר הדעה הראשונה כתב [סקכ"ט] מהו יוצא ממנהג העולם: "כגון עובדא דנזכר בש"ס באחד שהלך במדבר והיה בסכנת מיתת צמא ואיתרחיש ליה ניסא ונפק ליה מעין מים וכיוצא בזה ולגבי נס שהוא מנהג העולם כתב בסק"ל:

"וניצול - ג"כ כדרך מנהג העולם דהיינו שצעק לעזרה או שנזדמנו ב"א שם וברחו".

ובשער הציון סקכ"ו הרחיב את היריעה ובאר שנקט כאן שלא כמג"א, לפיו ההבדל בין שני סוגי הניסים הוא בצורת הסכנה.

וכך כתב המג"א בסקי"א בהסבר נס היוצא ממנהג העולם: "כגון שנפל עליו אריה או גמלא פריצא", וכתב על כך בשעה"צ:

"ומהמגן אברהם בסעיף קטן י"א נראה לכאורה דלדידיה לא קאי מנהג של עולם אהצלה אלא על הסכנה, דאם הסכנה היה דבר שאינו מנהגו של עולם,

כגון שנפל עליו חיה, מקרי נס אף על גב שהצלה היה בפשוט בלא נס, כגון שברח ממנה או שנתקבצו הרבה בני אדם והבריחו אותה, אף על פי כן מקרי נס אפילו לדעה ראשונה, אכן כשנפלו עליו גנבים, זה מקרי מנהגו של עולם, ולהכי אין מברכין, אכן מאבדורהם מוכח כמו שפירשתי".

למד כן הח"ח מדברי אבדורהם המובאים בבית יוסף שהם מקור דברי השו"ע. וז"ל אבדורהם:

"דוקא בנס שיוצא ממנהג העולם כגון מעברות הירדן והים וכמד בריה דרבינא דנפיק ליה עינא דמיא, אבל נס שהוא ממנהג העולם כגון שבאו לו גנבים כו', וא"ת פורים שהיה נס כמנהג העולם ומברכין, ואיכא למימר דהתם נמי יצא ממנהג העולם שבטל כתב המלך הפך דת פרס ומדי, ועוד שהרג פ' אלף מאומתו עבור אהבת אשה ואין זה מנהג העולם, ובחנוכה מפני פך השמן" עכ"ל.

משמע מהדברים שמוקד העניין הוא צורת ההצלה. ושמא י"ל שתמיהת המגן אברהם על היש מי שחולק קשורה להבנתו שהעיקר הוא אופן הסכנה ולא ההצלה, ועל כך תמה שאי אפשר שכל דבר הקורה באופן טבעי, יחשב נס, אך למ"ב כאמור, החילוק הוא באופן ההצלה, ו"כל דבר שמזמין ה' ברגע זו בדרך התולדה ג"כ מקרי נס", מה שלא יכול להאמר לדעת המג"א וצ"ב².

ולדעת המגן אברהם יש לשאול: "וא"ת אי הכי למאי אצטריך תלמודא לאשמועינן הני עובדי, דהוה בהו שינוי טבע, תיפוק ליה בלא"ה מיבעי ליה לברוכי שניצול מסכנת נפש כגון גמלא פריצא וצמאון, דאית בהו סכנתא" [לשון המור וקציעה סימן ריח, ותירוצון]: "י"ל לפ"ד הריב"ש מאן לימא לן דהוה סכנתא ממש, דילמא צערא בעלמא הוה, ולא הוי בעי ברוכי, אי לאו משום דאתרחיש ליה ניסא בשינוי מנהגו של עולם, מלבד שי"ל דאין הכי נמי דלא אצטריך ליה אלא מעשה שהיה כך היה".

דעת החיי אדם

החיי אדם [נשמת אדם ס"ה, א] סבר בתחילה כדעת המ"ב, אך כתב:

"וצ"ע שהרי אמרינן ריש הרואה ההוא גברא דהוה אזיל נפל עליה אריה אתעביד ליה ניסא ואיתצל, א"ל רבא כי מטית להתם אמור ברוך שעשה

2. כתב בשבט הלוי חלק ז סימן כח: "ושיטת המג"א שם לא ברורה כ"כ דקרי ב..ס"ק י"א נפילת חי' וגמלא פריצא נס שלא כדרך הטבע דר"ל שהסכנה ה' שלא כדרך הטבע, ובס"ק י"ב דעת המג"א דהיכא דסכנה דרך הטבע צריך שיהיה הנס שלא כדרך הטבע, הדברים באמת דחוקים". נראה שהבין בדברי המג"א בסק"ב שאופן ההצלה, יכול להיות סיבה נוספת לברכה, בשונה ממש"כ למעלה, שעסק רק באופן הסכנה וצ"ב.

לי נס כו', והרי שם לא נזכר כלל דהצלה היה בדרך נס כרבינא, רק שניצול, ואפילו הכי אמר רבא שיברך, והביאו הרי"ף והרא"ש³.

וכתב על דבריו בשעה"צ:

"וראיתי בנשמת אדם שגם הוא כתב בתחלה כדברינו, אכן אחר כך חזר מזה ממעשה דארי שהובא בגמרא, ולעניות דעתי אינה ראייה כלל, דהא אמר שם דאתעביד לה ניסא, משמע דהיה שם איזה נס ולא פירש הש"ס מה היה".

עוד הביא בנשמת אדם ראייה לחזרתו, מדברי הריב"ש שהזכיר נפילת כותל על האדם כסיבה לברכה על נס, משמע שלא משנה איך ניצל והעיקר שהסכנה היתה דבר שאינו מנהגו של עולם. וגם על כך ענה בשעה"צ:

"גם מה שהביא שם ממעשה דריב"ש דמוכח דלכולי עלמא כשנפל עליו כותל מקרי נס, לעניות דעתי לכולי עלמא מקרי זה נס גמור, דדמי לנפל לגוב של אריות, [ובענין הצלה מדריסת שור, יהיה תלוי באיזה אופן היה ההצלה, אם היה בדרך נס גמור או במנהגו של עולם כגון על ידי בריחה וכיוצא בו].

וכן פסק גם הבן איש חי [שנה ראשונה פרשת עקב י"א]:

"מי שנעשה לו נס באיזה מקום, דבר שהוא יוצא ממנהג העולם ותולדתו, כגון שנפל עליו כותל, או תקרה, או אבן גדולה, וכיוצא בזה שבדרך הטבע ראוי שימות, וניצול מן המיתה, ה"ז מברך בכל עת שיגיע לאותו מקום, בא"י אמ"ה שעשה לי נס במקום הזה".

השלכות למחלוקת במקרי הצלה שאינם חורגים מהטבע

נפ"מ בין שתי השיטות תהיה במקרה שקרה לבתו של החיי אדם. בנשמת אדם שהובא בשער הציון הוזכר הדבר בקיצור:

"ולכן צויתי לבתי שנפלה עליה החומה שבכל זמן שלא תראה אותו מקום ל' יום, כשתבא לשם תברך שעשה לי נס בשם ומלכות, וכן כל יוצאי יריכה בניה ובנותיה יברכו שעשה נס לאמנו במקום הזה ובני בנים יברכו שעשה נס לאבותי או לאבותינו אם יהיו רבים, ולשאר בני ביתי אף שכלם היו בסכנה ועמדו שם סמוך לנפילת החומה וכלם נפצעו קצת, כיון שלא היו בסכנת מיתה ממש לא יברכו ברכה זו, וברוך ה' אשר הציל אותנו".

3. בשו"ת איש מצליח ח"ב סימן י"א התקשה לקבל את הבנת המ"ב בנשמת אדם וכתב: "לע"ד על הסכנה לא אמרה אדם מעולם, רק על ההצלה.. אבל דברי הנשמת אדם כך הם, דמעיקרא ס"ד שאינו מברך עד שתהיה ההצלה בדרך נס גלוי ממש שאי אפשר לתלותו במקרה כלל.. ושוב מסיק שלא נתכוון הרד"א למעט אלא גנבים, אבל כל שהיה קרוב מאוד חלילה למיתה.. בדרך טבע וניצול, הכל בכלל הצלה בנס יוצא ממנהג העולם ומברך".

ובחיי אדם במקום אחר [קנ"ה, מ"א] הרחיב ותאר בצורה המבהירה שההצלה לא הייתה באופן על טבעי:

"וכן אנו עושים על הנס שנעשה לנו בשנת תקס"ד אור ליום ט"ז כסליו, שהיתה הריגה בחצר שאני דר בו מחמת הבערה שיצאה ללהב מן פולווער (אבק שריפה) ונפלו כמה בתים בחצר וגם בית אחד שלי. ומחדר שהיו שם כל בני ביתי, נפל ב' חצי חומות וקורה אחת. והחומה נפל על בתי וויטקע, עד שהיה כפסע בינה לבין המות.. וה' יתברך ברחמיו וחסדיו חשב לנו הדם כקרבן לכפר, והצילנו ונשארנו כולנו בחיים".

נפ"מ נוספת אפשרית כתב בשבט הלוי ז, כ"ח:

באחד "שקרה לו שהלך הוא וחבירו על נהר שנעשה קרח ונשבר הקרח תחתיו והיה בסכנה עצומה, לולי שהקב"ה עזר שחבירו הצילו, ולא נשבר שוב הקרח.. יותר נראה מש"כ בנשמת אדם שם דכל היכא דהסכנה בטוחה ז"א שהיתה סכנת מות בטוחה וניצל מזה זהו כבר בגדר נס כיון שעפ"י טבע אין מוציא ממצב סכנה זה, הגם שההצלה עצמה לא היתה ע"י שינוי הטבע ממש"⁴.

ולהבנתו, לדעת המ"ב צריך נס יוצא מגדר הטבע, אך הוא פוסק כנשמת אדם. לעומתו בשו"ת להורות נתן [ה, י"א] שנשאל על אותו מקרה פסק לא לברך בשם ומלכות, שלא כנשמת אדם:

"ותבנא לדינא בנדון דידן, דלדעת הריב"ש (סי' של"ז) דנראה דס"ל שאם באו גנבים או שודדי לילה וניצול מהם הוי בגדר נס ומברך עליו עיין שם.. ולדעה זו ודאי שמברכין בנדון דידן. אבל לשיטת הר"א מלוניל דאין מברכין אלא על הנס היוצא ממנהג העולם, נראה דבנדון דידן לא שייך לברך, דאע"ג דההצלה היתה בדרך מופלאה שחבירו שכב על הקרח והוציאו, והקרח היה עלול להשבר, וגם שהיה ביכולתו לצאת מן המים הקרים כשהוא לבוש בבגדיו שנספגו במים, אשר כובד המים מושכו למטה, ואין ספק שהצלתו היתה בדרך פלאית, ומכל מקום אין לומר שהוא יוצא ממנהג העולם למעלה מן הטבע, כי השי"ת נתן לו ולחבירו כוח ואומץ בדרך הטבע לצאת מן המים, ולשיטה זו אין לברך".

4. "וכגון מי שנפל עליו בית או חומה גדולה שבדרך הטבע אין הצלה מזה, ולפעמים רואים ששאר בני אדם ר"ל נהרגים כולם ואחד יוצא בלי פגע וכיו"ב, בודאי זה נס גמור ומש"כ מג"א ס"ק י"ב דהאיך יעלה על הדעת להקרא נס דבר שהוא בדרך הטבע, ולפי הבנת המ"ב ר"ל דוקא חוץ ונגד הטבע ממש זה עצמו צע"ג דסוגיית חז"ל והלשון אינו כן, אבל כדברי הנשמת אדם הוא עיקר, וכיון דהגאון חיי אדם בנ"א כותב שהורה כן הלכה למעשה, וכן הגאון יעב"ץ במו"ק סי' רי"ח ובסוף ספרו שם חולק מאד על המג"א ועביד עובדא בנפשי' לברך על נס טבעי, בעניותי דהכי נקטינן".

האם לדעת המשנה ברורה צריך יוצא מגדר הטבע ממש

עד כה למדנו שנחלקו הפוסקים האם צריך סכנה בטוחה או הצלה בדרך נס. אולם גם לדעה שצריך הצלה ניסית יש צורך לברר מה גדר הדבר.. בספר מעדני אשר סימן קכ"א העיר שגם המ"ב המצריך יציאה מדרך הטבע, בהצלה ולא בסכנה, מצריך לברך אף במקרים שאינם חריגה גמורה כדבריו למשל בשעה"צ סקכ"ו שאם נפל עליו כותל מקרי נס גמור, ובסקכ"ח הסכים שאם נפלה עליו אבן או עברה עליו עגלה נקרא נס גמור למרות שיכול להיות לזה הסבר טבעי וכתב "נראה דמש"כ המשנה ברורה דבעינן דההצלה תהיה דרך נס היינו דההצלה תהיה ע"י הסתברות רחוקה, ובכל הני.. היות וברוב רובם של המקרים מתים מדבר זה, ואצלו היה מקרה חריג נחמת צירוף מקרים נדיר זה מקרי יוצא מדרך העולם".⁵

כמה מחברים עמדו על נקודה זו בדברי המשנה ברורה ופקפקו בה

עמד על נקודה זו בשו"ת איש מצליח [ח"ב סימן י"א], והוא תמה על המ"ב שכן בתשובה לראיית הנשמות אדם מהריב"ש, "השיב דכשנפל עליו כותל עליו לכו"ע מיקרי נס גמור דמי לנפל לגוב של אריות, ובדריסת שור תלוי אם הייתה ההצלה בדרך נס גמור או ע"י בריחה וכיוצא.. ועפ"ז קבע במ"ב.. דברי החיי אדם שאם נפלה עליו אבן וכיו"ב או שעברה עליו עגלה טעונה שבדרך הטבע היה מת וניצול מברך, וביאר בשער הציון שזהו גם לדעה א' בשו"ע... דגם זה הוא נס גמור דדמי לנפל לגוב של אריות" והעיר האיש מצליח "ערבך ערבא צריך, דהא איתא בגמרא דברכות.. נפל לגוב אריות אין מעידין עליו שמת..". והאריך בזה⁶ וכתב עוד "וכן מה שנסתפק הרב שם בשער הציון אות כ"ט בנפל מן הסולם, אם אפילו לדעה ראשונה מברכין כל שהיה בגובה מקום.. לפי האמור פשוט שאין לברך" כיון ש"יש לתלות חלילה במקרה".

5. מעניין לציון שלדעת הלהורות נתן אף המ"ב יודה במקרה הנזכר לעיל: "אף למאי שכתב המשנה ברורה.. הנה התם כבר פגע בו הדבר הממית, דהיינו שכבר נפל עליו האבן שיש בה כדי להמית, וכן שעבר עליו עגלה טעונה או שדרסו שור או שנפל לגוב אריות שהסיבה הממיתה כבר פגע בו, ואם ניצול הרי זה נס. אבל בנדון דידך, עצם הנפילה למים אינה ממיתה, אלא אם אינו יכול לצאת משם זוהי סיבת המיתה, וכיון שהקדים לצאת א"כ עדיין לא פגע בו הדבר הממית נמצא דמה שיצא חי אינו דבר היוצא ממנהגו של עולם, כיון דעדיין לא פגע בו הסיבה הממיתה. ובגוב האריות אם האריות רעבים הרי זה כפגע בו סיבה הממיתה כי אין מידם מציל.. – [אף שכתבנו לעיל להשוות את הדעות מ"מ מידי ספיקא לא נפקא] ולפ"ז ודאי שאין לברך בנדון דידך".

6. גם בשו"ת להורות נתן דלקמן האריך בעניין גוב אריות: "ומה שהבאנו לעיל דברי המשנה ברורה (סי' רי"ח שער הציון אות כ"ו כ"ח) דבנפל לגוב אריות הוי נס גמור ופשיטא דמברך, הנה למד כן מהא דאיתא שם (סעיף ז') דהרואה גוב האריות של דניאל מברך שעשה נס לצדיקים במקום הזה. ברם הרי ביבמות (קכא א) איתא נפל לגוב אריות אין מעידין עליו, ופירש"י שם ד"ה אגב איצא דגוב אריות רחב הוא ואין עומד עליהן ופעמים שאינם רעבים ואין אוכלין אותו, ובתוס' שם (קכא ב) ד"ה אין מזכירין מעשה נסים כתבו, דבנפל לגוב אריות אינו ממש מעשה נסים אלא יש לתלות שאינם רעבים עיין שם. וא"כ לאו בכל

וכן תמה בשו"ת להורות נתן [חלק ח סימן יא]:

"וראיתי במשנה ברורה (סי' רי"ח סקל"ב), שאם נפל עליו אבן וכיו"ב או שעבר עליו עגלה טעונה שבדרך הטבע היה שימות עי"ז וניצול, כשיגיע לאותו מקום יברך, וכתב בשער הציון שם (אות כ"ח) דאפילו להשיטה דבעינן נס גמור גם זה נס גמור הוא דמאי לנפל לגוב אריות עיין שם. ולענ"ד צריך עיון, דמלשון היש אומרים שבתשובת הראב"ד הנ"ל שאין לברך "אלא על נס חדש שהוא מעשה שמים כמקום שנעשו בו נסים לאבותינו ונס דגמל דפרקא ליה אשיתא וערבות דאתיליד ליה עינא דמאי", משמע דבעינן שיהא נולד דבר חדש בדרך נס אשר נראה בחוש שהוא מעשה שמים, ויש בו שינוי מעשה בראשית, אבל בנפל עליו בית ליכא היכרא של שינוי הטבע. ואפילו בנפל לגוב אריות ליכא היכרא וכדאיתא בסנהדרין (נט א) ברבי תנחום דשדיוה לביבר ולא אכלוה ואמר ההוא צדוקי האי לא אכלוה משום דלא כפין הוא עיין שם. [ועיין עוד לקמן אות ט']. וכיון שכתב הרדב"ז לחוש לדעה זו, א"כ מספיקא אין לברך אפילו בכהאי גוונא. והא דאמרו בברכות (נד א) דבנפל עליו אריה דהוי נס ומברך, היינו משום דהתם נפל עליו אריה שרצה לטרפו וחזינן דהוי כפין, וניצל בדרך נס גלוי, הא לאו הכי אין זה שינוי במעשה בראשית, ומספיקא אין לברך"

אבל עכ"פ לדעת המשנה ברורה משמע שאין צורך בנס הצלה החורג מגדרי הטבע כדי לברך.

ויש הבדל בין הגדרת האיש מצליח לפיו אין לברך 'כל שיש לתלות חלילה במקרה', ומעבר לזה מברכים, לבין הלהורות נתן המעלה מלשון הראב"ד הגדרה: 'שיהא נולד דבר חדש בדרך נס אשר נראה בחוש שהוא מעשה שמים, ויש בו שינוי מעשה בראשית'. וראה לקמן, שגם הוא חוכך להגדיר אחרת, עקב דברי אבודרהם.

האם יש ראייה מדברי אבודרהם לדעת המ"ב

כפי שהוזכר, לכאורה משמע מדברי אבודרהם, שאין צורך בשינוי סדרי בראשית, שכן בהסברו מדוע מברכים בפורים שעשה ניסים, הזכיר שני ניסים שאינם כאלו "שבטל כתב המלך הפך דת פרס ומדי, ועוד שהרג שמונים אלף מאומתו עבור אהבת אשה ואין זה מנהג העולם", אולם יש להעיר [ועמד על כך הרב אריאל אדרי בספר שחר אהללך סימן כ"ו] שביחס לחנוכה כתב אבודרהם: "בחנוכה לאו משום

גוונא הוי נפל לגוב אריות בגדר נס, ורק בדניאל הוי נס גלוי, וכדאיתא בקרא (דניאל ו' כ"ה) ואמר מלכא והיתיו גובריא אלך די אכלו קרצוהי די דניאל ולגוב אריותא רמו אינון בניהון ונשיהון ולא מטו לארעת גובא עד די שליטו בהון אריותא וכל גרמיהון הדיקו, ומבואר דהאריות היו רעבים שהרי אכלו מיד את אוכלי הקורצא על דניאל, ורק דניאל ניצול בנס גלוי שלא אכלוהו האריות הרעבים, אבל בלא"ה לא הוי נס גלוי."

מעשה דיהודית מברכין שעשה נסים אלא משום פך השמן שהי' חתום בחותמו של כ"ג ולא הי' להדליק אלא יום אחד ונעשה בו נס והדליקו ממנו ח' ימים שהי' כמעשה אליהו ואלישע". משמע שצריך חריגה מדרך הטבע, וכיצד כתב על פורים מש"כ? ונשמע מזה שהניסים שכתב בפורים שמקומם בהחלטות של המלך, נחשבים חריגה מהטבע⁷, אבל התרחשויות מלחמתיות וכדומה, לא⁸. ולפי זה צ"ל בדעת המשנה ברורה שהדוגמאות בהם כתב לברך כנפילת כותל והצלה מדריסת שור, אין להסבירם כמו נצחון במלחמה ולכן נחשבים יציאה מדרך הטבע.

גם בשו"ת להורות נתן הנ"ל, כתב לאור דברי אבודרהם:

"יתכן לומר דאפשי פלוגתא לא מפשינן, ולכן יש לנו להשוות את שיטת היש אומרים שבתשובת הראב"ד עם שיטת רבינו אשר מלוניל המובא באבודרהם, וכיון דרבינו אשר כתב דעל נס פורים מברכים משום שההצלה היתה שלא כמנהג העולם וטבעו, דמה שבטל כתב המלך והרג קרוב לשמונים אלף מאומתו אין זה מנהג העולם עיין שם, ומשמע דס"ל דאף שאין זה שינוי במעשה בראשית מ"מ מברך כיון שאינו מנהגו של עולם וטבעו, א"כ יש לומר דגם היש אומרים שבתשובת הראב"ד מודים לזה, דהיכי שהנס היה באופן שלא ממנהגו של עולם שפיר מברך ואף אם ליכא שינוי במעשה בראשית, וא"כ גם כשנפל עליו בית וניצל דהוי שינוי ממנהגו של עולם, אף שאינו שינוי במעשה בראשית, שפיר מברך, וכמש"כ המשנה ברורה..".

7. הסביר זאת הרב הלל פבזנר [המאור שנה כ"ט חוברת ב']:

"נמצינו למדין שישועה והצלה שבאה ע"י הנהגת אדם שלא כמנהג הרגיל דינם כדבר שנעשה שלא כדרך הטבע ודבר זה מקורו בגמרא סנהדרין פ"ב ע"ב א"ר יוחנן ששה נסים נעשו לפנחס אחד שהיה לזמרי לפרוש ולא יפרש ושהיה לו לדבר [לזעוק לאנשי שבטו לסייעו רש"י] ולא דבר.. הרי שזה שלא נהג זמרי כמנהג העולם שנשמרים מאד לנפשם נחשב לנס, ואע"פ שיש למצוא טעמים להנהגתו שמסתמא לא ידע כלל ההלכה שקנאים פוגעים בו שהרי נתעלמה הלכה זו ושדוקא בשעת מעשה ואפשר שלא הרגיש כלל שפנחס בא להרגו, וחשב כאנשי שבטו שהניחו לפנחס ליכנס שאף הוא לעשות צרכיו נכנס, וע"כ לא נזהר ממנו, אלא שמכל מקום כיון שהיה לו לחוש וליזהר נחשב לנס מה שלא נזהר ולא קרא לעזרה וכן גם מ"ש הרא"ש מלוניל בענין הנהגת אחשוורוש אינו רחוק כ"כ מהשכל שמכיון שהכתב היה ע"י שצוה המן והוא הרג אותו מפני כמה דברים הוכרח לבטל אותו בכל אופן שיוכל, וכן גם זה מה שהניח להרוג רבבות מהאומות אינו רחוק כ"כ ממעשי מלכים אחרים, ובפרט שהיו מאומתו של המן וכל זה הרי מלוניל בטבע שאסתר הזמינה את המן כדי לקנאותו במלך וכו', ומ"מ נחשב לתוקפו של נס מה שאחשוורוש הרגיש וראה על ככה ונדדה שנתו וכו' ע"י בגמ' מגילה ט"ו וי"ט"

8. וראיתי מי שכתב שהניצחון בחנוכה אינו עומד בפני עצמו, שכן גם אחריו היו, וכן שאפשר לפרשו כדבר טבעי, ונס פך השמן הוא שמלמד גם על הניצחון הצבאי שהוא בעל משמעות וכבר עמדו רבים על הקשר בין הניסים ועל הלימוד מפק השמן לנס המלחמה [ראה למשל במהר"ל בספר נר מצווה] ולכן צוין הוא וצ"ב.

הכל מודים שאצבע אלוקים היא

הגדרה נוספת מצינו בט"ז [רי"ט, ו] בהסבירו את ההבדל בין הגומל לשעשה לי נס:

"הטעם דברכת הנס ניתקן תוספת על מה ששייך לברכת הגומל בדבר שהוא חוץ לטבע לגמרי, והכל מודים שאצבע אלוקים היא, אבל הגומל הוא אף על פי שנעשה לו תשועה שאפשר דרך הטבע מ"מ הוא מחזיק טובה לו יתברך ולתלות בהשגחה". נראה שהיא תתאים גם לדברי האיש מצליח שאינו מקבל את פסיקת המ"ב בנפל עליו כותל וכו' ומגדיר שאין לברך כשאינו יוצא ממש מדרך העולם כלומר, 'כל שיש לתלות חלילה במקרה'.

בשו"ת בצל החכמה [חלק ה סימן סב] כתב לענין ניצולי שואה שחוזרים למחנות:

"מעשה בנד"ד שכידוע כל מחשבותם של אותם רשעים היתה להשימד להרוג ולאבד ושלא יזכר ח"ו שם ישראל עוד, ולשם כך הקימו מעיקרא כל אותן מחנות השמדה. ואם כי בתחילה נתנו להם להעצורים לעבוד היינו כדי לענותם ולמצות לשד כוחם ולהנות מעבודת חנם, אבל לא הסיחו דעתם להגיע מהריגה והשמדה ר"ל, לכן גם אם ניצולו ע"י התקדמות והתקרבות צבאות של מדינות המערב, שאותם רשעים נסוגו אחור מפניהם והשאירו בחיים את אלה מבני ישראל שזכו עדיין להיות בחיים באותה שעה, מ"מ לא גרע נס זה מאילו באו עליו לסטים מזויינים וברחו ע"י שנזדמנו בני אדם לשם, דמבואר שמברך שעשה לי נס בשם ומלכות".

ובספר בחשוקי חמד [בבא מצינא דף קו עמוד א] כתב:

"שאלה. מעשה באחד ששמע את האזעקה, ונשכב על הארץ, ונפל לידו טיל, ובהשגחה פרטית לא התפוצץ, ואם היה מתפוצץ לפי דעת כל המומחים היה נהרג, האם מברך הגומל, וגם ברכת שעשה לי נס? תשובה. נראה שכיון שבדרך הטבע טיל שיוורים מתפוצץ, וכאן אירע נס בהשגחה פרטית, הרי זה כמו אריה שבא עליו לטורפו, שבדרך הטבע היה מת, ונעשה לו בהשגחה פרטית שלא טרפו שמברך, גם כאן יש לו לברך.. כל שלושים יום כשיבא למקום הנס, בשם ומלכות 'שעשה לי נס במקום הזה'.

נראה שלדעת המ"ב אכן יש לברך ולדעת האיש מצליח⁹ והגדרת הלהורות נתן מדברי הראב"ד [אף שהוא עצמו חכך אח"כ בזה, וכדלעיל] יש מקום לומר שלא יברך.

9. ועל פיו ועוד, הלך הרב דוד יוסף בהלכה ברורה וכן בברכת ה' לרב משה לוי. זה המקום להעיר שיש לברך את דעת הרב עובדיה בעניין שכן בחזון עובדיה [ברכות עמוד שלח-ט] כתב שאם נפלה עליו תקרה או אבן גדולה, שבדרך הטבע עלול הוא למוות, או שנפל תחת גלגלי המכונית, וניצול ממוות.. יברך.. אבל על נס שהוא ממנהג העולם כגון שבאו עליו גנבים בלילה ובא לידי סכנה, או שירו עליו יריות ולא פגעו בו, אינו

נמצא אם כן שישנן מספר שיטות. הדעה השניה בשו"ע לפיה יש לברך גם על נס שאינו חורג מהטבע. ובדעת הדעה הראשונה והעיקרית המצריכה יציאה מהטבע ישנן מספר הבנות א. צריך סכנה בטוחה [לשון שבט הלוי ע"פ הנשמת אדם ומו"ק]. ב. צריך הצלה בדרך נס. כאשר אין לתלות במקרה חלילה' והכל מודים שאצבע אלוקים היא' מוסכם כנראה שיש לברך, [מלבד צד בדברי הלהורות נתן, שלפי הראב"ד צריך' שיהא נולד דבר חדש בדרך נס אשר נראה בחוש שהוא מעשה שמים, ויש בו שינוי מעשה בראשית']

לעומת זאת, אם נפל עליו אבן וכיו"ב או שעבר עליו עגלה טעונה שבדרך הטבע היה שימות עי"ז וניצול, ישנה מחלוקת האם כלולים מקרים אלו ביציאה מדרך הטבע, ויש לדון האם זוהי מחלוקת עקרונית, או נקודתית בישום העקרונות.

ברכה לחטופי אנטבה

לאור זאת נרצה לדון בשאלה שעלתה בדור האחרון והיא נפ"מ נוספת לכל הנידון כאן. מי שנחטף לאנטבה בתמוז תשל"ו ושוחרר משם בס"ד בידי צה"ל, האם כשיחזור לשם צריך לברך. [שאלה זו הועלתה בשעתו ע"י הרבי מלובביץ'¹⁰, ובעקבות שאלתו דנו בזה מספר פוסקים, וכדלקמן]. בתחילה נביא דברי ת"ח שכתבו על כך, ובתוך הדברים, גם בירור דעתו העקרונית של שולחן ערוך הרב, בהגדרת הנס עליו מברכים. כיון שהייתה זו שאלה ייחודית, דבר שאינו קורה כל יום, יש להאריך מעט בהבאת הדברים, הסברות וניתוח המציאות.

מבצע אנטבה לדעת הנשמת אדם

ולכאורה לדברי החיי אדם ברור שיש לברך, שכן לפיו עיקר הדבר תלוי בעוצמת הסכנה וכאן: "לדעת מומחים ויודעי דבר בנוסף על הסכנה שריחפה עליהם ע"י החוטפים ששליחותם על עסקי נפשות ואף אם נאמר שאת כולם לא היו הורגים

מברך, ולא ביאר מה ההגדרה המדויקת. ובהלכה ברורה שם כתב שסובר כנשמת אדם שכאשר יש סכנה ברורה, מברכים. וראה עוד בהליכות שלמה [תפילה עמוד רע"ט]: "כשנשאל אם לברך... כשעובר במקום שאירעה לו תאונה קשה רח"ל, וחזר לאחר זמן רב לאיתנו, השיב שאין אנו יודעים מהו בגדר נס, ומהו עדיין בגדרי הטבע".

10. בקובץ המאור שנה כ"ט א עמוד 31 הובאה השאלה בנוסח זה: "היהודים שניצלו מאוגנדא ויצאו ממות לחיים על ידי צבא ההגנה של מדינת ישראל, ויש חוששים שיעשו עי"ז חיזוק להשיטה דכוחי ועוצם ידי וכו', מעתה השאלה אם יזדמן והניצולים יבואו שוב לשם, אי חייבים לברך שעשה לי נס במקום הזה", משמע שאין הדיון על גדר הנס, ובזה היה פשוט לרבי שיש לברך, אלא שהסתפק מטעם אחר, [וראה שם בדברי הערוך הרב אמסעל: "שבנוגע לכחי ועוצם ידי וגו' תמיהתי רבה על.. האדמו"ר שליט"א שחידש כאן חששא זו ואיני יודע היכן להעמיד את החשש הזה האם בתוך ג' עבירות או בתוך שאר העבירות וחילול שבת בכללן.. ולא מצאתי לשום אחד מכל מוני המצות שהי' מונה זה ללאו] אולם רוב המשיבים דנו בשאלה של גדר הנס כפי שנשמע מניסוח דברי הרבי המובהק במק"א [למשל בקובץ התמים מוסף בית משיח כ"ו עמוד 20].

מ"מ כל אחד מהנחטפים היה ודאי בספק מיתה ממש גם ריחפה עליהם סכנת מות ע"י נשיא אוגנדה הרוצח והרודן אידי אמין שהיה מפורסם ברשעתו שאין חיי אדם אצלו אלא כשרץ ההולך על הארץ וכל צבאו וחילותיו ציינתו לו בחיל ורעדה ואע"פ שהיה עם החוטפים ועמו מו"מ להחליפם ולשחררם באם יעמדו בתנאים שבקשו לשחרר את כל הרוצחים והמחבלים וכו' מ"מ בקשו דברים שאף ממשלה יהודית לא היתה יכולה למלאות דרישותיהם וגם ע"י כך מעמיד את כל ארץ ישראל והיהודים בכל העולם בחזקת סכנה וישנה שאלה אם מותר לציית ולקבל התנאים שבקש א"כ הסכנת מות ריחפה עליהם כל הזמן" [אמרי הלכה ומנהג סימן י"א]¹¹.

וכ"כ הרב שמואל הלוי הבר¹²: "...ומעתה נחזור לנד"ד בנס אוגנדה הנה לא מיבעיא לדעה הב' שבשו"ע וודאי עליו לברך.. אלא אף לדעת אדמו"ר המכרעת הלכה למעשה הנה ברור דהיה זה סכנה של לסטים ממש ואפ"ל דגריעי מלסטים, כי עיקר ענינו של הלסטים לשדוד הממון אלא שיש סכנה שגם ירצחו, משא"כ בעובדא דירן הרי הודיעו ברור שהם יהרגו את החטופים באם לא יקיימו תנאים, וכשיטא לכל מבין שא"א היה לקיים כל תנאים, כי אף שבקשתם הראשונה לשחרור סכום מסוים של חבריהם הכלואים במדינות שונות היה אולי יכול להתקיים, אך בקשה זו הייתה רק שלב ראשון לבקשות שונות ומשונות אשר וודאי שא"א הי לקיימם, וע"כ כה"ג לא חשוב שיהיה ההצלה בדרך דנס נגלה, והעיקר דניצול מסכנה זו דלסטים עליו לברך כי כל הצלה מסכנה זו נחשבת לנס המלוּבש בטבע.. נראה ברור להלכה ולמעשה דכ"א מנצולי אוגנדה אם יזדמן לו להיות בשדה התעופה דהתם עליו לברך.. בשם ומלכות"

וכ"כ הרב מאיר אמסעל¹³.. הרי שצריך להיות נס ונס לא הוה אלא מאורע היוצא ממנהג העולם, כגון שנפל עליו אריה או גמלא פריצא.. מיהו בסוס"י רי"ט כתב המג"א דאם באו לסטים עליו ונצול הוה נס ומברך עליו.. מכל הנ"ל יוצא שחייבים לברך גם שעשה לי נס כשיזדמנו לשם שאע"פ שההצלה הייתה בדרך הטבע, הגם בגבורה ובאומץ רוח שאין דוגמתם, אבל הסכנה והצרה בוודאי היו יוצאים ממנהג העולם וכשיצאו ממנה הר"ז נס מפורש וחייבים לברך".

11. נציין שבחזון עובדיה [ברכות עמוד שפ"א] כתב שיברכו הגומל, ולא הזכיר שעשה לי נס, וראיתי בקובץ שוואל ומשיב סימן ב', שכתב הרב מיכאל אסולין שלדעתו לא היה זה מצב סכנה שכן רואים שברוב במקרים בעבר ובהווה, חטופים משוחררים, והוסיף שהצגת הדברים בספראמרי הלכה ומנהג, כאילו התנאים שהציבו המחבלים שם לא היו ברי קיום ע"י מדינת ישראל אינה כה פשוטה, שכן דובר שם על ארבעים מחבלים וצ"ב. והארץ לבאר שגם ההצלה לא הייתה כזו היוצאת ממנהגו של עולם, כמו שהוזכר לעיל שאבודרהם הזכיר בחנוכה רק את פך השמן. וכאמור לעיל אכן יש כאן שאלה הדורשת ליבון.

12. המאור כ"ט, ב

13. המאור כ"ט א

מבצע אנטבה לדעת המצריכים הצלה באופן של נס גלוי

ולפי הפוסקים המצריכים נס היוצא מגדר הטבע באופן ההצלה, הציג את הצדדים באופן מבואר הרב הלל פבזנר¹⁴:

"הנה מצינו בניסים כמה מדרגות א. נס גלוי בשינוי הטבע, ועיזי דמייתו דובי בקרנייהו נקרא ניסא רבא [ב"מ ק"ו] ב. נס שיש בו תפיסת ידי אדם, ואת הארי ואת הדוב הכה, ונקרא ניסא זוטא [שם] מכיון שאדם הוא ג"כ בעל כח וגבורה וחכמה. ג. נסים מלובשים בטבע עד שהרוצה לטעות יכול לומר מקרה הוא [עיין ט"ז ר"ח סק"ו] עד שלפעמים אין בעל הנס מכיר בניסו. ולפ"ד הרא"ש מלונל, הי"א הראשון שחש לו המחבר, אין חייב לברך אלא בנס מסוג א, או ב' שכנראה היינו ההיא עובדא בגמרא בההוא גברא דנפל עליה אריא ואיתעביד ליה ניסא ואיתצל מיניה, שלא פורש מה נעשה לו, כבההיא עובדא דגמלא פריצא, ומשמע שניצל ממנו ע"י השתדלות, שעכ"פ ניכר בזה שהוא שלא כדרך העולם, והכל מודים..שאצבע אלוקים הוא".

וצריך לברר אם ההצלה מאנטבה הייתה מסוג ב, או מסוג ג'. והנה בכמה פרטים התנהגו השבאים שלא כמנהגם הרגיל, לא הרגור"ל, שום יהודי.. כדי שיהיו מוכרחים להכנע לתביעותיהם.. ב. החוטף הגרמני שרץ לאולם ומקלעו בידו וכיון אותו על היהודים השוכבים, כדי לעשות בהם כמו שעשו במינכן ר"ל, הפך ויצא היפך הטבע של תמות נפשי עם פלישתים ובמוחזק לכך אפילו רק אמר איזיל ואיקטליה וכו'.. עיין בתוספות שבועות מו, א והיא סברא חזקה יותר מרובה עד שמוציאין ממון עפ"ז.. ואפי' אם כך היה מה שאמרו שנפגש במבטו עם אחד מניצולי אושוויץ ונתבייש ממנו גם זה אינו כמנהג המחבלים שהם קשי לב וגם עצם הדבר שבהרף עין זה נפגשו במבטם היא סבה ניסית ג. החיילים האוגנדיים שעמדו על המשמר לא עשו מה שמוטל עליהם ולא ירו בהמטוסים וגם לא קראו תיכף בראדיא לעזרה.. ד מה שהיהודים המצילים הצליחו להתחמק באוירוניהם מכל השונאים המלאים עיניים ולעבור על גבי הרים ובקעות בסופה ורוח סערה ולהגיע מכמה צדדים ברגע אחד למקום אחד ושאר פרטי פעולת ההצלה היו מעל גבול יכולת אנושי ואם היו נכשלים בפרט אחד היה נכשל כמעט כל העניין, וכשהכל נתקיים כראוי הוא פלא¹⁵.

14. המאור כ"ט ב'.

15. בפרסום רשמי של צה"ל נכתבו דברים המוסיפים להבנת הנס: "ביום שבו יצא המבצע לפועל היה בידי צה"ל וקהילת המודיעין חומר מודיעיני סביר לקראתו, אך אין ספק כי חסר עוד מידע רב. עם זאת במבצע שמעורבים בו בני ערובה ואולטימטום לא תמיד אפשר לגבש נתוני מודיעין שלמים ומקיפים מפני קוצר הזמן. משום כך נאלץ הקמ"ן (קצין המודיעין) להשלים את תמונת המצב החסרה באמצעות "הערכות" ולקוות שהערכות אלו ייצאו נכונות בשטח. למרבה המזל, רוב הערכות המודיעין בעניין אנטבה אכן התגלו כנכונות ואפשרו את הצלחת המבצע".

ואפי' אם נאמר שכל נס בפ"ע הוא רק מסוג ג', מ"מ בצירוף כל אלו במקום אחד הוא נס ניכר ומורה שאצבע אלקים הוא, וע"ד מה שצירוף כמה סימנים בינונים הוא סימן מובהק כידוע מכל זה נראה ברור שהצלה זו הייתה באופן יוצא ממנהג העולם וא"כ חייבים לברך אפי' לפי הי"א הראשון שבשו"ע".

דעת שולחן ערוך הרב

מוסיף הרב פבזנר חיזוק מדעת שו"ע הרב. וכדי להבין את הדברים יש לדעת כי שיטת שולחן ערוך הרב צריכה בירור, בלוח ברכת הנהנין פרק יב, ז' הביא את שתי הדעות בשו"ע:

"אין מברכין על הנס אלא כשהוא יוצא ממנהג העולם אבל אם הוא מנהג העולם ותולדתו כגון שבא גנבים בלילה ובא לידי סכנה וניצול וכל כיוצא בזה אין זה קרוי נס ואינו מברך שעשה לי נס במקום הזה כשחוזר ורואה אחר שלשים יום.. ויש אומרים שגם אם גנבים באו לו או שודדי לילה וניצול מהם וכל כיוצא בזה קרוי נס וצריך לברך ברכת הנסים כשישוב לעבור עוד במקום ההוא וטוב לברך בלא שם ומלכות אם היה חשש סכנת נפשות"

ובסדר ברכת הנהנין¹⁶ פרק יג, א כתב:

"יחיד שנעשה לו נס באיזה מקום כגון שנפל עליו כותל ונצול או חיה רעה או לסטים חייב הוא עצמו כשיראה אותו מקום לאחר שלשים יום לברך ..שעשה לי נס במקום הזה"

יש שנקטו שבהזכרת ליסטים בא לפסוק כדעה בתרא שבשו"ע¹⁷:

"ראיתי ששאל כבוד האדמו"ר מלובביץ'.. וכולם פסקו פה אחד שחייבים לברך, רוב העונים לא נתנו נימוק.. ברם לפי מש"כ הרב ש"י זיין וחברי בי"ד חב"ד.. נראה שחלקם סמכו, מתוך היותם חסידי חב"ד על פסק הגרש"ז בסדר ברכות הנהנין שנוקט כי שחולק שיש לברך על נס אע"פ שאינו יוצא ממנהגו של עולם.. וכ"כ לי הרב יהודה מארלאו.. בתשובה למכתבי.. לועד רבני לובביץ בניו יורק שהיו אף הם בין העונים". וכ"כ בתחילה הרב פבזנר: "...וכ"ש לדעת אדה"ז שלא כתב התנאי שהנס יצא ממנהג העולם..." אולם אח"כ הסתפק מחד אפ"ל: "והנה אם נפרש מ"ש בהלכות [צ"ל סדר] בה"נ ריש פי"ג 'או לסטים שהוא כמו.. גנבים שבשו"ע, הרי שהכריע כהדעה השניה שבשו"ע שמברכים על כל נס והצלה מסכנה"

16. עליו נכתב בהקדמה: "ואלה מוסיף על הראשונים קצת חידושי הלכות ברוות.. שלא נקבעו בלוח הראשון".

17. הביאם הרב אריה פרימר אור המזרח ל"א עמוד 319

וממילא התשובה לשאלה בענין אנטבה פשוטה לחיוב. אבל הוסיף: "צ"ע שהרי בסעיף ז' לענין ברכת הגומל העתיק לשון השו"ע בסי' רי"ט גנבים באו לו או שודדי לילה ובכאן כתב לסטים שלא כבשו"ע, והחילוק מבואר שהלשון גנבים.. היינו שגם שודדי לילה אינם אלא גנבים.. שרוצים לגנוב בצנעא, אבל הליסטים בא להרוג או ליהרג עי' ב"מ צ"ג ע"ב וסנהדרין ע"ב ע"א וע"ז כ"ו ע"א והסכנה ברורה יותר אפי' מגנב הבא במחתרת" ומשמעות הדבר: "ואפשר שהכוונה שבליסטים גם בסתם הוי סכנה, משא"כ בגנב צריך לדעת שבא לידי סכנה וכמ"ש בשו"ע וכו', או שזה כמו הכרעה בין ב' הדיעות, ועכ"פ בנידו"ד שהי' ביד לסטים בודאי חייבים" כלומר, לדעת שו"ע הרב, לא צריך יציאה ממנהג העולם בהצלה, אלא סכנה גדולה, כדעת החי אדם, וממילא דעתו מחזקת בכ"ש את הפסק לברך¹⁸.

וכ"כ הרב שמואל הלוי הבר: "והנה דעת אדמו"ר בסידורו פרק י"ג נראה שהיא דעת שלישית המכרעת דז"ל 'ויחיד שנעשה לו נס באיזה מקום כגון שנפל עליו כותל ונצול או חיה רעה או לסטים חייב הוא עצמו.. לברך.. שעשה לי נס' הנה מהדוגמאות שנקט חזינן שהשמיט שבאו גנבים בלילה היינו דלא כדעה הב', ולאידך מזה שלא נתן תנאי לאופן ההצלה מוכרח דס"ל דאף אי ההצלה הייתה מלובשת בטבע חייב לברך ונראה דבדרך ממוצעת זו מתרץ אדמו"ר כל הקושיות ומסיר כל המכשולים דזה ודאי לדעתו אדם שהי' בסכנה שהיא במנהג העולם ושפעמים רבות ניצלים ממנה ע"ד שגנבים באו או חולי שנתרפא או יולדת וכיוצ"ב אין מברכים אלא א"כ ההצלה הייתה באופן דנס נגלה וכדלהלן, משא"כ כאשר הסכנה אינה ממנהג העולם, וכאשר קורה סכנה זו הנה במנהג העולם כמעט וא"א לינצל מזה, הנה הניצול בכ"ז מסכנה זו אף שניצול שלא ע"ד נס נגלה חייב לברך. והנה נפילת כותל על אדם אינו דבר שכיח במנהג העולם, וכאשר קורה כן הנה בד"כ אין האדם ניצול ועד"ז חיה רעה כמו אריה וכיו"ב ג"ז אינו ממנהג העולם וכאשר אריה וכיו"ב מתנפל על אדם, הנה בד"כ אינו ניצול. וכן לסטים בד"כ רוצחים את קרבנם ולכן בכל אלו לא נוגע לנו אופן ההצלה, ואף אם התלבש בדרכי הטבע קרינן ליה נס ומברך ברכת הנס¹⁹.

18. וכ"כ בדעתו בשו"ת בצל החכמה [חלק ה סימן סב]: "ויש לעיין מה ההבדל בין גנבים באו עליו וניצל המוכרח בשו"ע שחשיבא נס כמנהג העולם, ואין לברך עליו רק בלא הזכרת שם ומלכות, ובין ליסטים באו עליו דמבואר דעת שו"ע הרב בזה שמברך בשם ומלכות, וע"כ טעמי' משום דהצלה מליסטים חשיבא נס שלא כמנהג העולם. - דודאי אין כוונת הרב זצ"ל לחלוק על הכרעת שו"ע ולפסוק דגם על נס שהוא כמנהג העולם מברך בשם ומלכות, דא"כ לא הו"ל למנקט "לסטים" אלא גנבים כלשון השו"ע, א"ו דגנבים גם לדידי' אינו מברך אלא בלא שם ומלכות כפסק השו"ע, ולסטים שאני דהוי נס היוצא ממנהג העולם, וצ"ב דמאי שנא.. באו עליו לסטים ומכ"כ לסטים מזויינים, שתחילת ביאתם הי' להפגש עם בעה"ב ולקחת ממונו בחזקה וסתמם באי' גם להרוג אם יעמוד בעה"ב כנגדם ולא יתן להם לבצע זממם. לכן גם אם ע"י קריאתו של בעה"ב לעזרה או ע"י שנזדמנו לשם בני אדם ברחו הלסטים, עצם הדבר שברחו ולא סכנוהו כאשר כן הי' דעתם בתחילה חשיבא נס שלא כמנהגו של עולם, ושפיר מברך עליו בשם ומלכות".

19. "ובזה יובן היטב הגמרא בר"פ הרואה דעובדא דנפל עליה אריה לא נקט אופן ההצלה כי בכה"ג מברך תמיד כי כל הצלה מסכנה כזו לנס תחשב, משא"כ בעובדא דצחא למיא או נפל עליה גמלא פריצא

אולם יש להעיר שמדברי הרב אפרים יאלעס²⁰ נראה למד בדעת שו"ע הרב שנקט כדעה ראשונה, ובעיני נס גלוי, ולא רק סכנה גדולה זו"ל: "שכן יש להסתפק אם עצם ההצלה בנידון דידן היה בגדר שלא כדרך הטבע..אחר שנתברר ע"י כמה ידיעות ממומחים בענייני מלחמה באוה"ע כי מבצע אנטבא היה חוץ מגדר הטבע ממש, וכי החמסנים הרוצחים כמעט נשתתקו בנוכחותם של החיילים היהודים א"כ ראו כל עמי הארץ כי אצבע אלקים היתה בהצלה הזאת ונתקדש ש"ש בעולם, לכן נלענ"ד להורות שהניצול חייב לברך ברכת הנסים כשחוזר ורואה מקדם זה וכפסק אדמוה"ז בריש פי"ג מסדר ברכת הנהנין שכולל לסטים עם חיה רעה בברכת הנסים בשם ומלכות ועיין בס' צפנת פענח..הל' מגילה פ"ג ה"ג שמוכיח שם כי שני נסים היו כחנוכה א' מהנרות דפך השמן ב. גם מה שניצלו מעכו"ם".

דעות נוספות הרואות בנס ההצלה נס גלוי

כאמור לדעת הרב פבזנר יש לברך גם אם עוסקים באופן ההצלה ולא בגודל הצרה וכ"כ הרב יחזקאל גרובנר²¹: "כשיעבור עוד במקום ההוא ע"ש להדיא דמברך שעשה לי נס, ובשער הציון אות כ"ו כ' דהעיקר הוא אם ההצלה היה יוצא ממנהג העולם ובמ"ב שם פירש מנהג העולם היינו שצועק לעזרה או שנזדמנו שם בני אדם וברחו וא"כ בנד"ד שחטופי מטוס איירבוס הוא כמו ארי שנפל על אדם ובפרט שלהלכה אם הצלה היה שלא כמנהג העולם כו"ע מודי דצריך לברך, ובנ"ד ההצלה ה' בפלאי פלאות שאין לו דמיון בדברי ימי העמים במסירת נפשם וגופם להצלת אחינו בני ישראל ובעזרת השם יתברך כוח ישועה של חיילי מדינת ישראל לפרוץ לאוגנדה ולשחררם באופן נס שלא כמנהג העולם, כי כל העולם כולו ידעו צעקת הנדכאים כשסכנת מות מרחפת בכל רגע ואין מושיע, בודאי זה מקרי היוצא מגדר העולם וצריך לברך בשם כהכרעת השו"ע דמברכים ברכה זו בשם ומלכות..ובפרט לפי המאירי ברכות שם שכ' זו"ל נסים אלו שמברכין עליהם יש אומרים היוצא מגדרו של עולם ולדעתי כל נס העשוי ליחיד מברך עליו שכל נס אצל יחיד גדול הוא" והוסיף לבאר:

"והנה מה נקרא נס יחיד מבואר ברבינו יונה ברכות שם דהיינו שאינו לכל ישראל או לרובם..וא"כ לפ"ד המאירי כל נס העשוי ליחיד מברכים עליו שאצל יחיד כל

שהם סכנות העולם, ופעמים רבות שמוצאים מים מהגמל, ולכן בכה"ג אם ההצלה היתה באופן כמו"כ שמשמטים מברך ברכת הנס רק אם ההצלה היתה באופן דנס נגלה והוא דלא הביא אדמו"ר דין זה דאם ההצלה באופן דנס נגלה הנה אז מברך גם על סכנה ממנהג העולם י"ל בפשטות שא"ז כ"כ שכיח בדורות האחרונים ובמכ"ש מזמן האמוראים דכבר לא היה שכיח.. וכדאיתא בגמ' ברכות כ'..מ"ש ראשונים דאיתרחיש לי' ניסא ומ"ש אן דלא מתרחיש לן ניסא".

20. המאור כ"ט, ב

21. המאור כ"ט ג

נס גדול הוא וכש"כ בנידון שלנו שהחבלנים בלי ספק היו הורגים את כל היהודים השבויים והראיה שהפרישום מיד מן האחרים בשמירה חזקה. גם אמין הרשע ימ"ש העמיד משלו כמאה חיילים לשמור השבויים לבל יברחו משם אין לך סכנה גדולה מזה ובוודאי בוא נס גדול ליחיד וחייבים לברך

הרב אפרים יאלעס שחלק מדבריו הוזכרו לעיל, סבר בתחילה שיש צד לומר שאין אופן הצלה בגדר נס: "כתב מרן המחבר מברך על נס אלא בנס שהוא יוצא ממנהג העולם אבל נס שהוא מנהג העולם ותולדתו כו' אינו חייב לברך כו' וטוב לברך בלא הזכרת השם עכ"ל וכיון שכן יש להסתפק אם עצם ההצלה בנידון דידן היה בגדר שלא כדרך הטבע הן אמת שהמס"נ של החיילים היהודים להציל נפשות אחב"י הייתה ענין פלא בהתגלות השגחת השי"ת עליהם, אבל אחר שכבר הגיעו לשדה התעופה יש לומר שההצלה עצמה הייתה ע"י העוז של המס"נ ולא ע"י שידוד הטבע, וא"כ אין לברך בשם.

בהתבסס על דברי הט"ז שהוזכרו לעיל הוא כותב: "ותמכתי יסודותי על ההערה ההארה של זקני אדוננו דוד ז"ל בטו"ז שם סימן רי"ט סק"ו..נראה הטעם דלברכת הניסים נתקנה תוספת על מה ששייך לברכת הגומל בדבר שהוא חוץ לטבע לגמרי, והכל מודים שאצבע אלקים הוא, אבל הגומל הוא אעפ"י שנעשה לו תשועה שאפשר דרך הטבע הייתה מ"מ הוא מחזיק טובה לו יתברך ולתלות בהשגחה עכ"ל וא"כ בנד"ד הגם שהרבה אומות העולם נתפעלו בהצלה דאנטבא מ"מ י"ל דנתלבה השגחת השי"ת בגבורתם ומסירת נפשם של החיילים, וא"כ כפי שהאדם יראה לעינים לא היתה חוץ לטבע לגמרי, שהכל מודים דאצבע אלקים הוא, ואם כן אעפ"י שהניצולים נתחייבו אז לברך ברכת הגומל מ"מ לענין ברכת הנסים אין לברך בשם ומלכות כפסק השו"ע". אכן אחר כך הכריע לחיוב וכפי שהובא לעיל מדבריו. וכ"כ הרב משה חסקלוביץ²²:

"ודאי חייב לברך הוא ובנו ובן בנו ולדעת קצת פוסקים אפילו אלו שנולדו קודם לכן והדבר פשוט וכפי שנראה ממכתב בני שיש מערערים בדבר שלא לברך נראה לי לומר שהם סוברים שלא נעשה נס רק עפ"י הטבע לפי שנעשה ע"י מלחמה, והיו שם ג"כ ד' הרוגים ר"ל, וגבי מעשה נסים אין שום הרוגים במלחמה עיין רמב"ן בראשית ל"ד סוף פסוק י"ג, ולכך אמר ויבא יעקב לזוזה הוא וכל העם אשר עמו להודיע שלא נפקד מהם ולא מעבדיהם איש במלחמה עכ"ל ועיין עוד ברמב"ן במדבר פ' חקת סוף פסוק וישמע הכנעני מה שכתב שם דלא נפקד מהם איש..היוצא לנו מדברינו כיון שהיו

שם ד' הרוגים נוכל לומר שלא היו מעשה נסים וזה רק לדבריהם, אבל אלו השבויים שנעשה נס גדול כזה למה לא יברכו שעשה לי נס במקום הזה מאי שנא מהנסים שמובא בגמרא ברכות נ"ד ע"א ומאי שנא ממה שמובא במדרש תנחומא סוף פ' ויחי שאחי יוסף בעת שחזרו מקבורת אביהם ראו שהלך יוסף לברך על אותו הבור שהשליכוהו אחיו וברך עליו כמו שחייב אדם לברך על שנעשה לו נס ברוך המקום שעשה נס במקום הזה עיי"ש..

והוא מפרט את הנסיבות, שלפיהן ניתן להבין את גודל הנס:

צריכין מקודם לדעת תוכן הפאליטיקא, הרשע צר ואויב ישראל קאדאפיע ימח שמו וזכרו שהוא הצורך היהודים יותר מכל השונאים אשר סביבותינו, עשה ערמה עם הרשע אידי אמין ימ"ש לחטוף האוירון ולהביאו לאוגאנדא מקום שא"א לבוא לשם²³, והרשע קאדאפיע חשב לנקום במאה איש תגמול על האוירון שלו שנפל בשטח ישראל יותר ממאה איש²⁴, אנשים ריקים מפשע...לרדוף אחריהם ולאבדם ח"ו, ובמילא היה כאן נס היוצא מדרך הטבע. מלכות קעניא נתנה להם הדרך להחילים, גם נתנה להם דלק ולא חשו לשנאת אוגאנדא, וכל הדרך היה בהצלחה גדולה, וכשבאו החילים להציל את השבויים בעזר בורא עולם אז נתקיים בהשומרים עינים להם ולא יראו, אזנים להם ולא ישמעו תדע לך שהרי הדבר ידוע שעשו ליעקב מ"מ אוה"ע מפליאים ההצלה בהרבה מדינות בעולם איך שהי' נפלאות. וזה היה ע"י אמירת תהלים של אלפי ישראל.."

וכ"כ הרב מאיר יהודה גץ²⁵:

"לכאורה כאן לא היה כל דבר היוצא מדרך הטבע וגם נפלו קרבנות הי"ד, אך למעלה מכל ספק שנתקדש שם שמים ברבים בבחינת ה' עוז לעמו יתן, ותקון הקללה של ושב רתי את גאון עוזכם שאם לא כן היו השבויים ח"ו כצאן לטבח יובלו, והחיילים היהודים השליכו נפשם מנגד במסירות נפש גמורה ללא כל חשבון באם יחזרו חיים הביתה, ומי שקרוב לבעיות צבאיות יודע כמה נעלמים עצומים כרוכים בשלבי התכנון והבצוע, וכמה דק הוא המעבר בין כישלון חרוץ וכליון ח"ו לבין הצלחה גמורה. וכהרף עין היה יכול להתהפך

23. יש להעיר שלפי הידוע היום, החוטפים ונתנו הוראה לקברניט לשנות את נתיב הטיסה לעבר בנגאזי שבלוב. אך שליט לוב, מעמר קדאפי, סירב לאפשר למטוס להישאר בלוב, ולאחר שהייה של כמה שעות ותדלוק – המריא המטוס, ובבוקר ה-28 בחודש נחת בשדה התעופה באנטבה.

24. בחורף תשל"ג הופל בטעות מטוס לובי, בסיני מתוך מחשבה שמדובר במחבלים, וזאת עקב איומים של ארגון מחבלים, שהיו באותה עת, ראה במכלול.

הגלגל במרחקים כה גדולים כשאין כל להתערב לתקן הקלקלה או לשגר תגבורת וכדומה. ומבצע זה על כל הרכבו הצליח באופן מוחלט בהשגחה של אלוהי הצבאות, וקרו דברים נפלאים בוודאי שזהו נס. וכגון דא מהו נס פורים, סוף סוף היה כאן מלך שיכור שנתפתה ע"י יועצו הרשע להשמיד להרוג ולאבד, ונתהפך בהשפעת המלכה שנשאה חן בעיניו, והוא מסר את הטבעת למרדכי לעשות כטוב בעיניו ובלבד שיניחוהו לנפשו ולכוסו, אך לא כך הם הדברים, אלא שבדיוק באותו הרגע ממש שחשב על מרדכי היהודי להשיב לו בגמולו הטוב וכן היה מלא חששות מהמן הרשע בא הלה דווקא ברעש לדרוש לתלות את מרדכי. מסובב הסבות ועילת העילות כוון את פגישתם של הרצונות וזהו הנס. ועוד בענין חנוכה אנו מברכים שעשה נסים ולכאורה היה כאן רק נס אחד של פך השמן ולמה מברכים בלשון רבים? אלא שכוללים גם את הניצחון במלחמה למרות שנפלו בה רוב בני מתתיהו הכהן הגדול, ולכן חייב הניצול באם יזדמן לו כאמור לבקר באנטבה לברך ללא כל פקפוק בשם ומלכות ועיין.. במג"א ס"ק י"א המחלק גם לדעת המחמירים בין באו גנבים וניצול לבין גמלא פריצא ועיין עוד להרדב"ז ח"ג ס' תקע"ב על מי שנפל מהסולם ובשרו עליו יכאב לברך בלי שם ומלכות, אך משמע באם יצא בריא ושלם יברך בשם ומלכות

והרב גדליה פלדר [הוספות ומילואים ליסודי ישורון ח"ב מהד"ת עמוד שי"א]:

"החובה ללמד בני ישראל דעת ה' ולהסבירם שההצלה היתה למעלה מהטבע וקשורה בסכנות נוראות ורק ניסי ה' וגבורותיו היו עם המצילים.. לכן אין ספק שחיובא דברכה מוטל על הניצולים בהגיעם שמה לשדה התעופה..". נדמה שתשובות אלו נותנות משמעות נוספת להגדרת נס גלוי, שניכר שאצבע אלוהים הוא.

חידוש האגרות משה בגדר נס

באגרות משה [יו"ד ד, ח] כתב גם הוא לברך עקב הנס שבהצלה באנטבה, וחידש בדבריו דבר בהגדרת הנס:

"ובדבר יהודי שנחטף באוגנדא וניצול משם ע"י החיילים שבאו לשם, מסתבר שיש להחשיב זה לנס גלוי, כי בדרך הטבע לא היה אפשר להיות דבר כזה.. והוא עשה ההצלה בזה שנתן אומץ ורצון שילכו להציל"²⁶, ואשר הצליח דרכם שהצילו"²⁷.

26. בקובץ מבט מל"מ גליון 75 עמוד 29 מתאר האלוף שלמה גזית את רגעי ההחלטה: העוז להחליט - ממשלת ישראל, ויצחק רבין בראשה, נדרשו לאשר פעולה צבאית בידיעה ברורה לגבי התוצאות וההשלכות אם חלילה תשתבש התוכנית. לעולם לא אשכח את ישיבת הממשלה בה הוצגה תוכנית הפעולה והתקבלה ההחלטה. לאחר סקירת מודיעין קצרה של ראש אמ"ן ולאחר שהרמטכ"ל מוטה גור

בפשטות משמע מדבריו שאין צורך בחריגה מחוקי הטבע, אלא גם נצחון צבאי נדיר נחשב שלא חלק מהטבע, ושמא יאמר שבמלחמות החשמונאים בחנוכה החריגה מהטבע הייתה קטנה יותר. אך נשים לב לכך שהקדים להצלחת המבצע את נתינת האומץ והרצון לצאת למבצע. [לפי זה אפשר שזהו ההבדל בין חנוכה לכאן, אף שגם שם היה אומץ בהחלטה, אך אולי האילוץ היה גדול יותר, משא"כ כאן היתה אפשרות להסכים לדרישות המחבלים ולשחרר מחבלים וכו' צ"ב], עכ"פ נס זה שהתחולל למעשה בתוך תודעתם ואישיותם של המחליטים, מזכיר את הניסים שמנה אבודרהם בפורים, החלטות המלך שאינן סבירות לפי ההתנהלות הרגילה. ויש להזכיר ראיית הנס גם באומץ והרצון לצאת למבצע, היא כעין מש"כ תוס' ב"מ ק"ו, ע"א ד"ה מתיב שהימצאותה בדוד המלך של "רוח וגבורה ודעת להלחם" בארי ודב, היא נס²⁸.

הציג את תוכנית הפעולה, פתח ראש הממשלה את הדיון. ראשון השואלים היה השר גדעון האוזנר, שביקש לדעת מה הערכתו למספר הנפגעים הצפוי בקרב בני הערובה ובקרב הלוחמים. תשובת הרמטכ"ל הייתה ברורה. "זה יהא אחראי להשיב על שאלתך ולנקוב במספרים. יש לנו תוכנית פעולה טובה, ואם הכול יפעל כשורה, אני מקווה שמספר הנפגעים יהיה מינימלי. עם זאת, בבואכם לדון ולאשר את התוכנית, אני חייב להבהיר כי הצלחתו של מבצע זה מותנית בדבר אחד – בהפתעה. וכאשר אני אומר 'הפתעה' עליכם להבין כי תידרש במקרה זה הפתעה של 100 אחוזים. 95 אחוזים כבר לא יספיקו. חשיפה מוקדמת של כוח החילוץ עלולה להספיק למחבלים ולאפשר להם לחסל את כל בני הערובה. עלולות להיות תקלות אחרות בשטח כאשר אנחנו, מכאן, לא נוכל לעשות דבר למענם, ונמצא עצמנו חלילה מחר ללא בני הערובה ועם 200 מטובי הלוחמים שלנו תקועים באנטבה". דבריו של גור הכו את השרים בהלם. כך נפתח הדיון שנמשך שלוש שעות. משסיים אחרון השרים את דבריו, סיכם ראש הממשלה: "אני מבקש להעמיד את אישור התוכנית להצבעה. אינני יודעים מה יהיה מצב רוחנו מחר. אם הפעולה תתנהל לפי התוכנית נקבל מחר כולנו את 100 הנוסעים הישראליים המשוחררים, נחבקם ונצהל יחד עמם; אך אם חלילה, כפי שהסביר הרמטכ"ל, משהו ישתבש – נישא כולנו באחריות לכישלון. אינני רוצה שמי מכאן יוכל במקרה זה לומר מחר, 'אני בעצם התנגדתי למבצע'. מי שמתנגד שיצביע כאן ועכשיו". "מי בעד אישור המבצע?" שאל ראש הממשלה. המבצע אושר פה אחד. האור הירוק ניתן ומבצע "כדור הרעם" יצא לדרך.

27. כתב הרב יואל שוורץ [דבר בעיתו 37]: "ישראל נחשבים לעזים שבאומות כאמור בביצה כ"ו שהם דבקים בתורה ובאמונת השם גם כשכל העולם היה מתנגד להם וזה כח עזות דקדושה שלהם כח העזות בא גם לידי ביטוי במבצעים צבאיים כמו מבצע אנטבה לחדור לתוך אויב ולשחרר את החטופים, פיצוץ הכור האטומי בבגדד, לבסיס המחבלים בטוניס ושרא מבצעים כמו העפלה בזמן המצור הבריטי מסוג זה מורים על כח העזות של ישראל אשר תפקידו לשמש לקדושה".

28. וראה עוד בדברי מרן הרצ"ה קוק [לנתיבות ישראל א' עמוד קפ"ג מהדורת תשמ"ט: "...האי יומא דקא גרים, אומץ הגבורה ועוז הרוח הזה של אנשי צבורינו, אשר נתכנסו ביום ה' אייר בבית המשכיות בתל אביב והודיעו אל מרחבי העולם כולו וממשלותיו כי יש מדינת ישראל, ואלה סברו וקיבלו ברצון ובחיוב וכגל של אגוזים המשיכו לסדר הכרה, התקרבות ויחסים – אחד הוא עם רוח הגבורה הנשגבה של גיבורי צבאותינו קדושינו.. מוסרי נפשיותיהם הטוהרות על קדושת ד' וארצו ועמו ותורתו, אחד הוא מתוך המקור האחד של אזור ישראל בגבורה ועוטרו בתפארה, המוליכו קוממיות לחרות עולם ומחדש ימיו כקדם בתשובת נחלתו וחזרת שכינתו. אומץ הגבורה הזה.. אשר הפיח בתוכנו א-להי אבותינו קוראדורותינו, הוא הנהו יסודם ושרשם של כל הנסים והנפלאות אשר בהתגלותו זאת עלינו.. על דברי הגמרא בבא מציעא ק"ו, כי הצלת רועה את הצאן מן הזאב ומקארי חשובה היא בתור נס כמו גם מה שנאמר בדוד שהכה את הארי ואת הדוב להצלת צאנו, מבואר בתוספות שם כי זהו "ברוח הגבורה

האם הברכה על ההצלה או על התגלות גדולות ה'

לסיום, נזכיר נקודה כללית בענינה של ברכה זו. הנה בביאור הלכה [סימן ריח ד"ה כגון] הגדיר דבר חשוב בענין שעשה לי נס: "דהברכה לא נתקנה על פלאי הבורא דא"כ היה לנו לברך בראתנו הר סיני מקום שניתנה בו התורה וע"כ דנתקן רק אהצלת אדם מן המיתה בדרך נס, ואבן שישב עליו משה היה אז ג"כ ההצלה בדרך נס ע"י תפלתו של משה וכמו שכתוב ה' נסי וא"כ גבי אליהו אף שהיה נס ופלא אעפ"כ מעשה הר הכרמל לא נעשה כדי שינצל אליהו מן המיתה שהרי אליהו היה נחבא ואח"כ הלך אליו בשליחות הש"י שאמר לו לך הראה אל אחאב ואתנה מטר ע"פ האדמה וענין עשיית הפלא בהר הכרמל היה כדי לחזק אמונת ישראל בה' אלא ע"כ כונת כפתור ופרח הוא רק לענין שבח בעלמא". אולם יש להקשות עליו ממעברות הירדן שם לא היתה סכנת מוות לישראל, [כמו שהעיר הרבי מלובביץ' בשערי הלכה ומנהג או"ח כ"ה] ויש בזה נפ"מ לכאורה להגדרת מהות הברכה. לפי דברי הביאור הלכה תוקפה ומהותה של הברכה היא על ההצלה המשמעותית שאין כדוגמתה שהייתה לאדם, לעומת זאת הגדיר בשערי הלכה ומנהג שם שלעומת הגומל בה מברכים על הטובה שהגיע לאדם, בשעשה לי נס מברך על ראיית המקום, כלומר, על עצם עשיית הנס במקום זה²⁹, המראה על גדולות ה' [ולכן לא תוקן לומר שם הגומל לחייבים, "השייך להאדם שאירע עימו נס זה, ולא לעצם עשיית הנס"].

ונראה לומר שלפי הגדרת הרבי מלובביץ' מובן היטב מדוע נס אינו דווקא חריגה מחוקי הטבע כפשוטו, שכן ההתפעלות מגדלות ה', תלויה בראיית אצבע אלוקים כדברי הט"ז ולא במהפך הדרמטי שעבר על הניצול בלבד ממות לחיים. ולדעת הביאור ההלכה לכאורה הדגש הוא אחר, הצלה משמעותית וסימנה-ראיית אצבע אלוקים, שכן כדי לייחד ברכה על שמחת ההצלה מעבר להודאה רגילה, יש להוסיף לה חשיבות משמעותית, המתבטאת באופן ההצלה [ולדעת הנשמת אדם, אכן הקובע הוא גודל הסכנה, שכן על כך מודים, וצ"ל שרוח אחרת עימו בזה]. אולם בהמשך דבריו שם מחדש הרבי מלובביץ' שיש לבאר גם בדעת הבאור הלכה, שהגדרת הברכה דומה למה שכתב הוא. וזאת ע"י אבחנה בין השאלה מתי נתקנה הברכה, לבין מהותה, כלומר: "אף שהברכה נתקנה רק כשהייתה הצלה מן המיתה,

והדעת להלחם" שבא עליו במצבו זה; מבואר כי "רוח הגבורה והדעת" המתגלה באדם, להתגבר על כוחות המשחיתים ומתנגדים לקיומו, הוא נס המופיע ממורמים, בכוח הדחיפה הרוחנית העליונה והפנימית, העושה את ההתעוררות וההתאמצות ואת ההתחכמות וההתגברות לתנופת ההצלה והתקומה. ואם כך הוא במעשה הצלה וישועה של דויד, במרעית צאנו הפרטית, בטרם היוותו מלך ישראל, ומזה נמשכת הגדרה זו גם לכל מצב כזה של אדם פרטי, - על-אחת-כמה-וכמה בענין כלל-ישראל ומהלך ישועתו ומעשה הצלתו ותקומתו, שהננו באים כאן במגע ישיר וברור וגלוי, "ברוח הגבורה והדעת" המופיע עלינו, גם בניסא רבא וגם בניסא זוטא ומנחנחו בנגינותיו.

29. ואפשר שיש בזה נפ"מ בענין מה שדן בשו"ת השביט [ח"ו חו"מ עמוד קצג]: "יש לחקור אם כל מי שהוא יחזור לעיר אנטבה יברך על הנס או לא ועיין בהעמק שאלה על השאלות שאין מברכין אלא על

מ"מ תוכן ההודאה והשבח אינו על ביטול הסכנה אלא על עשיית הנס". ואולי נאמר בסגנון אחר - ההצלה היא תנאי לחיוב, אך אינה מלמדת מה היא מהותו.

לפי זה ניתן לומר שלכולי עלמא מובן היטב מדוע אמירת אצבע אלוקים היא הגדרת המקרים בהם יש לברך שכן לכו"ע ההתפעלות מעצם עשיית הנס ומגילוי גדלות ה', היא זו שמהווה עיקרה של ברכה³⁰.

הגדרת המשך חכמה בברכת שעשה לי נס

המשך חכמה [בראשית ל"ז, כ"ד] מחדש דבר בגדרה של הברכה: "הרואה מקום שנעשה לו נס מברך 'ברוך שעשה לי נס במקום הזה'. הפירוש כדברי אבודרהם, דוקא שיצא מדרך הטבע. וזהו עקר הנס לנצחון מלכות אנטיכוס, וישראל קיבלו מלוכה מאתיים שנה.. והנה ביוסף אמר רבי תנחומא במדרש (בראשית רבה פרשה ק, ח) שבשעה ששב יוסף מקבורת אביו, שהציץ בבור, ולשם שמים נתכון - לברך 'ברוך שעשה לי נס במקום הזה'. ועיקר הנס הוא מה שהעלוהו מהבור, ומסיבות ההשגחה נעשה לשר על כל מצרים. אך הברכה צריך לברך על דבר יוצא חוץ מהטבע". מבחין אם כן, ר' מאיר שמחה בין עיקר הנס לבין הדבר עליו מברכים. גם ביוסף וגם בחנוכה, אין הדבר בגללו מברכים עקר מה שהתרחש, שכן הנצחון על היונים ועליות יוסף מביא עמיקתא לאגרא רמה, משמעותיים יותר מנס פך השמן ומהצלת יוסף מהנחשים והעקרבים, אך בכל אופן "הברכה צריך לברך על יוצא חוץ מהטבע". ויש לדון האם יש כאן הגדרה החלוקה על הגדרת הרבי מלובביץ' שכן ההתמקדות בנס החורג מגדר הטבע אינה מתפרשת לדעת ר' מאיר שמחה כמהות ההודאה, אלא כמיקוד המאפשר לעמוד מול דבר מסוים המעורר התפעלות, אבל בעצם יש להודות בעקר על מה שהתרחש באופן פחות בולט, אך יצר שינויים משמעותיים יותר. אולם אפשר שגם ר' מאיר שמחה יוכל להודות שהעקר הוא ראית והבנת גדלות ה', אלא שלפיו חשוב לשוב ולהתבונן בכללות המאורעות ולראות בהם את יד ה', הנראית ברורה יותר אחרי החידוד של הנס הגלוי, אבל באמת מופיעה לא פחות, בהתרחשויות שמסביב ששינוי דברים.

מקום שנגמר הנס.. "עיו"ש, כלומר, שהנס לא נגמר עד שהגיעו לחוף מבטחים, ואולי להגדרת הרבי מלובביץ', מקום עיקר הנס הוא הקובע, אף שהאדם לא ניצל לגמרי וצ"ב, שאלה נוספת המתקשרת לזה עולה מהערת המהרש"א [חידושי אגדות ברכות דף נד, ב] על אבן שישב עליה משה וז"ל: "לפי מה שמבואר לעיל שבמקום הנס מברכין ה' נ מקום ראש הגבעה אשר שם האבן הזה הוא מקום הנס בנצחון המלחמה, שעל ידי זה הרים משה ידיו וגבר ישראל". שלכאורה עקר ההצלה לא הייתה שם, אבל אם מחפשים את גילוי יד ה', שמא אפשר לראות בהרמת היד ביטוי להופעת יד ה' המיוחדת שהיתה בענין ועדין צ"ב.

30. ולפי"ז יש לשים לב להשוואה להלכות שומרים בב"מ ק"ו הנ"ל, ולומר שמדובר בענינים חלוקים שכן שם מסתבר שהגדר הוא אחר מאשר בהלכות ברכות בהן מסתבר שהתפעלות הרואים מהווה חלק מהגדרת הצורך לברך, וממילא אין בהכרח ללמוד מברכות לשם, אולם משם לברכות י"ל שק"ו הוא ואכמ"ל.

הערות בתשובת יביע אומר על מבצע אנטבה*

ביביע אומר [חלק י - חושן משפט סימן ו] נדפסה תשובת הגר"ע יוסף על מבצע אנטבה בהלכה, להלן הערות על מספר נקודות, לאורכה של התשובה הנרחבת, העוסקת בדיני נפשות החמורים.

א. הדיון העיקרי בתשובה הוא "האם על פי ההלכה יש לשחרר את המחבלים הכלואים בישראל כדרישת החוטפים, על מנת להציל את חייהם של החטופים היהודים, או שמא יש לומר שמלבד שע"י כך פותחים פתח לחטיפות נוספות כדי לסחוט שחרור מחבלים נוספים לאחר שיצליחו במזימתם זו, עוד יש לחוש שקרוב לודאי שהמחבלים אשר ישוחררו מכלאם, ינסו לחדור שנית למדינת ישראל להרוג ולרצוח אנשים נשים וטף, ונמצא שבכדי להציל את היהודים החטופים מודאי סכנה, מעמידים את היישוב, בפרט בערי הספר, עכ"פ בספק סכנה ממש". בתחילה מביא האמור בתוספתא תרומות (פ"ז הכ"ג): "סיעת בני אדם שאמרו להם נכרים תנו לנו אחד מכם ונהרגהו ואם לאו הרינו הורגים את כולכם, ייהרגו כולם ואל ימסרו להם נפש אחת מישראל. ואם ייחדוהו להן כגון שבע בן בכרי, ימסרוהו להם ואל ייהרגו, וכו'". ורוצה ללמוד מזה: "ומעתה בנ"ד היה נראה לכאורה לומר שמכיון שע"י פעולת שחרור המחבלים הכלואים בידינו, ע"מ למוסרם בידי חבריהם החוטפים, מכניסים בספק סכנה לכמה מן התושבים בישראל, אין לעשות מעשה בידים פעולה כזאת, אף על פי שיש בה מאידך גיסא הצלת מאה יהודים החטופים, וכדין התוספתא והירושלמי". ויש להעיר, התוספתא מדברת על מסירת יהודי להריגה, הנחשבת כשפיכות דמים, ובנ"ד שחרור המחבלים, עם כל הסיכון שבו, אינו כמעשה הריגה ממש. ומצאנו בספר מגדל עז להיעב"ץ [אבן בוחן פנה א, אות א]: "עכו"ם האומר לישראל, תן לי כלי זיין ואהרוג את ישראל זה, ואם לא אהרוג אותך, והעכו"ם אינו יכול ליטלו שלא מדעתו, אין לו לתת לו לפדות נפשו, הרדב"ז. וצ"ע כי נראה דלא שייך הכא מאי חזית כיון שאינו הורג בידיו, ואע"פ שנסתפקתי אם מותר להציל עצמו בגרמא דשפ"ד ונטיתי להחמיר, היינו היכא דעושה מעשה, כגון המשסה את הכלב, או להראות לעכו"ם היכן היהודי טמון.. משא"כ לתת כלי זיין לעכו"ם דאיהו לא קעביד מידי". [אמנם ומשמע בהמשך שם שלמעשה קיבל היעב"ץ דעת הרדב"ז] ויש לדון למה דומה נידוננו, ושמא הוא קל משתי הדרגות שביעב"ץ, כי אף שזו מגמתם ורצונם הנלוז, אין זה קרוב למעשה כבנידונים שביעב"ץ, וממילא אין התוספתא מהווה מקור לאסור שחרור מחבלים.

ב. אח"כ מחלק מרן בין התוספתא לנד"ד, באופן אחר ע"פ דברי החזו"א "א...וע' בחזו"א יורה דעה (סי' סט דף קב ע"ב), שכ', ויש לעיין באחד שרואה חץ (או פצצה

* וראו עוד בשו"ת יחיה דעת חלק ב', סימן כ"ה – "בדין ברכת הגומל לקרובי חטופי אנטבה, לאחר הצלתם, וכן ברכת שהחיינו על הצלתם".

ורמון יד), שנזרק על קבוצה של אנשים רבים, ויכול להטותו בתנופת יד לצד אחר, ויהרג רק אחד או שנים שבצד האחר, ואלו שבצד זה ינצלו, ואם לא יעשה כן ייהרגו הרבים, ורק האחד או השנים ישארו בחיים, ונראה דלא דמי למוסרים אחד להריגה להציל השאר, דהתם המסירה היא פעולה אכזרית למטרה של הריגת נפש, ובפעולה זו אין הצלת אחרים בטבע הפעולה, אלא המקרה גרם עכשיו הצלה לאחרים, והצלתם קשורה במה שנמסר עכשיו להריגה אחד מישראל, אבל הטיית החץ (או הפצצה ורימון היד) מצד זה לצד אחר היא בעיקרה פעולת הצלה ואינה קשורה כלל באופן ישיר בהריגת היחיד שבצד האחר, רק במקרה נמצא עכשיו בצד האחר אדם מישראל, ואפשר שיש לנו להשתדל למעט אבידת ישראל כל מה שאפשר, מאחר שאם לא יעשה כן יהרגו הרבה נפשות.. וה"ה לנ"ד שאין בפעולת שחרור המחבלים משום הורג בידים, הרי הוא כמו שמטה את הרימון יד לכיוון אחר, ומונע אובדן חיים של ישראלים רבים ככל האפשר, ודאי עדיף לעשות כן מלחוב בדמם של מאת היהודים חטופי המטוס. ובפרט שאין אנו בטוחים שהמחבלים אשר ישוחררו יחזרו בעצמם לפעולות רצח בישראל, לאחר שסבלו על מזימות הרשע שלהם, והו"ל ספק וודאי, ואין ספק מוציא מידי ודאי". יש שהבינו שדברי החזו"א אמורים רק בענין חץ וכה"ג [כמו אוטובוס שאיבד את הבלמים והנהג מתלבט האם להטותו הצידה כדי למעט במספר הנפגעים, שע"ז נשאל החזו"א כמו שמובא בכ"ד, ע' בכל זה למשל ספר הצלת נפשות לרב פרופ' נחום רקובר פרק ו'] שכח ההיזק כבר התחיל לצאת לפועל ומי שממעטו מוגדר כעושה מעשה הצלה, אבל כאן, על הצד שיש כאן דבר הדומה למסירה להריגה, אין שייך חידוש החזו"א שכן אין בעצם השחרור פעולת הצלה מחץ ירוי, אלא פעולה מסוכנת ומסכנת, שבחשבון כולל יש לה יתרון, וכנראה שמרן לא ס"ל אבחנה זו. ויש בזה נפ"מ לכמה ענינים כמו, העלאת כלי כבד במקום שקרס בנין כדי להציל רבים, ע"י מעשה שיש בו סיכון מעטים, וכן דילול עוברים, שלפי ההבחנה לעיל בין חץ למקרים אחרים, לא יכללו בדברי החזו"א, ולפי ההבנה השניה, יש ללומדם מדברי החזו"א.

ג. לאחר שבירר שאין כאן גדר של מוסר להריגה, דן מרן בשאלה, גם אם נאמר שזה מוגדר ככניסה לספק סכנה בלבד, האם נכון להיכנס לספק סכנה כדי להציל חברו מוודאי סכנה. ואחר דיון נרחב מחלק בין הדיון הידוע, לבין נד"ד "...דלדינא נקטינן דלא כהגמ"י בשם הירוש', דאמרינן דספיקא דידיה עדיף מודאי דחבירה, משום שכתוב וחי אחיך עמך, חייך קודמין.. ולכן אין לו להשליך נפשו מנגד אפי' בספק סכנה להצלת חברו מודאי סכנה, אבל כשהברירה מסורה ביד אדם שלישי להכריע בין שנים, שהאחד נתון בספק סכנה, והשני בודאי סכנה, אין הספק מוציא מידי ודאי, ויש להעדיף הצלת מי שהוא בודאי סכנה". כלומר, אם השאלה היתה על מי שרוצה להצילם במחיר הסתכנותו, היה נכון לומר שאין לעשות זאת, אך כאן

הממשלה מכניסה את תושבי המדינה לספק סכנה, ולא הם עצמם, ועל המדינה להעדיף את החטופים. יש לשים לב, שאף שהמחליטים הם גם בין העלולים להסתכן, לא רואה בכך מרן מצב של כניסת האדם עצמו לספק אלא כגורם שלילי המעדיף ודאי על ספק.

ד. ואז מוסיף: "בר מן דין נראה שבאמת עלינו לחוש יותר ויותר לסכנה המיידית של מאת היהודים החטופים, כשלהט החרב מתנופפת על ראשם, ע"י המחבלים האכזריים חוטפי המטוס המאיימים להוציאם להורג עד יום ה' ג' תמוז בשעה 2 אחה"צ, והני רשיעי גזמי ועבדי. ואילו הסכנה העתידה והעלולה להתרחש בשחרור ארבעים המחבלים הכלואים אינה עומדת כיום על הפרק באופן מידי, אלא לטווח רחוק ולאחר זמן, וילפינן להאי מילתא ממ"ש הנודע ביהודה תנינא (חיו"ד סי' רי), שאע"פ שמותר לנתח מת לצורך לימוד רפואי להחיש רפאות תעלה לחולה מסוכן הנמצא לפנינו ונגוע באותה מחלה של הנפטר, כי שמא ילמדו ע"י הניתוח לרפאות החולה, והו"ל ספק פיקו"נ ודוחה איסור ניוול המת. אבל כשאין חולה לפנינו שהוא מסוכן מאותה מחלה, אלא שע"י הניתוח ילמדו ויבינו טיב המחלה כדי להמציא רפואה לכשיבוא חולה כזה לאחר מכן, לא דחינן איסור ניוול המת משום כך". על כך מעיר הגר"ש ישראלי [חוות בנימין י"ז] אשר ישב עם מרן לדון בענין [כפי שהוזכר בהערה מכת"י במהדורה החדשה של יב"א]: "ויש מי שטען, שאין הנידון דומה כלל למחלוקת זו של האחרונים שהובאה לעיל לענין ספק וודאי. כי שם המדובר דווקא כשמי שבא להציל מכניס עצמו בסכנה ודאית הקיימת בשעה זו ממש, כגון מי שקופץ לים להציל הטובע שנסחף בגלים, שהסכנה מוחשית וקיימת גם כלפי מי שבא להציל. משא"כ בנידון שלנו שהסכנה שיכולה לבא משחרורם של המחבלים אינה כעת לפנינו, ואין זו אלא השערה שזה יחזק את פעולות החבלה, כי זה שיכולים לעשות לנו ממילא הם עושים, והגברת פעולותיהם אינה ודאית. ע"כ בנידון שלפנינו חיובא נמי איכא להיענות לדרישותיהם ולשחרר המחבלים, ולא רק ענין של רשות. אך לענ"ד כל כהאי גוונא, שלפי מצב הענינים, השגת חפצם ע"י מעלליהם ודאי תגרום להתגברות פעולותיהם וממילא - גם הסכנות הנובעות מזה, גם אם נתעלם מהסכנה שבהישגים הפוליטיים שלהם, הרי קיימת גם סכנה מוחשית של הגברת האבידות בנפש שיכולות לבא ח"ו ע"י ריבוי פעולותיהם והשתוללותם למראה ההצלחה, אין הבדל בין שהסכנה היא לפנינו כרגע, בין שלפי ההשערה הדבר יביא לידי סכנה, וכפי ששנינו בכגון דא במס' עירובין (דף מ"ד.) שהתירו חילול שבת לחזור בכלי זינם גם במלאכה דאורייתא, מצד החשש שאם לא נתיר להם נמצאת מכשילם לעתיד לבא". הרי לנו מזה שסכנה לעתיד, כל שהיא מוחשית וראוי לחשוש לה (בניגוד לספיקות רחוקים, שחשש הסכנה אינו סביר), ודרכם של בני אדם להכניס עצמם

בסכנות מעין אלו..הרי זה כאילו הסכנה היא כבר לפנינו. וכל הדינים הללו בה". על נקודה זו שסכנה עתידית אינה בהכרח מגדירה את המצב כאין חולה לפנינו עמד כבר החזו"א [אהלות סימן כ"ב]: "ואין החילוק בין איתא קמן לליתא קמן, אלא אם מצוי הדבר דבזמן שמתריעין עלה [אף שאין בשעה זו חולה קמן] משום חולי מהלכת הו"ל כאויבים שצרו בעיר הסמוך לספר וכדאמר עירובין מ"ה א' ובתענית כ"א ב', ומיהו בשעת שלום לא חשבינן ליה פ"נ אף על גב דשיכי בזמן מן הזמנים שיצטרכו לזה, כמו שאין עושין כלי זיין בשבת בשעת שלום דא"כ בטלת כל המצות, אלא לא מיקרי ספק פ"נ בדברים עתידים שבהווה אין להם כל זכר. ובאמת שאין אנו בקיין בעתידות ופעמים שמה שחשובים להצלה מתהפך לרועץ והלכך אין דנים בשביל עתידות רחוקות עיין שם". הרי שלדעתו השאלה אינה אם זה עכשווי או עתיד אלא אם יש בהווה זכר או לא. ואפשר שמרן רואה זאת כאין זכר בהווה, ולדעתו גם לפי הגדרת החזו"א אין זה נקרא חולה לפנינו, אך הגר"ש ישראלי סבור שזה כדבר שיש לו בהחלט זכר בהווה.

ה. עדיין יש לדון בדין פדיון שבויים יתר על כדי דמיהן במקום סכנה, ע"פ האמור בגיטין מ"ה,א אין פודין את השבויים יתר על כדי דמיהן מפני תקון העולם, כותב מרן בסיום דיונו בענין "...ומ"מ בנ"ד שרוב הפוסקים ס"ל שבמקום סכנה פודין ביותר מכדי דמיהן, ולא מצאנו בגדולי הפוסקים שיאמרו להיפך, נראה שמצד הדין אית לן למינקט הכי. ע"כ. וא"כ אף בנ"ד י"ל שאפי' את"ל דחשיב בכה"ג כיותר מכדי דמיהן, מטעם דלא לגרו ולייתו טפי, מ"מ כשיש סכנה ממשית בדבר, כבנ"ד, לא חיישינן להאי טעמא דדילמא מגרו בהו ומייתו טפי". ואז מוסיף סברה נוספת מדיליה: "ובלא"ה הם עושים כל מה שביכלתם לחטוף ולהרוג ולרצוח כדי לשבש מהלך החיים הרגילים במדינת ישראל, יה"ד שחרבם תבוא בלבם וקשתותם תשברנה", הרי שאף אם נאמר שמדינא דגמרא נראה שזה אסור, י"ל שלא על מצב כזה דיברה הגמרא, ואח"כ מוסיף חיזוק נוסף: "ואעיקרא אין לנו להוסיף ולהכניס גם נידוננו בטעם הגמ' דלא לגרבו ולייתו טפי שנאמר על תקנה מסוימת, (כי בנ"ד לא חשיב כל כך כיותר על כדי דמיהן), ומכיון דהויא רק תקנה, וקודם שתיקנו כן בודאי שהיו פודין ביותר מכדי דמיהן, אמרינן דבכה"ג שהוא ספק אם תיקנו בכלל, אוקמא אדינא. וכעין מ"ש הרשב"א בתשובה הובא בבית יוסף חו"מ (ס"ס יג). וכ"פ הרמ"א באבן העזר (סי' קיח ס"ו). וכ"כ המל"מ בפכ"א מהל' מלוה ה"א בד"ה ועוד יש לחקור. וכ"כ עוד הרבה מן האחרונים, ואסף איש טהור בשד"ח (מע' ת כלל סא). ע"ש. ודון מינה ואוקי באתרין". על נקודה זו יש להעיר, שדברי הרשב"א שם עוסקים בתקנה שתוקנה במקום מסוים שלא כדין הגמרא, ומדובר בענייני ממונות, בכה"ג שהדבר מותר, וע"ז כתב: (ח"ג סי' שצז) כל שיש ספק במשמעות התקנה הולכים להקל לנתבע חדא שכל שהוא חוץ מגדר הדין אי אתה יכול להכניסו

עד שיהיה ברור וכל שאינו ברור העמידנו על דין התלמוד", והיה מקום לומר, שאין זה מלמד על תקנה קבועה שנפסקה במשנה ובגמרא, ובה אין לומר, שקודם לכן היו נוהגין אחרת, שכן אחרי שנפסק כך בטל מה שהיה קודם, משא"כ תקנה במקום מסויים, בזמן שדינא דגמרא ניצב ועומד, י"ל שבספק תקנה מקומית, לא אזלינן בתרא וצ"ב.

ו. בחלק האחרון של התשובה עובר מרן לדון במה שנעשה בסוף, מבצע צבאי לשחרור החטופים וכותב: "לעצם המבצע שנעשה על דעת ממשלת ישראל, (וחלק ממנו נעשה גם בשבת), אם הוא תואם את עמדת ההלכה, הנה בעירובין (מה א) תניא, נכרים שצרו על עיריות ישראל אין יוצאים עליהן בכלי זיין ואין מחללים עליהם את השבת, בד"א כשבאו על עסקי ממון, אבל באו על עסקי נפשות, יוצאים עליהם בכלי זינים ומחללים עליהם את השבת.. עכ"פ בד"ד שאין כל ספק שבאו על עסקי נפשות, ודאי שיוצאים עליהם בכלי זיין, ומחללים עליהם שבת להצילם, אם המבצע מתוכנן היטב ע"י מומחים צבאיים, באופן שקרוב לודאי שיצליח ה' בידם להציל את החטופים באוגדה, אף על פי שיכולות להיות הפתעות שאינן צפויים מראש, כמו שקרה בעוה"ר בילדי "מעלות", מ"מ הרי בכל מלחמה ישנן סכנות האורבות, וכזה וכזה תאכל החרב, ואפ"ה אמרו חז"ל שצריכים לצאת בכלי זיין ולחלל שבת להצלתם, ואסור להתמחמה עד למוצ"ש, כנ"ל, והתורה לא תסמוך על הנס וכמ"ש הרמב"ן. וכ"כ המנחת חינוך (מצוה תכה), שמצות הריגת שבעה עממים היא אפי' במקום סכנה, דנהי דכל המצוות נדחות במקום פקוח נפש, מ"מ מצוה זו שציוותה התורה להלחם עמהם, ודרך העולם שנהרגים משני הצדדים במלחמה, וידוע שהתורה לא תסמוך על הנס, כמבואר ברמב"ן, על כרחך שדחוייה פקוח נפש במקום הזה ומצוה להרוג בהם אף כשיש סכנה בדבר". מדברי מרן נראה שיש שתי נקודות הצריכות בירור, אחת, עצם ההסתכנות והשניה, חילול שבת. והנה הגמרא בעירובין דנה מצד חילול שבת, ואינה מייחדת דיון לצד הסכנה שבדבר, ומרן מבין שע"כ צ"ל שזה פשיטא, מצד גדר מלחמה. ויש לחדד, דהנה ברור שלא כל הצלת נפשות היא בגדר מלחמה, וכמו בענין להיכנס לספק סכנה להצלת חברו, שחילקו הפוסקים בין מצב סכנה רגיל לבין מלחמה, וכאן נראה מדברי הגמרא שמדובר במלחמה, וממילא שייכת כאן סברת המנ"ח וכו'. ולפי"ז י"ל שגם לענין שבת, אין מדובר בהיתר רגיל של פקו"נ אלא היתר של מלחמה בשבת שיש בו להרבה דעות, הרחבה מעבר לגדר פקו"נ הרגיל, ע"פ גזה"כ של עד רדתה [ראה למשל בספר שבת ומועד בצה"ל לגר"א אבידן].

ז. אלא שאחר דברים אלו, עולה לכאורה שאלה ע"פ מה שנתבאר בחלקה הראשון של התשובה: "ואין לומר הרי בידינו להיעתר לדרישת הטיוריסטים החוטפים

לשחרר את ארבעים המחבלים מכלאם, מבלי להצטרך לחלל שבת ומבלי לסכן חיי מאת היהודים החטופים", וממילא י"ל שעל מצב זה לא דיברה הגמרא, על זה באה התשובה: "שעכ"פ הרי יש גם בזה חשש סכנה לעתיד, הן ע"י המחבלים המשתחררים, והן שע"י ששיגו את מבוקשם יש לחוש פן יאמרו דינו רמה, וימסרו עצמם לחטוף מטוסים נוספים על נוסעיהם היהודים, ויבואו בדרישות מופרזות כהנה וכהנה, עד שיגיע הדבר לסכנת נפשות ממש, וכעין מה שאמרו בעירובין (מה א) הנ"ל, שבעיר הסמוכה לספר אפי' באו על עסקי תבן וקש יוצאים עליהם בכלי זיין ומחללים עליהם את השבת, (שיש לחוש שמא ילכדוה ומשם תהא נוחה הארץ ליכבש בפניהם. רש"י). ומהרא"י בעל תרומת הדשן בפסקיו (סי' קנו) כ', שבזמן הזה אפי' באו על עסקי ממון יוצאים עליהם בכלי זיין ומחללים עליהם שבת, כי ידוע שהם באים על מנת שאם לא יניחם ישראל לשלול שלל ולבזוז בז יהרגוהו, והוי על עסקי נפשות. והכל לפי ראות עיניהם, תן לחכם ויחכם עוד. ע"כ. וכ"פ מרן הש"ע". כלומר, אף שהיה היתר לשחרר מחבלים אין זה אומר שאין בזה סכנה, וע"כ י"ל בכה"ג שהיתר היציאה בשבת קיים. וזאת בהסתמך על הדין הסמוך, של עיר הסמוכה לספר שם רואים שגם בגלל חשש סכנה שיתפתח, התירו לחלל שבת, וממילא גם כאן י"ל שההיתר לחלל שבת, מתרחב גם למקרה שבמבט ראשון אינו מסוכן. ויש לשאול, האם משם יש סיוע גם לשאלת ההסתכנות, שכן י"ל שכאשר באים על עסקי תבן וקש, יש לחלל שבת, אך אין זו מלחמה כמו בבאים על נפשות, ואין בכה"ג גדר של מלמת מצווה, והתשובה היא, שאם יוצאים עם כלי זין, משמע שנכנסים למאבק מלחמתי, וממילא בהיתר לחלל שבת, טמון גם ההיתר השני, להסתכן ולהלחם.

הרבי מלובביץ' ומבצע אנטבה¹

כ"ט סיון תשל"ו.

השעה 5:21 בצהריים, שעון ישראל.

מטוס אייר פראנס טיסה 931 מנתב"ג לפריז, נחטף לפתע, זמן קצר לאחר שערך חניית ביניים באתונה. החוטפים – שני גרמנים חברי כנופיית "באדר מיינהוף" ושני מחבלים ערבים-פלסטינים. החוטפים הודיעו לקברניט ולנוסעים על החטיפה, והורו לקברניט להנחית את המטוס בבנגאזי שבלוב, משם הטיסו אותו לאנטבה שבאוגנדה. באוגנדה הצטרפו אל החוטפים עוד ארבעה מחבלים פלסטינים. המחבלים השתייכו לכנופיתו של המחבל ודיע חדד.

ממשלת ישראל החלה לנהל מגעים עם אידי אמין, שליט אוגנדה, אולם זה בחר לשתף פעולה עם החוטפים. כעבור זמן מה, החלו החוטפים לעשות סלקציה בין הנוסעים, בשחרורם חלק מהם, בעוד הם מותירים בידם תשעים ושמונה נוסעים ישראלים ויהודים. אלה רוכזו באולם הנוסעים של הטרמינל הישן בשדה התעופה באנטבה.

עד מהרה הציגו החוטפים את דרישותיהם: שחרור אסירים פלסטינים בתמורה לשחרור החטופים. הם איימו כי אם לא ייענו תביעותיהם – יוציאו להורג את החטופים. הדרישות כללו שחרורם של חמישים ושלושה מחבלים, מהם ארבעים הכלואים בישראל.

ממשלת ישראל, בלית ברירה, פתחה במשא ומתן אינטנסיבי, כשהלחץ והחששות גוברים מיום ליום. כולם ידוע כי בני הערובה נמצאים כעת במדינה נידחת הנשלטת על ידי אידי אמין, שליט שהיה ידוע בקפריזותיו המוזרות.

בעיצומה של שבת קודש, ה' בתמוז. הקדיש הרבי מה"מ את ההתוועדות לדברים אודות חשיבות המבצע שהציל עשרות יהודים, וקרא להתחזק במבצע מזוהה ובמבצע חינוך, תוך הדגשה כי ההצלה היתה על ידי "מפי עוללים".

על מה התכוון הרבי "מפי עוללים"? איזה קשר היה ל"עוללים" ולמבצע החילוץ הנועז? על כך בהמשך הכתבה.

במשך הימים בהם שהו החטופים במקום שביים, נערכו תפילות בכל תפוצות ישראל להצלתם. זכורה במיוחד עצרת תפילה מרכזית שלווה בתענית-שעות, שנקראה על-ידי הבד"צ של 'העדה החרדית', ביום חמישי, פרשת חוקת, ג' בתמוז. העצרת

1. מתוך <https://chabad.info/magazine/159953> / ע"פ שניאור זלמן ברגר, בית משיח.

נערכה בחצר הגדולה של תלמוד תורה 'מאה שערים' בשכונת 'מאה שערים'. בחצר הצטופפו למעלה מעשרת אלפים תלמידי תלמודי התורה, כשברחובות הסמוכים הצטופפו עוד אלפי אנשים, נשים וטף. מפליא כי בעצרת זו שנערכה על ידי העדה החרדית בירושלים, נאמרו י"ב הפסוקים, פסוק בפסוק, על ידי שליח הציבור.

על הפגישות מאחורי הקלעים שהביאו לאמירת הפסוקים בעצרת הגדולה, מספר המשפיע הרב אברהם ברוך פבזנר משלוחי הרבי לארץ הקודש:

"השלוחים לארץ הקודש, התחבבו על כמה מחשובי הרבנים בירושלים ובהם הרה"ג הרב יעקב יצחק וייס ע"ה גאב"ד העדה החרדית. ודרכו החלטנו לפעול שיאמרו את י"ב הפסוקים בעצרת הגדולה.

"ביום בו התקיימה העצרת, בשעות הבוקר, הגענו לביתו של בעל ה'מנחת יצחק', שניים משלוחי הרבי, הת' שלום-דובער לבקובסקי (כיום ראש כולל אברכים בכפר-חב"ד) ואנוכי, ובפינו בקשה: מאחר שעצרת התפילה מטרתה היא הצלה, הגנה ושמירה על החטופים, והתורה מציינת את הסגולה המיוחדת של "מפי עוללים ויונקים יסדת עוז להשבית אויב ומתנקם" – הרי מתאים שיאמרו בה את י"ב הפסוקים ומאמרי חז"ל שהרבי קבע [כחודש ומחצה קודם לכן – ש.ז.ב.] למטרה זו בדיוק.

"מסרנו לגאב"ד דף עם י"ב הפסוקים, והוא עיין בו בכובד-ראש. הגאב"ד הכיר אותנו היטב וקירב אותנו מאוד, מאחר שהגנו שלוחי הרבי. גם הפעם הוא קיבל אותנו בסבר פנים יפות ביותר, אף-על-פי שהגענו מבלי שקבענו את הפגישה מראש, ועל-אף שבבוקר ההוא היה עמוס ביותר.

"הגאב"ד התעניין בפרטי התקנה, וגם שאל שאלה מכרעת: מהו ה'גדר' של י"ב הפסוקים: האם יש בהם סגולה מיוחדת של שמירה, הגנה והצלה, או שבעצם כל דבר-תורה ותפילה שנאמרים "מפי עוללים ויונקים" יש בהם סגולה זו, אלא שהרבי בחר בפסוקים אלו מפני שיש בהם תוכן של אמונה, חינוך וכיוצא-בזה, ואם כן, הרי אין חשיבות לעניין ההצלה באמירת פסוקים אלה דווקא?!

"השבנו שאכן כן הדבר – הפסוקים עצמם מסוגלים לזה, אולם לא שמענו זאת מפורשות, אבל עצם הדבר שהרבי בחר וקבע לומר פסוקים אלו – זה עצמו פעל שתהיה בהם סגולה זו ביותר.

"מיד קרא הגאב"ד לספרא-דדיינא הרב ברייטשטיין ז"ל, וביחד הם הזמינו לבית הגאב"ד את הגאון החסיד הרב משה ובר ע"ה. הרב ובר הגיע עד מהרה, הוא נכנס לחדרו של הגאב"ד, ואנחנו המתנו בחדר החיצוני. לאחר הדיון ביניהם, הודיע לנו הרב ברייטשטיין שהעניין סודר.

"ואכן, בעצרת התפילה, לאחר אמירת תהילים וסליחות, אמר הש"ץ עם כל הקהל את י"ב הפסוקים".

במקביל למשא ומתן לשחרור החטופים, תכנן צה"ל מבצע חילוץ נועז, על סמך נתוני מודיעין על שדה התעופה אנטבה. תחילה סרב ראש הממשלה יצחק רבין לאשר מבצע צבאי, אולם כאשר הונחה בפניו תוכנית של צה"ל לחילוץ החטופים, הוא ערך הצבעה בממשלה וקיבל רוב מוחץ בעד תוכנית חילוץ.

לאחר שתוכנית החילוץ קיבלה את אישור הממשלה, המריאו, ארבעה מטוסי הרקולס של חיל האוויר משארם א-שייח, וטסו לאנטבה.

הלוחמים הצליחו להגיע בדיוק בזמן שנקבע, ואף הנחיתו את המטוסים בצורה נוחה, למרות שאור שדה התעופה כבה לפתע כאשר היו בעיצומה של הנחיתה. עד מהרה החלה שורה של תקלות ומבצעים שלא תוכננו מראש, דבר שהפנה אליהם את תשומת הלב של החיילים האוגנדיים. אלה פתחו באש לעבר הפורצים שלא חדלו מריצתם קדימה, אל אולם הטרמינל.

בהגיעם לבניין, זיהו החיילים את המחבלים וירו בהם. הנוסעים הועברו עד מהרה למטוסי הרקולס שטסו לקניה, שם תידלקו והמשיכו לעבר ישראל.

ההפתעה והמהירות של צה"ל היו כל כך גדולים, עד שבסיום הפעולה, כאשר שר הביטחון הורה להתקשר לאידי אמין ולהודות לו על עזרתו לחטופים (בהלצה, כמובן), לא ידע אידי אמין כלל על המבצע והזכיר לישראל כי "מחר מסתיים האולטימטום של המחבלים על כל המשתמע מכך".

דרמת החטיפה והחילוץ ב'מבצע אנטבה', הותירה את העולם כולו בתדהמה. כמאה בני ערובה שהוחזקו במרחק אלפי קילומטרים מישראל חולצו והושבו לבייתם.

שמע המבצע פשט במהירות בעולם כולו והגיע עד מהרה ל-770. אז נזכרו החסידים כי באמצע תפילת מנחה של שבת, התרחש דבר בלתי שגרתי לחלוטין. פתע נטל הרבי ספר תהילים והחל לומר במהירות פרקי תהילים, פרק אחר פרק...

מספרים כי לאחר המבצע הגיע אל הרבי שליח חשאי ובידו דו"ח סודי ביותר על פרטי המבצע. הרבי קרא מיד את הדו"ח והשיב עליו בכתב ידו, מפאת הסודיות שבדבר:

"...כמובן – התחלתי לקרוא הדו"ח, ומשהתחלתי – קראתיו עד תומו בהמשך אחד (למרות הענינים שעמדו על הסדר) – בהנוגע להרושם בודאי יווכח בעצמו כשיקראנו, אף שחוששני שיהיה בקור רוח יותר ממני..."

מי שהיה מעורה בדיונים המוקדמים לגבי המבצע הצבאי – האם כדאי לצאת למבצע למרות כל הסיכונים או למצות את דרך המשא ומתן – יודע כי בראש

המחזיקים בדעה של חילוץ נועז, עמד שר הביטחון דאז מר שמעון פרס והרמטכ"ל מר מוטה גור, בעוד ראש הממשלה רבין היה בדעה של מיצוי דרך המשא ומתן. הרבי תמה על כך שאיש לא העלה בדעתו את האפשרות, כי לאחר שישראל תסכים לכל הדרישות, החוטפים לא יעמדו בדיבורם:

"מפתיע שבכל השקלא וטריא המובאת בפרטיות בהדו"ח – לא הזכיר אף אחד אודות האפשרויות שהמשא ומתן ועד להתדברות גמורה, אין זה ערובה שבסופו של דבר הצד השני יקיים על-כל-פנים התנאי העיקרי שכל החטופים יוחזרו חיים!

"וזאת למרות הנסיון בן כמה אלפי שנים בהתדברות והסכמים חתומים וכו' – של בני ישראל ואומות העולם!"

את המבצע ביצעה סיירת מטכ"ל בסיוע חיל האוויר, חיילי צנחנים וגולני. לאחר מכן שלח הרבי מברק בנידון בו הציע להקים פלוגה חשאית דומה לזו שביצעה את החילוץ. ככל הנראה הכוונה הייתה, כי בעת שיזדקקו לחילוץ נוסף מסוג זה, תהיה פלוגה מיומנת ומאורגנת היטב לעניין זה.

וכך כתב הרבי:

"בסוף הדו"ח במברק השני – אמרתי שיציע וידרוש הקמת פלוגה מיוחדת חשאית מעין זו שביצעה החילוץ, ונחמתי שאולי הוצע חשאית".

בשבת י"ב תמוז תשל"ו, שבת ראשונה לאחר המבצע, דיבר הרבי בארוכה אודות הנסים שארעו. בין הדברים דיבר אודות שר.. בממשלת ישראל, שרושם גויים כיהודים, וכעת צידד בשחרור מחבלים תמורת החטופים:

"הוא היה היחיד שאמר שצריך לתת את כל המחבלים שאסורים בארץ ישראל, והוא עשה זאת באיצטלא דקדושה, שעל פי שולחן ערוך חייבים לתת את המחבלים, בגלל שזה ענין של פיקוח נפש, ולכן אסור לעמוד בסכנה....

"48 שעות לפני המעשה היתה אסיפה, והוא היה היחיד שאמר שצריך לתת את המחבלים, אותו אחד שאומר שצריך לרשום גויים כיהודים היפך התורה, אומר שצריך לתת את המחבלים, והוא אומר את זה כשהוא יושב חבוש בכיפה... מדוע הוא נהיה "בעל דיעה", מה צריך להיות על פי שולחן ערוך? פסק דין צריך לשאול רב, לא אצלו, בידוק כמו שעל גיור צריך לשאול רבנים, והם פוסקים שצריך להיות גיור כהלכה..."

אחר כך אמר הרבי כי עצם הענין היה נס גדול ועל כך ידובר מחר (בהתוועדות י"ג תמוז), אולם בכל אופן צריך לחשוב למה עשה ה' ככה? למה היו צריכים יהודים

להיות בסכנה ופחד שבוע שלם, ושיזדקקו לנס גדול? לכן, אמר הרבי, צריכים לדעת שבמקרה כזה, צריכים המנהיגים לעורר יהודים להניח תפילין, לקבוע מזוזה ואז יתקיים הפסוק: "ה' ישמור צאתך ובואך מעתה ועד עולם".

ואכן, בהתוועדות שהתקיימה למחרת, דיבר הרבי על אודות המאורע, כאשר רוב ההתוועדות נסבה אודות הנס הגדול שאירע ליהודים שהוחזקו כבני ערובה ועל אודות המסקנות בעבודה הנדרשת כעת. להלן תמצית הדברים:

"לאחרונה ארע מאורע מזעזע, שזיעזע את העולם כולו, כשהצילו עשרות יהודים והביאום לארץ הקודש, בה בשעה שעל פי טבע לא ידעו איך יצליחו בזה. בפעולת הצלה זו ראו את מעלת האיכות על הכמות. עם כמה חיילים ומעט כלי נשק – יחסית לצד שכנגד – הצליחו לשחררם. כאן ראו בגילוי שיש בעל הבית לבירה זו, והוא זה שנתן להם את הרעיון לעשות פעולת הצלה זו.

"ההוראה שיש ללמוד מכך: ביחד עם נתינת תודה, "ישר כח" לחיילים שהעמידו עצמם בסכנה בכדי להציל נפשות מישראל, שכל המציל נפש אחת כאילו קיים עולם מלא, וכל שכן ריבוי נפשות, הרי שתבוא עליהם ברכת הטוב, וכמה "פעמים ככה.

"יש לראות את הכוונה הפנימית שבמאורע. בדיוק כשם שהגבירו את הנשמה על הגוף במאורע זה (על ידי שנתגלה שיש בהם כוח נעלה ביותר להציל יהודים ולכן בחרו בהם, ובפרט שנתגלה על ידם שיש בעה"ב לבירה זו, ושאינן עושים שום חשבון בשעה שמדובר בהצלת נפש מישראל), שתהיה זו התחלה טובה להגברת הנשמה על הגוף באופן ד"מ"עלין בקודש".

הרבי גם דיבר אודות ארבעת היהודים שנהרגו במהלך המבצע, ועל כך שבמשך שבוע שלם החטופים חיו בפחד גדול. בסיום דיבר על ההוראות לפועל בעקבות הארועים:

"צריך לחזק את כל הפעולות בעניני בטחון. לוודא שמאורע כזה לא יחזור על עצמו. וכפי שאכן עשו לאחר המאורע. על דרך זה צריך להיות התחזקות בבטחון הרוחני. שההנהגה היהודית תתבטא לא רק בלב, בהליכה לבית הכנסת ביום הכיפורים, אלא בחיי היום יום.

"בין המצות, ישנם מצות מיוחדות שבהן סגולה מיוחדת לבטחון. אחת מהן היא מצות מזוזה עליה נכתב ש-ד-י, ראשי התיבות של "שומר דלתות ישראל", ועליה נאמר "ה' ישמור צאתך ובואך מעתה ועד עולם". ולכן עתה יש להשתדל ביתר שאת במבצע מזוזה, לדאוג שבכל חדר (המחוייב במזוזה) בבית יהודי תהיה מזוזה כשרה ושתקבע כהלכה...

"...מהנכון שיבדקו את המזוזות אצל היהודים הניצולים, לראות מה מצב המזוזות. לא כדי לתופסם בטעות חס ושלום, רק כדי לוודא מכאן ולהבא. וכשיפרסמו את התוצאות הבדיקה יעזור הדבר לכמה וכמה מבני ישראל..."

כאמור, היה זה כחודש ומחצה לאחר שהרבי יצא במבצע שנים-עשר הפסוקים, להנחילם לילדי ישראל בכל אתר ואתר. באותה התוועדות הקדיש הרבי דברים מיוחדים על אודות י"ב הפסוקים שנועדו להשבית אויב ומתנקם. הרבי הסביר כיצד הפסוקים, "מפי עוללים", גרמו "להשבית אויב ומתנקם", למרות שבמציאות רואים את החיילים נלחמים באויב.

הרבי אמר (תוכן הדברים) כי למרות שיש את "מפי עוללים ויונקים יסדת עז", צריך להיות גם "להשבית אויב ומתנקם" על ידי יוצאי צבא בישראל; אמנם ניצחון המלחמה בפועל נעשה על ידי החיילים, למרות שאת המדליות מקבלים המפקדים. החיילים הם העוללים והיונקים, ועל ידם נפעל "להשבית אויב ומתנקם".

במהלך ההתוועדות המשיך הרבי והסביר בפרוטרוט, כיצד ניתן להסביר כל פסוק ופסוק לילדים קטנים, וכיצד כל פסוק בפני עצמו הוא מסוגל להגנת עם ישראל. בכך עודד הרבי שוב את שינון י"ב הפסוקים בעל פה.

בנוסף להוראות בנוגע למזוזה וי"ב הפסוקים, הוסיף הרבי הוראה חדשה בקשר לשנת החינוך עליה הכריז זמן קצר קודם לכן:

"ובנוגע לפועל, 'המעשה הוא העיקר', יהיה זה דבר נכון שבעניין של 'מבצע חינוך', ובפרט במה שקשור לילדים, יחנכו את הילדים בעניין של 'מבצע צדקה'. אף-על-פי שהילד עדיין לא הגיע לזמן שהוא מחויב במצוות מן התורה, ויכול להיות שהוא עדיין לא הגיע למצות חינוך על-פי התורה, אף-על-פי-כן זהו דבר נכון ביותר שיתחילו להרגיל אותו לעניין של צדקה.

"כדי שיוכלו לפעול זאת אצלו בקלות יותר, הרי זקוקים למשהו שהוא עניין של 'שלא לשמה' (כפי שהרמב"ם כותב בפירוש המשניות). ולכן יהיה זה דבר נכון שלכל ילד תהיה קופת צדקה משלו, ושם יהיה כתוב שמו ושם משפחתו, או כפי שהילד ירצה, שלא לדבר על אפשרות שהוא עצמו יכתוב זאת, ואחר כך, כשהוא יכניס לשם צדקה מזמן לזמן (ומה טוב – בכל יום מימות החול), אזי כשקופת הצדקה תתמלא, הוא יוכל לקרוא לגובה (האיש שאוסף את הצדקה) ולומר לו שכאן יש לו קופת צדקה משלו, ולכאן הוא השליך בעצמו מדי יום ביומו פרוטה, או שתי פרוטות".

כמו כן, הורה הרבי, שבפעם הבאה שידיפסו חוברות ובהן י"ב הפסוקים (על ההדפסה נכתב באריכות בפרק הראשון בגליון האחרון), יש להשאיר מקום פנוי

לכתוב לה' הארץ ומלואה, וגם מקום שכל ילד יכתוב על מי השפיע ללמוד י"ב פסוקים וכדומה.

בסיום ההתוועדות, סיכם הרבי ואמר כי מבצע אנטבה, היה אות אזהרה, ולכן צריך לכאורה לצום בערב יום כיפור קטן – ערב ראש חודש מנחם אב, אולם בגלל שידוע כי הדרך של אדמו"ר הזקן היא לא דרך התענית, לכן הורה הרבי להחליט עוד לפני שלושת השבועות, לפדות את שווי הסעודות של ערב יום כיפור קטן, ולתים לצדקה.

מוסיף הרב פבזנר ומספר:

"ביום ראשון שלמחרת הנס הגדול, באנו לביתנו של הגאב"ד הרב ווייס כדי להודות לו על פעולתו באמירת הפסוקים במהלך עצרת התפילה הגדולה. הגאב"ד היה שרוי בשמחה גדולה ובמצב-רוח מרומם ביותר, ודיבר אתנו בהתפעלות גדולה אודות גודל הנס שהיה בשחרור החטופים. הוא גם הזכיר את גודל הסיפוק שיש לו מאמירת י"ב הפסוקים.

"ביחד עם זה אמר לנו, כי הוא מבקש שאת שאלתו האם י"ב הפסוקים נועדו דווקא להגנת עם ישראל או בכלל כסגולה – נשאל בשמו את הרבי. מובן שעוד באותו יום העברנו את השאלה אל המזכירות.

"מה התרגשנו עד מאוד, שבהתוועדות חג הגאולה י"ג בתמוז הסביר הרבי בארוכה, איך שכל אחד ואחד מי"ב הפסוקים ומאמרי חז"ל מסוגל מצד עצמו לשמירה, הגנה והצלה על כל יהודי בעם ישראל. הדברים הובאו, כמובן, לפני הגאב"ד, שמאוד הודה לנו על כך".

כאמור, הרבי הורה לבדוק את המזוזות בבתי הניצולים, והוראה זו יושמה במילואה. חסידי חב"ד הגיעו אל בתי הניצולים, עודדו את בני המשפחות ובדקו את המזוזות. למרבה הפלא, בכל בית נמצאה לפחות בעיה אחת. היו בתים בהם נמצאו מזוזות פסולות, ובבתים אחרים נמצאו פתחים ללא מזוזות כלל...

על תוצאות הבדיקה סיפר הרבי בכמה שיחות שנאמרו בחודש מנחם אב תשל"ו. הרבי אף הדגיש כי אפילו מזוזה אחת לא היתה כשרה בשלימות, ואפילו אצל שומרי התורה והמצוות שהיו בין החטופים, לא נמצאו המזוזות כשרות בשלמותן – דבר שמחייב התעוררות והשתדלות ביתר שאת במבצע מזוזה.

לאחר מבצע אנטבה, נסע הרב יוסף הכט, רבה של אילת, לשליחות מיוחדת באוסטרליה מלווה ברעייתו הרבנית. הרבי הורה להם לעבור דרך ארץ הקודש ולבקר בריכוזי חב"ד, ובכל מקום לדבר על התחזקות בעקבות 'מבצע אנטבה'.

מספר הרב הכט:

"לפני שהגענו לארץ, טלפן הרב חודקוב והורה לרב אפרים וולף (מנהל ישיבות 'תומכי תמימים'), לדאוג שיקחו אותנו משדה התעופה וימשיכו ללוות אותנו לכל אורך הדרך. הרב וולף מינה את הרב זושא וילימובסקי למלווה שלנו, והוא ליוו אותנו בשמחה לכל המקומות. הוא היה מלא התלהבות ובכל מקום הלהיב את הקהל: 'הנה שלוחים של הרבי באים לדבר דברים שהרבי הורה להם למסור'."

על ביצוע השליחות מספרת הרבנית טילה הכט:

"היו אלו הימים שאחרי 'מבצע אנטבה' ובארץ ישראל בפרט, ובעולם היהודי בכלל, הייתה התעוררות רוחנית גדולה. הרבי ביקש שנעזר על 'מבצע מזוזה' ועל כוחה הרב בשמירה. ההוראה הייתה לדבר בארבעה ריכוזי אנ"ש בארץ ישראל, וכך עשינו. בעלי דיבר בפני הגברים ואני בפני הנשים."

כאמור, הרבי הורה לפדות את שווי הסעודות של ערב ראש חודש מנחם-אב, ובשיחות לקראת תאריך זה הוסיף כי יש להוסיף ביום זה גם בלימוד התורה.

בליל ערב ראש חודש, נשא הרבי שיחה מיוחדת אודות חשיבות פידיון התענית, ובשיחה זו הורה לערוך כינוסים לילדים בהם ילמדו ויתפללו, ולעשות זאת ברוב עם ובכמה מקומות. כמו כן הורה לערוך כינוסים במקומות הקדושים שבארץ הקודש ובכותל המערבי. הרבי אף קבע תאריך מיוחד לכינוסים: ערב תשעה באב או בתשעה באב גופא.

הכינוס המרכזי נערך בהשתתפות אלפי ילדים, ברחבת הכותל המערבי בתשעה באב. המנחה הרב צבי גרינוולד התפלל עם הילדים וקרא עמם את י"ב הפסוקים. ההפתעה הגדולה שציפתה למשתתפים, היתה חוברת פורמט-כיס ובה י"ב הפסוקים.

המבצע הבא לא איחר לבוא: מבצע אהבת ישראל, עליו הכריז הרבי בחודש אלול תשל"ו. על אודות המבצע נרחיב בע"ה בכתבה הבאה.

קיץ תשל"ו היה אפוא קיץ מרתק, שהחל בהכרזה על שנת החינוך ומבצע י"ב הפסוקים, המשיך בפרשיה הגדולה סביב מבצע אנטבה, מבצע שגרר התחזקות רבתי במבצע מזוזה ובאמירת י"ב הפסוקים, והסתיים במבצע אהבת ישראל.

מקורות: "שיחות קודש", "הפרטיזן", "התקשרות", "כפר חב"ד", "חב"ד אינפו", "תולדות היהודים" וראיונות אישיים.

דרשות לפרשת השבוע שנאמרו סביב החטיפה והשחרור

דרשות הרב סיני אדלר¹

בשבוע של פרשת חוקת בשנת תשל"ו נחטף ע"י מחבלים מטוס אל על ובו 240 נוסעים והובא לאוגנדה. כעבור מספר ימים שוחררו ע"י חיילי צה"ל להלן תמצית דברים שאמרתי עם חטיפתם בשבת פרשת חוקת ולאחר מכן מובאים דברים שאמרתי אחרי שחרורם בשבת פרשת בלק.²

עם חטיפתם- כתוב בפרשת חקת כ"א, א 'וישמע הכנעני מלך ערד ישב הנגב כי בא ישראל דרך האתרים וילחם בישראל וישב ממנו שבי' פרש"י שמע שמת אהרן ונסתלקו ענני הכבוד מכאן עלינו ללמוד שאם הגויים פוגעים בישראל סימן הוא שאין השכינה מגינה עליהם. ובראש וראשונה מוטל עלינו לחפש מהי הסיבה שבעטייה קרה דבר כזה, אמנם יש לנקוט בכל הדרכים הטבעיות כפי שגם עשה יעקב אבינו. אולם הפניה המידית חייבת להיות אל הקב"ה, וכך עשו אבותינו לאחר ששפחה אחת בלבד נפלה בשבי כפי שרש"י מביא בשם המדרש וידר ישראל נדר לה' וגו' וישמע ה' בקול ישראל ויתן את הכנעני ויחרם אתהם ואת עריהם וגו' עם ישראל יצא למלחמה למען הצלתה של שפחה אחת ללמד שהעם כולו חייב במסירות נפש אפילו כדי להציל נפש אחת. כאשר הקב"ה ראה מסירות זו הוא שמע לתפילתם.

עם שחרורם - רש"י בתחילת פרשת בלק כותב - ומה ראה מואב ליטול עצה ממדין כיון שראו את ישראל נוצחים שלא כמנהג העולם, אמרו מנהיגם של אלו במדין נתגדל נשאל מהם מה מדתו א"ל אין כוחו אלא בפיו. בהמשך הפרשה גילה בלעם במה טמון כוחם של ישראל [כ"ג כ"ד] - הן עם כלביא יקום וכארי יתנשא לא ישכב עד יאכל טרף וגו' ואמרו במ"ר אין אומה בעולם כיוצא בהם, הרי הן ישנים מן התורה ומן המצוות ועומדין משנתן כאריות וחוטפין קריאת שמע וממליכין להקב"ה ונעשין כאריות ומפליגין לדרך ארץ למשא ולמתן, אם נתקל אחד מהם בכולם או אם מחבלין באין ליגע באחד מהן, ממליך להקב"ה בשה"ש אומר ה' אחד נאכלין המחבלין מפניו ומלחשין אחריו ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד ובורחין, דברי מדרש אלו נשמעים כדברי נבואה למה שאירע בימים אלו שבהם קוראים פסוקים אלו. כאשר קהל גדול של יראי ה' התפלל להצלת השבויים ובזכותם הצליחה קבוצה קטנה יחסית של חיילי צה"ל להשתלט על המחבלים ולהציל את השבויים שבידיהם.

1. הרב סיני יצחק הלוי אדלר (תמוז תרפ"ח, - י"ט בתמוז ה'תש"פ) היה רבה הראשי של אשדוד ומרבני כולל מר"ן במבשרת ציון.

2. מתוך דבר סיני על התורה.

דרשת הרב אברהם כהן³

..ליכא מידי דלא רמיזא באורייתא. מתוך דברים שאמרתי בדרשה ביום שב"ק פ' בלק בקיצור נמרץ. המבצע המזהיר של עם ישראל באוגנדא השבוע, עורר תשומת לבי לעיין בשתי פרשיות שני השבועות חוקת ובלק, וראיתי דליכא מידי דלא רמיזא באורייתא. [עיין תענית ט']. בשבוע פרשת חוקת שכל עיני ישראל היו נשואות בדאגה רבה לגורלם ולשלומם של החטופים כתוב בפרשה: וישמע הכנעני מלך ערד וגו' וילחם בישראל וישב ממנו שבי וידר ישראל וגו' וישמע ה' וגו' ויחרם וגו' ויקרא שם המקום חרמה.

"הכנענים" הם ה"פלשתינאים" הקרואים על שם ארץ כנען. וכן פלשתינים על שם פלשתין, ראו כי ישראל בעונות הרבים ירדו כל יום אחורנית ממלחמת יום הכפורים, ונשארו בודדים בין אומות העולם, וכל העולם תומך רק במחבלים, וזהו פירוש "האתרים" שמת אהרן "ונסתלקו מהם ענני כבוד" [עיין פירש"י] אותו הכבוד והגדולה, העוז והעוצמה של עם ישראל נסתלק! וכסבורים שניתנה להם רשות להתעלל בהם כאוות נפשם. "מלך ערד" שדומים לערוד שבמדבר [עיין ראש השנה דף ג'] הם נעצו ציפורניהם במטוס הידוע, באנשים תמימים חפים מפשע, הכולל גם זקנים נשים וטף. "וישב ממנו שבי", לקחום וחטפום כ"שבויים" וכבני ערובה, להתעולל עלילות ברשע בשיתוף פעולה עם אידי אמין הרודן האכזר. וידר ישראל וגו' ובסופו של דבר: וישמע ה' בקול ישראל ויחרם אתהם ואת עריהם. שבמבצע מזהיר ואגדי זה, הביסו והחרימו אותם ואת חיילי אוגנדא עם עוד עשרות מטוסי קרב, ופדויי ה' ישובו ובאו ציון ברנה ושמחת עולם על ראשם.

3. רב שכונת תלפיות, מתוך קובץ "אור תורה" תמוז תשל"ו עמוד מ"ב

4. ביום שלמחרת המבצע כתב שמואל שניצר בעיתון מעריב את הדברים הבאים [הוספתי להם שם שמייים] למבצע החילוץ של חטופי אנטבה ערך ומשמעות החורגים אף מן התחומים הנרחבים והמרהיבים שלהיחלוצות מצרה צרורה והפיכת מפלה בטוחה לניצחון מזהיר. מי שהקשיב אתמול לרחשי לב הציבור, מי שישם אצבע על דופקו הקולקטיבי יכול לחוש בכך: הרחק מעבר לגלי הגאווה על התכנון והביצוע הנועז שבאה, זע משהו שאיננו שייך למקרה זה דווקא ולימים אלה בלבד. הישראלי, שנתפס באחרונה לספקות באחרונה לספקות גדולים ביחס לזהותו ולכוחו, מצא את עצמו מחדש. פתאום בחסדי שמייים הזדקפה קומתנו הלאומית, ולא בעיני עצמנו בלבד. פתאום הוברר לנו שאיננו עם מוכה ומדינה נמחצת כפי שחששנו, ולא שמשון גזוז - מחלפות כפי שהאמינו רבים בתוך מחננו. ולא אסקופה נשכל מטורפי המהפכה העולמית וכל מוכי השיגעון הבינלאומיים יכולים לדרוס אותה להנאתם. אלא אנחנו הגורם הלא צפוי בעולם שביי שגרה, המסוגל להעלות על הדעת כל מעשה לא - קונוונציונלי, ולהפוך בעזרת ה', כל רעיון בלתי אפשרי למציאות יומיומית. זו הסגולה שבאמצעותה עשינו את כל המעשים הלא משוערים אשר הביאונו עד היום. זה אפשר שלקיומנו בניגוד לכל הסתברות. של תחייתנו חרף כל הגיון, של עוצמתנו בתוך כל החולשה. זה הסוד של כוחנו והיסוד של יחודנו. אותה אמונה תמה שכל דבר שלא יכול לקרות וכל מעשה שלא ייתכן לעשותו וכל חזון שאין בו מציאות בפרוטה - אצלנו יהפכו לאפשריים וריאליים.

בעיתון ידיעות אחרונות [ו' תמוז] נכתב: "הרב הראשי, שלמה גורן, בירך בהתרגשות: זכיתם לקדש שם שמים בעולם כולו, זכיתם לתקן את כל מה שסבלנו מאז מלחמת יום הכיפורים.

ומה מאד יומתקו דברי רש"י ז"ל שם מחז"ל "אינה אלא שפחה אחת", וכן במקרה זמננו לא נשאר תחת ידם אלא אשה אחת שעד היום לא נודע גורלה [ומה שכינה אותה בשם שפחה לרמז שאשה זו יש לה אזרחות כפולה כמו השפחה שהיא גם גויה וגם יהודיה שטבלה לשם גירות, כידוע]⁵

לאחר גמר המבצע המוצלח שכל אומות העולם הרימו על נס את שבחו של עם ישראל שאין באפשרות עם ולשון לעשות כמעשיו, ברוך השומר כבשתו בין שבעים זאבים שכחו וגבורתו מלא עולם, וכולם ענו אמן בעל כורחם על עזוזו ונפלאותיו של העם הקטן הזה - הנה שונאי ישראל מדינות ערב וגרורותיהן אדרבה הגישו תלונה לאו"ם כדי לגנות את ישראל, ובשלב הזה באה פרשת בלק.

"בלק הקוסם" הזה, שכחו היה בידיו ולא בפיו, שהיה מסנוור את העיניים בקסמים ובכשפים, זה רומז למדינות ערב שסינוורו עיני כל העולם במעשי ידיהם, דהיינו בנפט הנמצא תחת ידם. שלח אל "בלעם" הוא מועצת הבטחון באו"ם, ושם במועצת הביטחון מתנהלת רק מלחמת שפתים וכחם רק ב"פה", וכן בלעם היה כוחו רק בפיו. ויש לרמז בלעם ר"ת - מועצת בטחון לשלום עולם. וזהו: וירא בלק בן צפור את כל אשר עשה ישראל לאמורי, לאמרי - ר"ת - לאידי אמין מנהיג רודן ידוע.⁶ אויבי ישראל רואים רק מה שעשה ישראל בהם להציל את עצמו, אבל טח עיניהם מראות מה שהם עשו בישראל. בזה עיניים להם ולא יראו אזנים להם ולא ישמעו.

ומטרת התלונה של בלק לבלעם, קרי אויבי ישראל למועצת הבטחון היא, לכה ארה לי יעקב ולכה זועמה ישראל, לגנות את עם ישראל בפה מלא, לטשטש ולמחות אותו הכבוד והניצחון המזהיר שנחל ישראל מעמי תבל שוחרי האמת והצדק ותקוותנו חזקה כשם שהקב"ה שם רסן והכה בפיו של בלעם לפתוח פיו בחכה בטובה וברכה, ולבלום פיו ברסן שלא יקלל ויגנה, כן גם יהיה במועצת הבטחון.

עם ישראל נמשל לעפר הארץ וגם לכוכבים, ואמרו חז"ל כשיורד הוא יורד עד לעפר, וכשעולה הוא עולה עד לכוכבים, וכן ראינו שבשנים האחרונות ירדנו פלאים ממש עד לעפר, וברגע אחד עלינו עד לרקיע בעזרתו ית"ש במבצע הנורא והמבהיל הזה "שמעו עמים ירגזון חיל אחז ששבי פלשת" - פלשתינאים. וכן נאמר בפרשת השבוע: הן עם לבדד ישכון ובגוים לא יתחשב. ולאחר מכן כתיב: הן עם כלביא יקום וכארי יתנשא וגו'. ב' במסרה הן עם, רמז: אם הגענו לבידוד כזה עד שלא נחשבנו אפילו לגוי ביניהם, מיד, הן עם כלביא יקום וכארי יתנשא, לעשות נפלאות גדולות ועוז ותושיה!

5. ארבעה הרוגים היו במבצע. מפקד סיירת מטכ"ל, יוני נתניהו; ושלושת בני הערובה, בורוכוביץ, מימוני ופסקו כהן. כנראה כוונת הדברים לדורה בלון, שהייתה אזרחית ישראלית ובריטית, ולבסוף נודע שנרצחה בבית החולים בקמפלה, בירת אוגנדה, לשם נלקחה אחרי שחשה ברע בבית הנתיבות, שם הוחזקו החטופים.

6. אגב, הרב מאיר מאזוז [מגדולי ישראל ג, רנ"א] כדרכו מצא רמז לעניין: ושים באזני יהושע - כן רמזתי פעם בדרשה על מאורע אנטבה שאין זה בדרך טבע כי אם ברוב רחמיו וחסדיו יתברך, וסימניך שאחינו האשכנזים לפי מבטאם כותבים אנטבע קרי ביה אין טבע ועל חסרון הי"ד אין לחוש, עיין קידושין דף ד' ע"א.

מבצע שכם

בפרק דעתם של גדולי ישראל על שחרור מחבלים, הוזכרו דבריו של ד"ר מנשה להמן, להלן ציטוט של חלקים נרחבים מהפרק בספרו העוסק בנושא¹, עם מספר הערות. הדברים מגלים ידיעות מעניינות על מה שקדם לבצע ועל המבצע עצמו, מזווית ראייה של אדם שאינו איש כוחות הבטחון, שהיה שם בעצמו.

יושם לב, לכותרת הפרק ולשיר המסיימו, ובהם דימוי מענין של מבצע אנטבה לשחרור דינה משכם:

ביום א' ער"ח תמוז תשל"ו נודע לי על חטיפת מטוס "אייר פראנס", מתוך הגלים הקצרים של הראדיו בלאגוס. ודאי הזעזוע ורגש התסכול היו מדהימים, כמו לכולנו. כאשר שעה קלה אחרי כן נאמר שהחוטפים רצו "להכריז מלחמה על צרפת", ניצנץ במוחי רעיון שהדבר אינו קשור כלל בישראל, אלא בניסיון של צרפת לשלוח צבא ללבנון, בהסכמתה של סוריה, אשר יתכן שהיה בכך די לפלשתניאים או לשמאלנים לבנוניים, לנקוט פעולה נגד צרפת.

ביום ב' בבוקר נחתי באנטבה, כרגיל, היה אותה שעה חושך מוחלט. במטוסנו היה ראש הממשלה של סיריה ליאונה ופמלייתו שנסעו לועידת ראשי הממשלות של אפריקה א.א.י. במאריציוס. את פניו קיבלו שני נכבדים שלקחו אותו אל המסוף של שדה התעופה. לרגע נתפתיתי להצטרף אליהם כדי לראות, אם אי אלה אוגאנדאים, בעלי דרגות גבוהות, יהיו נוכחים, אולם נשארתי במטוס. שמתני לב, שבניגוד למקרים אחרים לא נראה כל מטוס אחר בשדה התעופה.

לאחר מספר שעות בניירובי גיליתי את האמת. המטוס החטוף כבר הגיע לאנטבה כמה שעות לפני, אלא שהחנהו בקצה השני של שדה התעופה, במסוף הישן.

בימים שאחרי זה הייתה תסיסה והתרגשות רבה באווירה של ניירובי, נוסף על הדאגה הגלויה. סברות על סברות הועלו, כיצד לפתור את הבעייה. אחד הישראלים אמר: יש להנחית צבא מצד אגם ויקטוריה ולתקוף את שדה התעופה [הנמצא במרחק של כמה רגל מגדתו של אגם ויקטוריה] אנגלי אחד אמר: על ישראל להכריז שמחבל כלוא יומת תחת כל יהודי שייפגע באנטבה אחר אמר: יומת לא אתר אלא עשרה בעד כל יהודי שיירצח.

תוך קריאה בין השיטין באתי לידי מסקנה שאוגאנדה בהחלט מעורבת בפעולה, יתכן אף כדי הזמנתן של הפגיעות בכל שלב. הקריאה למלחמה נגד צרפת הוחלפה עד מהרה בדרישה לשיחרורם של מחבלים, השיטה הרגילה במקרים כאלה.

1. מתוך מסות ומסעות – מנשה רפאל ליהמן עמוד 308

כיצד אפשר היה לשמור על השבויים במסוף הנוסעים הנרחב [הזכור לי מתוך ביקורים קודמים בקאמפאלה] ללא שיתוף פעולה, וללא סיוע של פלוגות צבא אוגאנדיות? והיה זה אמין עצמו שהעלה תמיד את התביעות ולחץ על ישראל לשתף פעולה.

ביום ו' בבוקר הייתה לי שיחת טלפון מלונדון, היה זה ידיד שאמר לי, כי אישים מדיניים בכירים בישראל¹ שאלוהו אם הוא מכיר מאן דהו באפריקה, היכול לעזור. הם חשבו על הפעלתו של לחץ מוסרי על מדינאים אפריקאניים שונים כי יבקשו מאת המחבלים ומאת אמין לשחרר את השבויים. התערבות ללא סיכויים. ידידי ביקש הימני הצעות: בעצם הוא השיב לישראלים שה"איש שלנו" נמצא כעת בניירובי, בהתכוונו אלי. ציינתי, שכמעט כל המנהיגים האפריקאנים הם כעת במאוריציוס בועידת "או.או.יו" וכי ישראל ודאי שלחה נציגים לשם - אנשים כמו השגריר עובדיה סופר שהכיר את האנשים הללו מקרוב. ואולם, אמרתי, אחשוב עוד מה ניתן לעשות.

במוחי התרוצצה כל הזמן המחשבה: מי הם האוגאנדאים שאני מכיר, שאפשר יהיה לפנות אליהם. יומאלה? דרג נמוך מדי. רב סרן מאריז'אן אכן, זהו האיש. איש צבא, פקיד בכיר, אוגאנדאי. ברם, כיצד למצוא אותו? צלצלתי לקהילה המזרח אפריקנית שבניירובי, איש לא ראהו. מביתו ענו לי שהוא במשרדו ונתנו לי את מספרו. צלצלתי, הוא יצא. ברגשות מעורבים, בידועי עד כעז הוא נראה לי פלגמאטי כשפגשתי בעבר פעם או פעמיים, השארתי את מספרי ואמרתי למזכירי שזה לא למטרת עסקים, אלא עניין הומאניטארי.

איל"ו היה זה עניין של עסקים, האם לא הייתי מעלה אדם כזה מתחת לאדמה? על אחת כמה וכמה בעניין כזה, חמור ולוחץ, הנוגע לייתר ממאה יהודים.

ברגע שעמדתי לצאת - קרא לי השוער לחזור יש צילצול טלפון אלי. היה זה רב סרן מאריז'אן. נתברר, שהוא נטה להרבות שיחה בנושא זה. הוא ציין, שהמטוס הורשה לנחות באנטבה משום שאזל בו הדלק, אחרת היה מתרסק; שאוגאנדה הייתה רוצה לראות את כל השבויים משוחררים, - אלא שהאשה העומדת בראש הקבוצה, היא אשה "איומה" והיא לא תצייט לקול ההגיון. כן אמר שהפילדמארשאל שוחח תכופות עם בר לב בישראל². מיטיב אני לזכור את אלוף משנה בר לב מקאמפאלה,

2. ברוך (בורקה) בר-לב (ברלוביץ') (14 באוקטובר 1924 – 22 ביוני 2007) היה קצין בדרגת אלוף-משנה בצה"ל, פיקד על חטיבה 14, ראש מטה פיקוד המרכז במלחמת ששת הימים ונספח צה"ל ומשרד הביטחון באוגנדה. ב-1968 נשלח לאוגנדה כנספח צה"ל וראש משלחת משרד הביטחון, הוא ליווה את הארגון מחדש של צבא אוגנדה בראשות אידי אמין עד שזה תפס את השלטון בהפיכה צבאית ב-1971. לאחר חטיפת טיסה 139 של חברת אייר פראנס לאנטבה, נקרא בר-לב לשוחח עם אמין וללחוץ עליו להביא לשחרור החטופים. בתיעוד שפורסם על ידי ארכיון המדינה במלאת ארבעים לארוע נחשפו לראשונה את תמלילי השיחות בין בורקה לאידי אמין.

הוא היה הנספח הצבאי של ישראל וסבורני שהוא היה אחראי לאימונו הצבאי של אידי אמין עצמו. למעשה זקפו לזכותו של בר לב העלאתו לשלטון של אמין ב-1972 וזכר אני את ביקורי בביתו הנאה [קאמפאלה יפה לאין שיעור מניירובי, עם דירות מפוארות, גנים ססגוניים גבעות רכות וריח ערב של פרחים באוויר] זמן קצר לאחר הקשר המוצלח של אמין, ואת חיוכו כאשר שאילתיו, אם אכן סיפור זה נכון הוא... אם כן, רב סרן מאריזאן אמר, שבר-לב היה במגע עם הפילדמארשאל מדי יום ביומו. כעת הגיע תורי, לא דיברתי בשם ממשלת ישראל אלא כאדם פרטי, למעשה, כאזרח שוודי. ידוע לי, שיהודים ולא יהודים רבים ימציאו סכומים נכבדים, אם השבויים

ב-30 ביוני 1976 נראה היה שפרשת אנטבה הולכת ומסתבכת. 47 מנוסעי מטוס אייר פראנס החטוף שוחררו, איש מהם לא ישראלי, ונמסר שצפויים שחרורים נוספים שכנראה ישאירו רק את בני הערובה הישראלים על רצפת בית הנתיבות באנטבה. באותה העת העריכו מקבלי ההחלטות בישראל ששליט אוגנדה אידי אמין משותף פעולה באורח מלא עם החוטפים, והוחלט לנסות וליצור עמו קשר באמצעות ישראלים שהכירו אותו באופן אישי, ובין היתר לבקש מברוך בר-לב להתקשר אליו כאדם פרטי ולא כנציג ישראל, ולדבר אליו כידידו שמבקש ממנו לפעול באופן הומני כלפי בני הערובה.

באותו היום החלו גם לדון ברצינות על ביצוע פעולה צבאית לשחרור החטופים. במהלך התייעצות של צוות שרים כתב שר הביטחון פרס פתק לראש הממשלה רבין ובו הציע לו להתכנס כדי לבחון אפשרות של פעולה צבאית וגם פנייה לאמין, אם כי "בתנאים אלה ובשעה זו העניין לא נראה לי".

ב-21:00 דיווח שר הביטחון על שיחתו הראשונה של בורקה עם אמין (הראשונה מחמש שיחות שניהלו ביומיים הקרובים). לפי דיווחו של פרס, בר-לב ביקש מאמין להתערב בשם הידידות ביניהם, והשיב בחיוב לשאלתו של אמין אם הוא פועל על דעת עצמו ולא כנציג ממשלת ישראל. אמין אמר בשיחה שאם ישוחררו המחבלים כפי שדורשים החוטפים, הוא ידאג לכך שהחטופים שנותרו באנטבה יצאו לחופשי בריאים ושלמים.

בשיחה השנייה ביניהם בשעות הלילה ביקש בר-לב מאמין שידאג לכך שלא יאונה כל רע לבני הערובה. באותם הימים נתפס אידי אמין בעולם כדמות נלעגת ומקור לזלזול ולבדיחות. בר-לב ביקש אפוא לשכנע את שליט אוגנדה כידידו וכמי שרוצה בטובתו, שזו הזדמנות פז שניתנה לו על ידי אלוהים לשחרר את החטופים: "להיכנס לחדשות כאיש גדול כאיש קדוש... ולהראות לעולם שזה לא נכון מה שאחרים דברו עליך וכתבו עליך". אמין השיב שאין לו אפשרות משום החוטפים הקיפו את החטופים בחומרי נפץ "וגם אמרו שאם מטוס כלשהו יבוא מעל אוגנדה הם באופן אוטומטי יפוצצו הכול מידי". הוא ביקש מבורקה לשכנע את ממשלת ישראל לשחרר מחבלים כדרישת החוטפים [שיחת בר-לב – אמין, 30.6.1976].

למחרת ב-1 ביולי עמד לפקוע האולטימטום שהציבו המחבלים והם איימו להתחיל להוציא להורג מבני הערובה. החרדה לשלום גברה ומשפחותיהם הפעילו לחץ רב על הממשלה להיענות לדרישות המחבלים. בישיבת הממשלה ב-8:30 אמר רבין שהגיע זמן ההכרעה בין שני כיוונים – המשך הקו התקיף או כניסה למשא ומתן. פה אחד התקבלה החלטה להסמיך את הצוות לפתוח במשא ומתן להצלת בני הערובה תוך נכונות לשחרר עצורים. הודעה על כך נמסרה לממשלת צרפת, אותה החזיקה ישראל כאחראית לביטחון ושלוש הנוסעים. כמו כן הוחלט שבדקה יתקשר לאמין ויגיד לו שהעביר את המסר שלו לממשלה וכי הוא מוכן לצאת לאוגנדה. אלא שהשרים חששו שבר-לב יפוך לבן ערובה בידי אמין, ולכן הוחלט ששיגע לקניה יתקשר ויבקש הנחיות לפני שימשיך לאוגנדה. ב-10:23 התקשר בר-לב אל אמין ואמר לו: "היות והזמנת אותי הם מצדדים בכך שאסע אליך ולשם כך ציידה אותי [הממשלה] ברעיונות שאני רוצה להביא אליך. אבקש ממך למנוע כל פעולה עד שאגיע אליך ואני יוצא במטוס מיד". אמין שב על טיעוניו שאין בידו לעשות דבר והוסיף ש"אילולא עשיתי ככל יכולתי, כל בני הערובה, כולל אנשי הצוות, לא היו נשארים בחיים עד עתה". [שיחת בר-לב אמין, 1.7.10:23].

בישיבה נוספת ביקש רבין לוודא שבורקה יעדכן את אמין בהודעה ששיגרה ישראל לצרפת, כדי שלא יתחילו הוצאות להורג באנטבה בגלל בעיות תקשורת. כמה דקות לאחר מכן התקשר בר-לב לשלכתו

יוכלו להשתחרר, מבלי שמחבלים ישוחררו תמורתם. מאריז'אן נראה כמחושמל, הוא צעק, שעל בר לב להתקשר מיד לפילדמארשאל במאוריציס בהצעה זו, אולם, לא, בהירהור שני אין צורך בכך, הוא יעמוד בקשר איתי. הוא יבוא מיד לקאמפאלה, יעשה את "שיעורי הבית שלו" ויבוא לניירובי לראות אותי. יתכן שנוכל לשוחח גם על עניינים אחרים. כן, אמרתי, זאת היא הזדמנות לאוגאנדה לחזור ולחדש את היחסים עם ישראל, שער לך, כמה יפגע הדבר בדרום-אפריקה, כיוון שבלי ספק אפשר יהיה להשפיע על ישראל שתפסיק את תמיכתה באותה ארץ, אשר אחרי הכול היא בעייתה העיקרית של אפריקה כיום. מאריז'אן: טוב, זה נושא חשוב מאוד, אך לא נוכל לשוחח על כך בטלפון.

זמן קצר אחרי שיחה זו, הוברר לי מתוך לוח הזמנים שהמטוס שלי ללאגוס ינחת ביום ב' באנטבה לארבעים וחמש דקות. טילפנתי למאריז'אן שנית-נוכל להיפגש בשדה התעופה! הוא הסכים ברצון ואמר שהוא יסדר שאידי אמין יהיה בשדה התעופה לקבל את פני. צילצלתי מיד ללונדון להודיע לידידי, למען יוכל להודיע לישראל. יצאתי לפגישה עסקית תוך הרגשה טובה שפתחתי פתח חדש למאורע זה. עד מהרה הייתי חזרה במלון.

איש עסקים ישראלי ידוע בניירובי [בעצם בעל רקע תעופתי] בא לראותני בדבר מפעלים בניגריה ובקניה. ודאי, אי אפשר היה שלא לדון בעניין אנטבה, ובתוך השיחה היו לי שתי קריאות טלפון מישראל. האחת של יוחנן ביין ראש המחלקה האפריקאנית במשרד החוץ. דנתי עם ביין על המצב החדש עם מאריז'אן, והוא רשם הכול בלא תגובה. הצילצול השני היה מאת שלמה לורין, מנהיגה של אגודת ישראל בכנסת. הוא נתן לי עידוד רב, הוא רמז שדן על תוכנית עם רבין אשר החליט לשלוח שליח בשם "דויד" [עדיין איני יודע את שמו האמיתי] לתאם את הדברים איתי.

של אמין. שליט אוגאנדה לא נמצא בלשכתו ואחד מעוזריו התבקש להעביר לו את ההודעה על מהלכי הממשלה. העוזר סרב בכל תוקף למסור את שמו ורק הבטיח להעביר את ההודעה לאמין והציע להתקשר שוב ב-16:00 [שיחת בר-לב – לשכת אידי אמין, 1.7.13:07]

ב-13:00 הודיעו החוטפים ברדיו קמפלה כי החליטו לשחרר את כל בני הערובה פרט לישראלים, לבעלי לאומיות כפולה ולצוות המטוס. כן הודיעו על הארכת מועד האולטימטום ליום ראשון, 4 ביולי בשעה 13:00.

בשיחה נוספת באותו היום בין בר-לב לאמין, שמועדה אינו מצוין ברישום השיחה, מסר שליט אוגאנדה פרטים על הודעת החזית העממית וגם לקח קרדיט לעצמו על הסכמת החוטפים לדחות את האולטימטום ל-4 ביולי. בורקה חזר על הודעת ישראל לממשלת צרפת והעתיר שבחים על אמין "על הצלחותיו עד עכשיו". השניים סיכמו לשוב ולדבר [שיחת בר-לב – אמין, 1.7.1976].

אולם זו הייתה השיחה האחרונה בין הקצין הישראלי לשליט אוגאנדה. ראש הממשלה טען שהצרפתים יצאו לגמרי מהמשחק. לכל היותר הם מוכנים לתווך. משום כך הוא מציע לשקול את האפשרות לשנות את קו השיח עם אמין, להטיל עליו את האחריות לשלום הישראלים, ולהגיד לו שידוע לנו שהוא סיפק

איש העסקים הישראלי היה בדיעה שרק התקפה צבאית על אנטבה תוכל לפעול. הוא הכיר את אמין מתוך פגישות אין ספור. לחצתי עליו: אם עד כדי כך מיטיב אתה להכיר את אמין [יותר טוב מבר לב אמר] על שום מה אין אתה נכנס לפעולה? למעשה הוא אמר שיחשוב על כמה דרכים. בסקירה לאחור, יתכן שהיה כבר מעורב במה שאירע אחר כך.. מאוחר יותר שוב לורנץ: הוא התייעץ עם הרב גרינמן בבני ברק [לעולם איני עושה דבר מבלי להתייעץ בגדולי התורה] שתבע ממני לא להראות אופטימיות יתרה כלפי תוכנית שלי בשעה שאשוחח עם "דוד" כדי שלא יטשו את שאר התוכניות שבידיהם להצלתם של היהודים. אמרתי לו שזו הייתה בדיוק גם מחשבת. אל להם בישראל להרפות ידים שמא תוכנית זו עשויה לפעול, כן אל להם להחפז בשיחרורם של מחבלים, כי יתכן ויוכח שאין צורך בכך. "אין ספק מוציא מידי ודאי" – היתה עצתי. הכינונו גם מספר טלפון לטלפן בשבת והודעתי שאהא מוכן לנסוע בשבת, אם יהא הכרח. "זוכרני כי הרב קלמנוביץ³ היה נוסע לעתים בשבתות בתקופת המלחמה בענייני הצלה" – אמרתי. בכך נפרדנו ב"שבת שלום" איש מרעהו. בלילה נערכה כאן תפילה בבית הכנסת, בה אמרו תהילים למען השבויים, ובטוח אני שאמירת תהילים בכל העולם כולו, קודם לכן, הייתה נדירה.

בחצות הלילה התעוררתי בחדרה רבה מתוך ההכרה שיתכן, כי עשרות משפחות בישראל מתפללות להצלחתה של שליחותי..שכן בטוח שהרב לורנץ עומד במגע אישי הדוק עם משפחותיהם של השבויים, אשר כפי שאמרו, היו פעילות במאמציהן להשפיע על הממשלה. ביום ו' הבזיקו עיתוני ניירובי את הכותרות ש"ישראל מוכנה להתמקח". אנשים החלו תמהים, מפני מה ישראל מפירה את מסורתה שלא לוותר למחבלים⁴. בינתיים זעמה קניה מאוד על אמין, בשל התגרותו לתבוע חמשה פלשתינאים, העצורים בקניה, דרישה שנתקלה בסירוב תקיף. היתה זאת חבלה גלויה של אמין, אשר ידו הייתה רשומה ברורות על מאורע החטיפה. ה"ניישון" כתב בכותרתו הבולטת: "הם אינם כאן" – "שימו קץ למשטמה אמר אמין". בינתיים

נשק לחוטפים. פנייה לאמין כאל אביר השלום לא תועיל, אמר ראש הממשלה. נציגי ישראל באפריקה החלו לגייס את מנהיגי אפריקה, באופן ישיר, ובאמצעות ממשלות צרפת ובריטניה, ללחוץ על אידי אמין. נעשה ניסיון לפנות לאמין באמצעות האפיפיור ובאמצעותם של גורמים רבי השפעה אחרים, כדי שיתחיל ללחוץ על המחבלים לשחרר את הנוסעים.

הסוף ידוע – ב-4 ביולי פרצו כוחות של צה"ל לטרמינל באנטבה ושחררו את בני הערובה שהוטסו חזרה לישראל. לא ברור עד כמה השפיעו השיחות בין ברוך בר-לב לאידי אמין על התנהלות הפרשה. אולם בימיה הראשונים היו הניסיונות ללחוץ על אמין באופן אישי כלי פעולה שהממשלה ומקבלי ההחלטות השתמשו בו שוב ושוב. השיחות האלו היו הדרך היחידה של ישראל כדי לנסות ולהוציא את דרך הפעולה הזו אל הפועל.

3. הרב אברהם קלמנוביץ היה רב במספר עיירות בפולין, כיהן כנשיא ישיבת מיד, מראשי ועד ההצלה של אגודת הרבנים בארצות הברית, וראש ישיבת מיד בארצות הברית.

4. גם ד"ר יצחק רפאל [לא זכיתי באור מן ההפקד, עמוד 391] שהיה שר בממשלה ושהה בדרום אפריקה, הופתע מדיעות דומות וכך הוא מספר:

בימים המתוחים והגדולים של מביצע אנטבה..נעדרתי מהארץ יום לאחר שנתקבלה הידיעה על חטיפת מטוס האייד פרנס בשעת ישיבתה הממשלה כ"ט בסיון תשל"ו עמדתי לצאת ליוהנסבורג כאורחה של ועידת

הראו הדו"חות ברורות שחלק מן המחבלים הצטרף אליהם באנטבה, שחיילי אוגאנדה עושים את מלאכתם של המחבלים, בשומרם על השבויים וכו'.

בשבת בבוקר, נתכנסנו לבית הכנסת, מדוכאים מן המצב. כשלחשתי לאיזור דיוויס - יהודי חשוב מקניה, שהחליף אותי מידע במשך כל הזמן - שאני אהיה באנטבה למחרת היום, הוא פתח במערכה נרחבת במאמץ להרתיעני ממישימתי. לא יכולתי, כמובן, למסור לו את כל פרטיה של תוכנית. הייתי הקורא בתורה כרגיל... ולראשונה, מאז מלחמת יום הכיפורים, אמר הקהל שנית "הנותן תשועה למלכים.. הוא יברך את נשיאנו ג'מי קניאטה.."

הרגשתי איכשהו בחוש שהדבר מתאים כעת. לפתע נתקרבו קניה וישראל בשל אמין, יותר מאשר על ידי כל מאורע אחר במשך שנים. קניה הוכיחה את הגינותה כמשתפת פעולה בוועידת "אונקטאד" לאחרונה. איזור ניסה להניאני מנסיעה לאנטבה, לאורך כל הדרך בחזרה למלוני.

חלפו שעות ודויד לא הופיע. בינתיים, באו לביקור ידיד אפריקאני.. לפתע הופיע אדם גבוה, זריז תנועה - דויד⁵. אדם כבן חמישים, פנים של מתאגרף, אף שטוח, משקפים, אולם עיניים חודרות ביותר. כשאני שואלו אם יש באפשרותו לחכות, עד

הפדרציה של בתי הכנסת באפריקה הדרומית. ביקשתי לבטל את הנסיעה כי לא רציתי לצאת את הארץ בימי צרה. התייעצתי עם ראש הממשלה, והוא אמר לי לנסוע כדי שלא לאכזב את המזמינים. ביקורי היה חשוב גם מבחינה אחרת. הייתי השר הישראלי הראשון העורך ביקור גלוי במדינה זו. יצאתי מלוד ביום שני בערב לאחר שהמטוס החטוף נחת באנטבה שבאוגנדה, והרוחות נרגעו במקצת כי חששו לנחיתתו בארץ ערבית מה שנראה אז גרוע יותר. יהדות דרום אפריקה החמה והשורשית עמדה כולה תחת רושם החטיפה ועקבה מקרוב אחר ההתפתחויות. הפכתי כמובן מוקד להתעניינות ונציגי כלי התקשורת וראשי הציבור הירבו לפנות אלי בבקשת אינפורמציה. עמדתי אמנם בקשר מתמיד עם משרדי בירושלים ועם מזכירות הממשלה, וידעתי על הדאגה הקשיים והלבטים, אולם לא יכולתי לספק את סקרנותם הגוברת. לשווא חשדו בי כי אני יודע יותר מאשר אני מגלה. בכל הופעותי הרבות במוסדות ובבתי הספר היהודיים ביהונסבורג נזקקתי כמובן לאירוע דרמטי זה, והבעתי תקווות שהחטופים ישוחררו. בפתיחה החגיגית של הוועידה ביום חמישי ג' בתמוז לפנות ערב בנוכחות קהל רב ונציגי השלטון הקמתי את כולם על רגליהם לשמוע מפי פרק תהילים, תפילה לשלום החטופים. בעקבותי עשו כן בשבת בכל בתי הכנסת. בנאומי אמרתי כי אני בטוח בשחרור החטופים אם כי אני יודע באיזו דרך. דבר אחד ברור לי כי ממשלת ישראל לא תיכנע לסחטנות ולא תשחרר תמורתם מחבלים רוצחי ילדינו. בו ברגע הגיש לי קונסול ישראל במקום פתק כי לפי הידיעה האחרונה מהארץ, החליטה הממשלה לקיים משא ומתן עם החוטפים. התעלמתי מהפתק ולא תיקנתי את דברי. העתונות נתנה פרסום לדבר בהבלטה מיוחדת. כאשר בבוקרו של יום א' נודע דבר החילוץ הצבאי המוצלח שהדהים את העולם כולו בכושר מבצעו ובתעוזתם, נתבקשה תגובתי על ידי העתונות. הם לחצו עלי שאגלה להם עתה אחר המעשה אם אמנם ידעתי בשעת נאומי על התוכניות המתבשרות. אמרתי שלא ידעתי אלא בטוח הייתי רק בזאת כי חברי בממשלה ורבין בראשם לא ייכנעו לסחטנות פושעים.

5. "דויד" ותפקידו בכוח, מוזכרים במאמרו של אורי מילשטיין "הגיבורים האמיתיים של מבצע אנטבה" [נמצא במרשתת]:

...לפי מוטה, באחד הדיונים ביום חמישי אחרי הצהריים, לקח אותו הרל"ש של רבין, אלי מזרחי, למרפסת, והציע לו להשלים את המודיעין שחסר לרבין, בעזרת קשרים שיש למוסד עם מדינות אפריקניות. "מבחינתי", אמר מוטה, "תרמה שיחה זו יותר מכול להפיכת הפשיטה לאנטבה, מתוכנית כללית למבצע". לפי העיתונאי, אהרון קליין, ראש אגף המבצעים "קיסריה", במוסד, מייק הררי, סיפר לו שהוא הפעיל סוכן

אשר אורחי יעזבו, הוא משיב: "כשהדבר נוגע לחייהם של יהודים, אין אדם דואג לגינונים". פתחתי בשיחה עם דוד שהיתה מרשימה ויחד עם זה מרגשת [לורנץ אמר שהוא איש של רבין לכן לא הופתעתי שידע הכול על תוכנית].

הוא התחיל מוסר לי הוראות: א. תחילה בקש לראות את השבויים - כיצד נדע, שעדיין לא נרצחו או נלקחו לבית הכלא בקאמפאלה. ב שים לב בדיוקנות היכן הם נמצאים. תברר, מה שלומם, האם יש להם מספיק מזון. ג. בוא במגע איתם, שה לראות לפתות יהודי אחד! עודד אותו, אמור לו שכולנו פועלים להצלחתם. אין הם בודדים! כאן מלאו עיניו לפתע דמעות והוא הסב את פניו הצידה. עלי לומר שהיה זה בשבילי רגע מרגש ביותר. הנה ישבנו שנינו, אנשים מבוגרים עוסקים במה שאמור להיות מבצע של תכנון קר - כשאנו בוכים. זה היה עיקר הבעיה של גורל עם ישראל: עם כל האמצעים הטכניים והפיסיים עם כל החישובים המדיניים והצבאיים, הרי הלב היהודי, מסירותו ורחמיו של יהודי אחד נשארו המניע העיקרי. בעולם בו הפכה שפיכות דמים לסדר היום, בו כמה מאות לבנונים או אירים או וויטנאמים מתים אינם מעלים אף אנחה, נשארים יהודים - יהודים! עם כל הרחמנות והחסד שמושגים אלה הדגימו בכל עת. דויד המשיך בהוראותיו: הצע לאמין הרבה כסף. מיליון אחד, זה לא כלום. הצע לפני חמשה מיליון. עשרה מיליון כל כמה שהוא רוצה. שיאמר לך כיצד והיכן ברצונו שהסכום ייפרע. ה. ידוע לנו שאמין יכול להסדיר את כל העניין תוך חמש דקות, אם רק ירצה בכך. הכל מעשה ידיו. לכן אמור לו, שאם יהודי אחד יירצח הוא לא יקבל פרוטה. הכול או לא כלום. ברם אנו לא נוכל לשחרר אף מחבל אחד.

אז בא מאמר מוסגר, כאילו לעצמו: אם הוא אינו משתף פעולה, פירוש הדבר הקץ לאוגאנדה.. זה נשמע כמבשר רע. כשם שהגיע לפתע כך נעלם. מאוחר יותר הוא קרא לי שנית: מצא עכשיו את מאריז'אן בקאמפאלה, ואמור לו, שהצעתך גבוהה הרבה ממיליון אחד והבטח שיבוא לשדה התעופה.. התחלתי מחפש את מאריז'אן ומצאתי את ביתו בקאמפאלה, אולם הוא יצא מן הבית .. לפנות בוקר, חשבתי שאצלצ'אליו בבוקר.. בלילה היה לורינץ על הקו מתל אביב. הוא הבטיח לי ש"דויד" מהימן במאה אחוז, וכי אוכל לחזור על כל סכום של כסף ציין לפני. הוא הבטיח לי כפי שעשה ביום ו', שרביץ יודע על תוכנית ומעוניין בה מאוד. חלף

יהודי-אמריקאי בעל רישיון טייס, שכינז'ו (ואולי שמו הפרטי) היה "דיוויד". המוסד שכר ביום שישי מטוס קל בקניה, העמיד לרשות דיוויד מצלמה משוכללת. דיוויד טס לבורונדי, נחת, ומיד חזר לקניה דרך אוגנדה. מעל שדה התעופה באנטבה הוא דיווח למגדל הפיקוח שעליו לנחות נחיתה אונס, ובניתיים צילם פעמים רבות את הטרמינל שבו שהו החטופים וגם כל פינה בסביבה. האישור לנחות ניתן. הוא נחת, הסתובב שם זמן מה, דלה מידע רב מהעובדים האוגנדים ומן החיילים. לטרמינל שבו שהו החטופים לא אפשרו לו להיכנס. משם הוא חזר לניירובי ומסר את שללו לצדוק, סגנו של הררי... ביום שישי, אחרי שהגיע מקניה מידע מהטיסה של דיוויד, שאישר את כל מה שנכלל בתיק של דקל - שאין תותחים וטילים נגד מטוסים באנטבה, שאין מחסומים בשדה התעופה הישן, ושניתן להגיע ללא קושי מן המסלול החדש, שעליו היו אמורים לנחות, לטרמינל הישן, המשיך רבין להתנגד, ורצה לראות במו עיניו את תצלומי דיוויד..

בראשי ש"דויד" אמר: לא נוכל להרשות לעצמנו את שיחרורו של אף מחבל אחד. מה אפוא טיבו של הכותרות? והראדיו?.. הכול היה בכיוון שעל ישראל לנהוג הפעם בדרך יוצאת מן הכלל ולהתמקח על שיחרורם של מחבלים, משום שסוף סוף, אוגאנדה היא רחוקה ביותר ולישראל אין קשרים עם אותה מדינה והיא אפוא. קיצרת יד הפעם.. ובכל זאת דויד איש רבין מילמל כאילו לעצמו לא נוכל להרשות לעצמנו את שחרורו של אף מחבל.. נקודה אחרת: שאלתי את דויד אם בשעת הצורך, אוכל לשהות באנטבה קצת יותר ולהמשך דרכי לקחת מטוס מאוחר יותר: הוא הזהירני חמורות נגד זה. מסוכן מדי.. הערב פנה, ידידים אחדים באו לבקרני. הייתי עייף מאוד. היתה זו שבת של מתח. המחשבה על אותם יהודים מבני ברק המתפללים עבורי, לא הניחה לי.

לא חפצתי להדאיג את אשתי, אולם צילצלתי לבני חיים להודיעו על תוכנית פגישתי עם אידי אמין למחרת היום עם צאת השבת שחיתי בברכת השחייה.. לאחר ששוחחתי עם בתי נרדמתי.. ופתאום צילצול מחיים: לא יאמן! השבויים שוחרו על ידי כוח ישראלי שהגיע בשלושה מטוסי הרקולס. הדרך בה חיים תיאר זאת: הם לקחו את השבויים ויצאו. זה נשמע.. כחזרה על מאורע שכם של דינה שמעון ולוי: "ויקחו את דינה מבית שכם ויצאו.." בשני מעשי הגבורה היו אותם הסיכויים נגדם, זה בטוח...

היהודים ניצלו אולם היכן הם כעת אולי בשדה התעופה בניירובי זקוקים לעזרה כלשהי.. בשש בבוקר הייתי בשדה התעופה הוא היה ריק.. כשחזרתי למלון הייתה שיחה אלי מתל אביב, לוריןץ. להתברך הדדית במזל טוב השבויים חזרו זה עתה. בכל זאת הוא הודה לי, ראיתי זאת כאדיבות. התחלתי חושש לעבור את אנטבה בעצמי. מה אם אמין בזעמו יחטפני כיהודי היחיד המצוי, ביחוד כזה, השולט כנראה בכספים הרבה.. בנסותי לכוון את ראדיו הגלים הקצרים שמעתי קיטעי חדשות פה ושם אולם שום דבר לא היה ברור זה התברר רק כאשר ידיד בא לבקרני הוא היה מעורב מאז חצות הלילה וידע כנראה משהו כבר ביום ו', והרי הסיפור המלא כפי שהוא צרפו מתוך פרטים של תיאורי משתתפים עדי ראייה.

בחצות הלילה הגיע לשדה התעופה בניירובי צי של שלושה מטוסים שני מטוסי הובלה הרקולס, ומטוס בית חולים במלוא הציוד. הם לקחו בחשבון חמשים נפגעים. במטוס בית החולים היה ציוד רפואי יותר מבכל בית חולים בניירובי. בשעה אחת בלילה נחתו מטוסי התובלה תוך חשכה גמורה בשדה התעופה של אנטבה, במסלול החדש המוביל ישירות למסוף הישן. המל ישנו הפלשתינאים, השבויים והאוגאנדאים. חיילים ישראליים.. וריכבם ירדו במהירות מן המטוסים והתקיפו את המסוף. משהבחינו המחבלים בישראלים, הם תפסו מיד את נשקם ונכנעו. אבל האוגאנדאים פתחו ביריות. ההארלים צעקו אל השבויים שישכבו. אחד או שנים אשר לא הזדרזו דיים לעשות כן נפצעו. אוגאנדאים אחדים נהרגו אלוף משנה

ישראלי אחד נהרג מיריה בגב, לפחות שניים מן המחבלים נהרגו. האשה הגרמניה [נאצית אמיתית, אמרו השבויים] נהרגה או נשבתה. יהיה מעניין לשמוע את עדותם על תפקידו של אמין מאוגאנדה. שיערו בנפשכם רק שעות מספר קודם לכך הוא ריתק.. בנאום מתרברב על הישגיו. בתיתו לראשונה מחסה לקרבנות חטיפה, אולם הזהר את ישראל ואת שאר האומות כי ימלאו את כל דרישותיהם של החוטפים! הישראלים שקלו אם להמשיך ולשבות את אידי אמין עצמו, אולם החליטו נגד. סבורני שנהגו בתבונה, מעתה יפול אמין תחת נטל הבוז של האפריקאנים, ושל עמו הוא. הנמר הפך להיות לפחות מעכבר. שיפלוש לארצו, מבלי יכולת להדוף את הפולשים, זהו שיא החולשה. עשרים וחמש דקות לאתר נחיתתם המו כולם חזרה במטוסים, ועד מהרה נחתו בניירובי. כאן נלקחו הפצועים לבית חולים ..השאר המשיכו לישראל רבין ברכם בתרועת ניצחון ..

שכם אשר על שפת ים ויקטוריא

מעשה אבות סימן לבנים

עד היום: שמעון ולוי אחים

על שפת ים ויקטוריא הלילה דומם

על שדה שכם עוד יזכרו הנוקם

שבי ישראל בירכתי מדינה

הד -הד לענוי שעינו את דינה

מעטים ביד רבים " לגלג אידי אמין

אין עזר לדינה משמאל או מימין

שיכנוע לצורך? שא ותן עם אש"ף?

היזמינו בני יעקב אנשי חמור בנשף?

ברעדה חיכו שבוע ציון בבוש

עוד מעט ויראו את הצלתם בחוש

באנטבה נשאו עיניהם אל ההרים

אין עצה בשכם אלא להערים

כבר עלזו זדים לשמע קול נצחון

עוד תסבל שכם כאב ודכאון

אך מנשרים קלו גבורי חיל צה"ל

לוי ושמעון התגלגלו על הקהל

כי צעקו האין גבורה וישועה למדינתנו?

ויאמרו: הכזונה יעשו את אחותנו?

כאריות בקרב : לשבויים פדיון!

בהחזרת אחותם לשמחה מייגון!

מפי סופרים וספרים

מכתבו של מרן הרצי"ה קוק¹

ח' תמוז תשל"ו

כבוד מחמדי בהנעלה והמורם והנישא מקדש מערכות ה' אלוקי ישראל מר מרדכי-מוטה- גור אריה יהודה, ראש מטנו הכללי שליט"א

כוס ישועות אשא, להדרת תפארת חביבי, ובשם ה' אקרא, המופיע על ידך, ובהדרכתך והושעת עמך המבורכה, לרוממות תהלתו לעיני כל אפסי ארץ, תבל ויושבי בה. בהיותה ובהימלאותה אמונה, וגבר ישראל עמו ונחלתו התקיפה קבועה וקיימת לעד לעולם, כימי השמיים על הארץ, במלוא נצח עוזו וחוסנו, כן תוסיף תרבה ותגדיל, תאדיר ותשכלל חיילים ופעלים ומעשים, לכל גילוי אורו של צור ישראל וגואלו, ב"ה, המכונן ומסדר מפלאות ענייננו ותפקידי שלוחינו, לטובה ולישועה מרווחה ומורחבה ומתעלית בצפיית ראיית שלמותה.

נאמנו

צבי יהודה הכהן קוק²

תפלתו של הרב יחיא אלשיך³

על הגאון הצדיק והקדוש שחי בדורינו מוהר"ר יחיא אלשיך זצוק"ל שמעתי את הסיפור המופלא הבא, לו היו עדים עשרות אנשים. לפני כמה עשרות שנים הזדעזעה ארץ ישראל ת"ק על ת"ק פרסה כאשר מטוס נחטף על ידי טירוריסטים..לאוגנדה..כאשר הם מחזיקים בשבי בכל היהודים שעמם. סכנה גדולה ועצומה נשקפה לאותם יהודים שהיו מוחזקים בשבי על ידי חיות אדם אלו בכל ארץ ישראל נשאו תפילות להצלת השבויים..בבית הכנסת בדיחי ברחוב עמוס בירושלים כבר סיימו הציבור את תפילת ערבית של ליל שבת ופנו לילך לביתם. אלא שלפתע נשקפה מהפתח דמותו ההדורה ההדורה של הגה"ק מארי יחיא אלשיך זצ"ל הקהל מיד חזר לשבת במקומותיו, ומארי יחיא פנה לקהל ואמר אחינו בית ישראל נתונים בצרה ובשביה לפיכך נתפלל כמה פרקי תהילים להצלתם. וכך העמיד מארי יחיא את התינוקות של בית רבן במרכז בית הכנסת, וכל הקהל החלו לומר פרקי תהילים בנעימה איטית מעומק הלב. מארי יחיא פתח את ההיכל שבו הספרי תורה טמן את

1. להלכות ציבור [מהדורת תשמ"ז עמוד צ"א]

2. בעיטורי כהנים [129 עמוד] מובאת חלק מתגובתו של מוטה גור: לידידי הרב.. רוח לוחמי צה"ל הוא רוח ישראל כולנו מתפללים שרוח זו תתגבר ותתעצם והקב"ה יעזרנו, מוטה גור"

3. מתוך ספר שולחן מלכים בראשית 125

ראשו בו ושקע בתפילתו. מידי פעם הורה לקהל להוסיף כמה פרקי תהילים לאחר זמן מה סיים מארי יחיא את תפילתו, פנה לקהל ואמר דבר מפליא: "משמיים קבלו את תפילתנו וביום ראשון השבויים יחזרו לארץ". יתכן שהקהל לא שם ליבו לדברי מארי יחיא ולהבטחתו המפורשת שיצאה, ולכן לא ייחסו כ"כ חשיבות לדבריו.

אחד מחסידיו של מארי יחיא נתעצב אל ליבו מאוד בחושבו כיצד אמר מארי יחיא דברים אלו שנראו רחוקים מאוד מהמציאות. מה יהיה אם ביום ראשון השבויים לא יגיעו ארצה וכי ישימו את דברי מארי ללעג בין הבריות? כך היה הולך ותמה וכל אותה שבת ישב בצער ובתמהון לבב. רק ביום ראשון כאשר נודע בין הבריות כי מבצע ההצלה הצליח מעל ומעבר למשוער השבויים חזרו לביתם ללא כל פגע נודע כי דבריו של הגה"ק רבי יחיא אלשיך לא שבו ריקם ודבר מדבריו לא נפל ארצה [מפי משמשו בקודש הרב שמעון קהלני שליט"א]

מבצע אנטבה במבט שונה-כך סופר על האדמו"ר מזוועהיל⁴

הסתכלותו המיוחדת על מאורעות העולם באה לידי ביטוי גם בדברים שאמר להגה"צ רבי שמואל אלכסנדר אונסדורפר זצ"ל שבא לבקרו כמה ימים אחרי פעולת ההצלה של היהודים שנחטפו ע"י המחבלים ימ"ש לאוגנדה, פעולה הידועה בשמה מבצע אנטבה. הרשעים חירפו נפשם ממש כדי לחטוף את היהודים ולבצע בהם את זממם, ירחם ה', סח רבינו באזניו, "והדבר יכל חלילה לעזור קטרוג גדול בשמים מסירות נפש שכזו של גויים.. אבל כשיהודים נסעו למרחק גדול שכזה וחירפו את חייהם הם כדי להציל את אחיהם היהודים השבויים, הם הביאו בכך תיקון והפכו את הקטרוג על פניו!

שבועות מספר אחרי מבצע אנטבה התנהלה לה שיחה מופלאה בין רבינו ובין הגה"ח רבי אלי' ראטה זצ"ל. וכך היה הדבר רבי אליהו בא וסיפר לו את המעשה מתוך הכתוב ב"המודיע" תוך שהוא יושב לפניו כפוף ונכנע, עבדא קמיה מריה, רבינו התעניין בכל פרט ופרט מפרטי השתלשלות המאורעות והנסים שקרו באותו מבצע, ועל כל פרט חדש ששמע מרבי אליהו נזדעק וקרא: "והרי גם זה נס"ו רבי אליהו סיפר למשל איך המטוסים המריאו מאנטבה ורבינו שאל: יכלו להפיל אותם? ענה לו רבי אליהו בחיוב ורבינו קרא בעוז: הרי לנו כאן עוד נס. וכך היו מונים והולכים ומשבחים ומפארים למי שעשה את הנסים האלו לעמו ישראל. לבסוף הגיעו לחשבון של כמה מאות נסים. בכל פעם שרצה רבי אליהו להמשיך בסיפור עדיין לא הניחו רבנו, לפי שעוד רצה שוב להתפעל מהנס הקודם.. חסידים שהמתינו להכנס אל הקודש פנימה שבו לביתם בראותם שאין לדבר סוף.. כך נמשך הדבר כמה וכמה שעות.

4. יסודי עולם תולדות צדיקי זוועהיל חלק ב' עמוד 867

על הגר"ש דבילצקי⁵ סופר:

..מצאנו במגילת סתריו מה שרשם בקשר לחטופי המטוס שהגיע לאנטבה בשנת תשל"ו, והתנהגותו בימים ההם. את הסיבה לרישום הדברים הוא מנמק: "למען ישאר לזכרון חסדי השי"ת ונפלאותיו, ושתפילות ישראל נשמעות ומועילות". והנה איזה שורות מתוכה: "ההתעוררות בארץ בקרב חוגי היראים לא זכור לי שהייתה מעל ומעבר. אמנם אני דאגתי מאוד בחששי לתוצאות ח"ו. באחד הערבים נעשתה תפילה גדולה שלא ביוזמתי בבית הכנסת אהבת חסד. בית הכנסת היה מלא, רובם ככולם אברכים ובני תורה, אמרו פרקי תהילים וסליחות.. והמעמד היה בהתעוררות גדולה, ונסתיים לאחר חצות הלילה.. אני לא הסתפקתי בזה, וכמדומה לי שנסייתי לארגן נסיעה למירון להתפלל שם לעשות הקפות [דומיא למה שעשינו בחוה"מ סוכות דשנת תשל"ד עם הרה"ג הצדיק ר' יוסף טולדינו זצ"ל, שפרצה אז מלחמת יום הכיפורים ועשינו שם הקפות וכו' וברוך ה' שאז תפילה עשתה לפחות מחצה], אך לא עלה בידי משום מה, ולכן החלטתי שאני אסע בעצמי, ובמקום שאין איש וכו'". בבואי למירון לא מצאתי שם איש. עשייתי הקפות והתפללתי מה שהתפללתי, וחזרתי הביתה בתקוה שה' ימלא כל משאלותינו לטובה, ובהסתמך על דברי המגיד שהודיע לבית יוסף שבכל צרה שיעשו הקפות שם ויוושעו לעין כל⁷..

מתוך הספר 'עולמו של חסיד' [עמוד תתס"ה] על הרב מנחם מנדל גפנר:

שמחה וגילה עצומה שררו בבית משפחת גפנר בתחילת חודש תמוז של אותה שנה. בלב מלא צהלה התכוננו לקראת חתונתו של בן הזקונים הר"ר מרדכי יצחק הי"ו. ליבו של רבי מנדל עולה על גדותיו וכל כולו מלא שבח והודאה לבורא עולמים

5. ישרון כרך מ"א עמוד פ"ג

6. בתוך הדברים הוסיף: "...בהיום אינני מבין למה בחרתי במירון במקום כותל המערבי.. ואם משום דברי מרן הגר"א זצ"ל שכהיום שכינה שורה על קברי צדיקים, הרי חז"ל העידו ששכינה לא זזה מכותל מערבי"

7. מרן הבית יוסף עלה לציון הקדוש של הרשב"י לחגוג את חג הסוכות בשמחה גדולה ביחד עם בני החבורה. לאחר תפילת הלל הקיפו הבית יוסף וחבורתו את הציון הקדוש של הרשב"י ושל בנו רבי אלעזר. לאחר התפילה למד בחדוה ובעוז את הזוהר הקדוש לימי חג הסוכות. במהלך החג ירדו גשמים והצטער הבית יוסף שכן במשנה המשילו את הגשמים בחג הסוכות לעבד שמכין כוס לרבו והוא שופך עליו מים.

במגיד מישרים שחיבר הבית יוסף, הוא מספר על המגיד - המלאך שהיה מתגלה אליו מעת לעת ומשתף אותו בגילויים בשמים. בשבת חול המועד סוכות התגלה המגיד לבית יוסף וניחם אותו: 'השם עמך... וזה שירדו גשמים לא היה כדוגמת שפך קיתון על פניו, כלומר דבר שלילי אלא, אדרבא נתקבלו דבריכם. רבי שמעון בר יוחאי ובנו שמחו לקראתכם בקראכם זוהר על מערתם ובכפר הסמוך להם. אלא כיון שהקפתם את ציון רבי אלעזר בארבעת המינים שבאים לרצות (כלומר לכפר על החטאים המעכבים את הגשמים) נתעוררו המים ובאו.

והוסיף המגיד: 'ואילו הייתם מקיפים פעם נוספת, היו רוב גשמים באים לעולם כמו בימי חוני המעל. (שעליו מסופר שביקש גשמים וירדו בלי סוף עד שכמעט חרבו את ארץ ישראל בשיטפון) משום כך

על הזכייה הגדולה שזכה לגדל את כל בני המשפחה בדרך ישראל סבא, וכעת זוכה לראות עולמו בחייו להכניס לחופה את צעיר הבנים בשעה טובה. בשעה זו הגיעה הבשורה הנוראה על חטיפת מטוס של חברת אייר פראנס שהיה בדרכו מתל אביב לפריז ועליו נוסעים מהם יהודים מארץ ישראל מחבלים פלישתינים השתלטו על המטוס והנחיתוהו באנטבה שבאוגנדה הנמצאת תחת שלטונו של רשע עריץ ואכזר אידיאמינימ"ש. יומיים לאחר החטיפה הפרידו המחבלים בין היהודים לשאר החטופים, רבים מהם היו יהודים שומרי תורה ומצוות. המתח ברחבי הארץ היה רב. ליבו הרחום של רבי מנדל החסיד פעימה אחינו בני ישראל נמצאים בצרה ובשביה, נתונים בידי אכזרים כצאן לטבח יובל להרוג ולאבד למכה ולחרפה. לא עת לחשות עת לבכות ועת לשחוק - בעיצומם של ימי השמחה, בשעה שעומד כשושבין של צעיר בניו הגיע העת להוריד כנחל דמעה על אחים בעת צרה. ברגע אחד הפך רבי מנדל לשושבינם של כלל ישראל. משימה אחת עמדה לפניו, לעורר את הציבור לקבץ את אנשי ירושלים אנשים נשים וטף לבקוע שחקים עד שהמקום ירחם עליהם ויוציאם מצרה לרווחה מאפילה לאורה ומשעבוד לגאולה בזמן קרוב.

..רבי מנדל יצא בקריאה נרגשת לעורר רחמי שמים מרובים, בימי תפילה בשטיבלך ישועות יעקב, וביום תפילה המונית ברחבת ת"ת מאה שערים. אלפי תשב"ר .. נתאספו .. נשים צדקניות באו בהמוניהן, וקול שוועת רבבות אלפי ישראל עלה ובקע שבעה רקיעים. רבים התעלפו באותו מעמד נורא הוד, וקולות הבכי נשמעו למרחקים. בעצומם של ימי התפילה ערך ר' מנדל פדיון נפש לפדיון השבויים.. תפילות הרבים נתקבלו .. בניסי ניסים הצליחו להציל את ..בני הערובה.. לדאבון לב נהרג המפקד..

באותו יום בערב התקיימה שמחת הכלולות לבנו של ר' מנדל...באמצע הריקודין כשהשמחה באולם הגיעה לשיאה נטל רבי מנדל את המיקרופון לידי ומתוך התרגשות רבה פתח ואמר פרקי הלל להודות ולשבח על הניסים והנפלאות שעשה הקב"ה לשבויי אנטבה. וכך כתב בפנקסו:

"כשעשה השי"ת ניסים לאחינו בני ישראל באנטעבע שניצלו מצפרני הצורר אידיאמינימ"ש, ואז היה חתונת בנינו יצחק מרדכי אמרנו השירה הזאת על החתונה ברמקול בשם כל ישראל. אמרו רבותינו זכרונם לברכה כל מי שעושין לו נס ואומר שירה על זה מוחלין לו על כל עוונותיו, בפרט אניסא דרבים אשר כל יראי ה' הרעישו עולמות על זה, כעת שעשה השי"ת ניסים חוץ לדרך הטבע ממש, לפיכך אנחנו חייבים להודות לה' על זה, וכך אגו אומרים ואמונה כל זאת וקיים עלינו כי הוא ה' אלוקינו ואין זולתו ואנחנו ישראל עמו העושה לנו ניסים ונקמה בפרעה אותות ומופתים באדמת בני חם נודה לה' מאד בפי ובתוך רבים נהללנו, כי יעמוד לימין

אביון להושיע משופטי נפשו, ועתה ה' אלוֹקינו מודים אנחנו לך ומהללים לשם תפארתך ומרומם על כל ברכה ותהלה. אתה הוא לדור ודור, נודה לך ונספר תהלתך על חיינו המסורים בידך ועל נשמותינו הפקודות לך ועל נסיך שבכל יום עצמנו ועל נפלאותיך וטובותיך שבכל עת ערב ובוקר.. הטוב וכו' ועל כולם וכו' וכל החיים יודוך וכו' הטוב שמך ולך נאה להודות אמן כן יהי רצון. זה נוסח ההודאה להשי"ת על הנס שעשה השי"ת לניצולי אנטבה שחל אז חתונת בנינו מרדכי יצחק שיחי' אמרנו לפניו ית' השירה הזאת בתוך קהל ועדה בשם".

מתוך דרשה של הרב דב אריה ברזון⁸

....המשנה במסכת אבות מפרטת דברים שנבראו בערב שבת בין השמשות ביניהם מונה המשנה את הלוחות שעליהם כתובים עשדת הדברות ולהבדיל את השדים המזיקים הגורמים שנאה פגיעה יסורים וצער.

אחרי המלחמה הגדולה האחרונה הייתה תקופה של בין השמשות, איזה זמן שהיה תערובת של מלחמה ושלוש. הייתה תקווה שמתוך החוויות המבעיתות של השחיטות האכזריות יעלו לוחות- חוק הסובלנות, צדק רחמים ואהבה. אולם משהו לא הלך כשורה והסתלף, ומתוך אותה תקופת בין השמשות גדלו שדים ומזיקים מלחמות קרות וחמות הממשיכות לאיים על העולם.

כאשר צירי אומות העולם נפגשו בסאן פראנציסקו, היתה שוב תקופה של בין השמשות כל העיניים הופנו בתקווה אל ועידה זו. כל אחד התפלל שלוחות יפוסלו כאן. מאוחר יותר היו העיניים והאזנים של העולם מרותקות ללייק סאקסס ולמטה האו"ם..בניו יורק אבל אוי, ארגון האומות הוכיח את עצמו כמאורה של שדים של שטנים. דבריו ומעשיו מעודדים מזיקים טרוריסטים חוטפי מטוסים רוצחים של חפים מפשע נשים וילדים.

מדינת ישראל נולדה בין השמשות, כאשר מועצת המדינה הזמנית התכנסה בתל אביב באותו יום שישי גורלי ה' באייר תש"ח, השאלה הייתה להיות או לא להיות. וכאשר קבוצת הפטריטים הללו אנשים ונשים הכריזו על לידתה של מדינת ישראל העצמאית, היה בכך כדי לומר לעולם כולו שהעם היהודי מתכוון להחיות ולעצב את הלוחות מחדש. ההיסטוריה של מדינת ישראל מונה הישגים שכולנו יכולים להתגאות בהם. היא סיכלה את התחבולות המרושעות של השדים

באו גשמי ברכה רצופים, כדי שלא תקיפו יותר עליהם. והמגיד העביר מסר מיוחד לבית יוסף: 'וכל זה יהיה בידיכם, כל זמן שהעולם יהיה צריך לגשמים ביותר תלכו ותקיפו הצדיקים הנזכרים (רשב"י ובנו רבי אלעזר) ותענו ועל כל צרה שלא תבוא על הציבור, תעשו שבע הקפות ותענו'.

והמזיקים והשלימה דברים גדולים למען עמנו. לפני מספר שנים נקלעה ישראל שוב לבין השמשות של חוסר ודאות דאגות וספיקות. בפעם הראשונה זכו חוטפי מטוסים ערביים לעידוד גלוי סיוע והגנה מצד מדינה שהיא חברה בארגון האומות המאוחדות. אידי אמין אז הרוזן של אוגנדה אירח את הטוריסטים הערביים בנמל התעופה של אנטבה. העולם התרבותי כביכול לא עשה דבר למען החטופים וחיכה בשקט ובשלווה להוצאתם להורג של בני הערובה היהודיים שהופרדו מהאחרים בסגנון הנאצי. ישראל הייתה נתונה ללחץ עצום להיכנע לחוטפים ולשחרר את הרוצחים הכלואים בתחומיה, במגמה להציל יותר ממאה חיי אדם, לרגע נדמה היה שידם של השדים תהיה על העליונה, אולם תודה לא-ל, כוחות צבא ההגנה לישראל התרוממו לשעתם הגדולה, והוכיחו לעולם שיהודים מודדכים ע"י הלוחות ולמרות המדחק הגדול והקשיים הטאקטיים העצומים, השלימו חיילינו מבצע ששום כוח דומה לא ביצע זאת מעולם וכמו שטייסו של מטוס ההצלה הישראלי הסביר בראיון טלוויזיה דוקומנטארי "אלוקים היה אתנו". הודות לאלוקים היה האור פתורנו של בין השמשות של הארבעה ביולי, וליהודים היתה אורה ושמחה וששון ויקר.

הרב אברהם שלום ישעיה סגל וויצעל, רב חוג חת"ס קיו גארדען היללס בניו יורק כתב בספרו סגולת אש"י את הדברים הבאים:

במדרש- ר' נחמן אמר "אברהם הוריק פנים כנגדן, אמר צא ואפול על קדוש שמו של מקום" גדולי המפרשים הקשו במה נתגלה קדוש השם בזה שאברהם אבינו מוכן היה להעמיד עצמו בסכנה כדי להציל את בן אחיו לוט שנשבה ביד המלכים, הלא ידענו שחשיבותו של לוט לא היתה גדולה כל כך הוא לא היה כמו אברהם שפרסם שמו של ה' בעולם? תשובה על שאלה זו אנו מוצאים בדברי הילקוט שמסופר שם שנמרוד המלך התאכסן פעם אחד בביתו של אברהם אבינו במשך של ארבעה שבועות האכילהו אברהם אבינו ביד רחבה כדרך שעשה עם כל אורחיו שנתארחו בביתו. כאשר נשלמו הארבע שבועות מסר א"א לידו חשבון מכל הוצאות שהוציא בשבילו ובקש אותו לשלם כל החשבון. שאלו נמרוד בתמיה הלא ידוע הוא שבינתך פתוח לכל עובר אורח ואין אתה מבקש שכר משום אדם? האמת הוא כדברך ענהו א"א, לאנשים שמחזיקים את עצמם רק לאנשים שנותנים לי ברכתם כאשר גמרו סעודתם ה' ישלם שכרך, מאלה אין אני מבקש שכר. אבל אתה הלא אתה מכריז על עצמך שאלהים אתה, רוצה אני שתשלם בעד כל האורחים, רק באופן הזה אפטר אותך לשלם אם תתן בידי כתב אישור שאין אתה אלוקים רק אדם פשוט.

לא הייתה לנמרוד עצה אחרת רק ליתן את כתב המבוקש לא"א, אבל נטר שנאה בלבו ונשבע להנקם בו, ובעת מלחמת המלכים כאשר נשבה לוט שדמות דיוקנו

הייתה דומה לאברהם אמר בלבו עתה הגיע הזמן שאעשה חשבוני עם אברהם. אציגה את לוט בפני כל שהוא, אברהם שנפל בידי וידעו כולם שהכתב שבידו מזויף הוא. כשנודע תחבולותיו של נמרוד נוכח לדעת שאין הוא נלחם לתועלת להגן על זכותו וזכות משפחתו, אלא מלחמת כבוד שמים הוא שמלחמת המלכים הוא מלחמה נגד אמונה בה' והכרת הבורא שנתפרסמה ידו, ע"כ החליט ללחום כנגדם למען קדושת השם. וע"ז כוונתו ז"ל בפירושו על הפסוק וירק את חניכיו, הפיל עצמו על קדוש השם.

בחינה זו ביארתי לפני עם רב בעת ביקורי בא"י באותו זמן חטיפת האוורון הצרפתי ע"י רוצחים הפלסטינים באמצעות אידי אמין המושל האכזרי של אוגנדה שהניסו את האוורון לשדה תעופה אנטבה באוגנדה והנוסעים הישראליים היו בסכנה גדולה שמטורף זה יפקירם להריגה. מיד באותו יום שחטפו את נתפשה השמועה שהממשלה של המדינה יחשבו את כל העניין צרפתי, ועליהם מוטלת פעולת ההצלה לחפש את השבויים מידי חוטפיהם.

במלון מרכז בירושלים ששם הייתה אכסניה שלי את ספקותי בפני האורחים, וגלית דעתי שאנשי הממשלה שלנו טועים טעות גדולה ולבסוף יתאכזבו מרה כי מכיר אני היטב את הצרפתים. הם ישתדלו רק לתועלת עצמם, את אזרחי ארצם יצילו ואת היהודים יפקירו בידי שוסיהם. ובאמת בעוד יום או יומיים הגיעה השמועה שבררו את הצרפתים לחוד. מעשיהם הזכירו אותנו על הסלקציה שנעשה ע"י מנגלה ימ"ש באושוויץ. לא יכולתי שוב לעצור את עצמי והחלטתי לנקוט פעולה ממשית בפומבי ופרסום. הכרזתי בשם הרבנים האמריקנים על אסיפה גדולה על יום חמישי בככר שלפני הכותל המערבי לאמירת תהלים ברבים ולהתוועדות. גישתי מצאה אוזן קשבת והתכנסו המון רב יהודים אשכנזים וספרדים ודברתי לפניהם בהתעוררות. כתוב בתורתנו הקדושה התחלתי בנאומי שכאשר הגיעה השמועה לאזני אברהם אבינו שבן אחיו לוט נשבה וירק את חניכיו אסף שלש מאות ושמנה עשר אנשי זינם בכלי מלחמה כדי להציל את בן אחיו, מה אתם חושבים רבותי שאלתי אותם מי היה לוט זה שהכניס את עצמו א"א בסכנה איש צדיק היה קושר תפילין על זרועותיו או יהודי שומר שבת וכדומה, לא, רחוק היה מזה אבל לא"א היה די שנשבה אחיו, אחיו הוא מציאות לא"א שיכניס את עצמו ואנשיו למסור נפשם בעד הצלתו ולא עשה חשבונות אם כדאי הוא אחיו על זה שיכניס את עצמו בסכנה עבירו.

דעו נא רבותי שבאושוויץ נמסרו לתאי הגאז ולכבשונות האש עשרים אלפים מאחינו בנ"י האומללים בכל יום רק משום זה שלא היה בידם כלי זין שיגינו על

עצמם, אבל עכשיו נמצאים גם בידנו כלי זין ותחמושת ברוך ה', מזוינים אנחנו לא פחות מהם בכלי מלחמה, ותפסתי בידי אקדחו של חיל אחד שעמד אצלי, וקראתי בהתרגשות- קחו כליכם בידכם וצאו למלחמה נגד האויב להצלת אחיכם. אל יעלה מורא בלבכם ואל תפחדו כי חרדת ה' מעוזכם בטוח אני שתצליחו במעשיכם כי נלך כולנו אל קברה של רחל אמנו בבית לחם ואל קברי האבות בחברון ונשפוך דמעות ונתפלל בעד הצלחתכם. דברי עשו רושם גדול על השומעים. ביום ראשון בשבוע הבא כאשר הלכתי אל הכותל הגיש אלי אותו החיל שלקחתי אקדחו מידו נשקני ואמר לי צדקת רבי, נסים גלויים נעשו לנו במעשה אנטבה כאשר הגיד ושנה האדמו"ר מלובביץ', וכן הורו לנו חכמינו ז"ל בתלמוד שעצם קיומנו והצללתנו מידו שונאינו בכל משך ימי גלותנו הוא עפ"י דרך הנס.

בספר יצחק ירנן עמוד 156 מאת ר' יצחק רואש הובא השיר הבא שנכתב באותם ימים

(156) – שיר לכבוד נצולי אוגנדה, חברתי אני הקטן יצחק רואש הי"ו, ברגע האחרון לפני הדפסת הספר הזה, בשעת רגשות של שמחה, על הצלת שבייט. נעים "במוצאי יום מעוזה", ומשתנה לכמה ניגונים

אֲשֶׁבֶת בְּקוֹל תּוֹדָה	לֹא-ל עֲלִיּוֹן, אֲשֶׁר פָּדָה
לְכָל שְׁבוּיֵי אוֹגֻנְדָּה	מִדֵּי הַמַּחְבָּלִים וְדָדָה
כִּד הַתְּחִילוּ תְּלֹאוֹתָם	הָיוּ שְׂמִיחִים בְּנִסְיָנָם
פְּתָאוֹם נִהְפְּכָה שְׂמִיחָתָם	הַמַּחְבָּלִים שָׁנוּ תְּכֵנִיֹתָם

לְקַחוּ אוֹתָם לְאַנְטֵפָה / יַחַד זָכָר עִם נָקְבָה
רַק לַיהוּדִים נָטְרוּ אֵיכָה / מִשָּׂאָר בְּנֵי הָעֶרְבָה

אז הממשלה במהרה
המתפללים רצו בתמורה
מהמדינות בקשה עזרה
שחרור חבריהם חזרה
הקרובים היו חרדים
לממשלה לצור תקדים
לחצו לחצים בברים

תנאי כזה לא קבלנו / כי זה ישפיל את ראשנו

תכנית שחרור הבינו / להחזיר את שבויינו

ימים קשים עברנו
לא-ל רחמן, יחננו
כל הזמן התפללנו
ויצליח דרכנו

כל הכבוד לממשלה
טכסה עצה ותחבולה
אזרה עוז, לא נבהלה
וכל השבויים הצילה

יום ראשון לפני היריחה / ליהודים היתה רוחה

בישראל ששון ושמחה / נסו יגון ואנחה

גם בעולם רון וזמרה
מהתכנית הפבירה
על מבצע הגבורה
ליהודים היתה אורה
שנתן עוז לצבאנו
בגוים עלה קרנו
החזירו שבויינו

אידי אמין לא האמין / שמר רבין, פח לו הטמין

צרות לעצמו הוא הזמין / בשונאו עם בשם מאמין

נודך א-ל, כי עניתנו
הדברת עמים תחתנו
היית מגן מצרינו
ולאמים תחת רגלינו

נספח - תיאור האירועים בידי מוטה גור ודן שומרון

בתור רקע למה שהתרחש נביא כאן דברים שכתב לעצמו הרמטכ"ל דאז, מוטה גור. קטעים אלו נלקחו מתוך כתביו של על מבצע אנטבה. כתבים שמעולם לא ראו אור¹.. ונוספו להם מספר כותרות משנה. דרכם נחשף למה שארע מאחורי הקלעים של צמרת המדינה, ונבין כמה וכמה דברים, אליהם התייחסנו בפרקים השונים. לדוגמא, עד כמה ההחלטה ללכת בדרך שבה הלכו, לא הייתה מובנת מאליה, וממילא היא חלק מהנס שבעניין, כפי שכתב ה'אגרות משה' [המובא בפרק על ברכת שעשה לי נס סמוך להערה 26].

תהליך קבלת ההחלטה - תכנון המבצע

ביום ראשון, 27 ביוני 1976, בשעה 12:35, נחטף מטוס "איירבוס" של חברת "אייר פרנס", בטיסתו השבועית הרגילה מס, 139 מישראל לפאריס דרך אתונה. במטוס נמצאו 246 נוסעים, מהם 56 שעלו על המטוס באתונה ובהם המחבלים החוטפים, וכן 190 נוסעים שהגיעו בטיסה מישראל, מהם 105 ישראלים, גברים נשים וילדים, וכן אורחים ותיירים אשר חזרו לבתיהם לאחר ביקור בישראל - יהודים ולא יהודים, נתינים מארצות שונות.

בשעה 12:45 הודיעו המחבלים על חטיפת המטוס ומאותה שעה נקרא המטוס "חיפה". בשעה 13:00 הודיע קול ישראל על חטיפת המטוס למקום בלתי ידוע, ובמקביל הגיעה הידיעה על החטיפה למערכות התעופה והמודיעין בישראל. בשעה 13:30 הפסיק ראש ממשלת ישראל, יצחק רבין, את דיון הממשלה, בו נכחתי, והודיע בנימה שקטה אך דרמטית על אבדן המטוס, ועל כך שבתוכו נמצאים ישראלים ויהודים רבים. טרם ידוע מה קרה עם המטוס, האם נחטף, ואם כן על ידי מי ולאן מועדות פניו.

...ההפתעה הקפיצה את קהילת המודיעין בצה"ל וזו חידדה את חושיה, והפעילה מידית את מכלול מחושיה ושלוחותיה, ובמדורים השונים במטכ"ל ובזרועות החלה חשיבה עצמאית ויוזמת על מבצעים אפשריים בהתאם לתנועת המטוס החטוף. בכך החל אחד השבועות המזהירים בתולדות צה"ל על כל כוחותיו ודרגיו, ביוזמה, בחשיבה, באחריות, בחזון ובנכונות להקרבה.

אחרי השעה 14:00 הגיע אל שולחן הממשלה מידע נוסף, אם כי עדיין לא מסכם. בשדר אשר נקלט מן המטוס החטוף אל נמל התעופה של בנגזי בלוב, נתבע מגדל הפיקוח להכין כמות דלק אשר תספיק לטיסה נוספת של ארבע שעות לפחות.

1. מתוך האתר להנחלת מורשתו של מוטה גור.

על בסיס מידע זה, אותו העביר ראש הממשלה באופן מידי לממשלה כולה, ניתן היה להבין כי בנגזי תשמש תחנת ביניים בלבד ומשעה זו יהיה עלינו לעקוב אחר הטיסה ולנסות ולאתר מהר ככל הניתן את יעדה הסופי.

מרגע זה אי אפשר היה למנוע מהשרים דיון בהשלכות של החטיפה - ולו גם בהכללה פשטנית - במיוחד לאחר הידיעה הנוספת, המאשרת שהמטוס אמנם נחת בבנגזי בשעה 14:59 - והשעה עכשיו בישראל 15:15. ממשלה זו כבר התנסתה רבות, לצערה, בחטיפות בני ערובה על ידי מחבלים, ומדיניותה הברורה יושמה הלכה למעשה: לא נכנעים לחוטפים ומפעילים במלואן את זרועות הביטחון, ובמיוחד את צה"ל, לשחרור החטופים, גם תוך סיכונים רבים - לחטופים ומוצאייהם.

האמנם אפשר יהיה ליישם מדיניות זו במדינה אחרת - 4,000 ק"מ מהבית - גם הפעם, ולשחרר את החטופים בפעולה צבאית?

...לקראת השעה 17:00 קיבלנו במטכ"ל את החלטות צוות השרים, אשר הוקם על ידי ראש הממשלה בראשותו, לטיפול שוטף בהתפתחויות החטיפה. עיקר הדגש בסיכום הושם על המאמצים המדיניים כלפי ממשלת צרפת וגופים בין-לאומיים הקשורים בטיסה. בתחום הביטחוני הנחה ראש הממשלה את מערכת הביטחון להעריך לקראת אפשרות של נחיתת המטוס החטוף בישראל.

בשעה זו כבר נמצאו בקרבת שדה-התעופה הבין לאומי בן-גוריון, מזה זמן רב, הכוחות המיועדים לפעולה מסוג זה ובראשם המפקדה של תא"ל מימון מרצועת עזה, אשר זה יעודה בנוסף לתפקידה השגרתי, ולשם כך אורגנה ותורגלה במיוחד. ...הצבא כולו רחש, לחש וניחש. בעוצבות הגדולות, ללא מודיעין צבאי למבצע, עסקו הלוחמים בנושא חטיפת המטוס כאזרחים לכל דבר, ותמהו בינם לבין עצמם, כיצד יכול צה"ל לפעול, אם בכלל.

...בטייסת ה"הרקולסים" פעלו מתוך "רפלקס מותנה": אם קרה משהו כל כך רחוק מהבית, ואם יחליט משהו לעשות משהו, מי יעשה זאת אם לא ה"הרקולסים"? וכך התיישבו מפקד הטייסת, סא"ל שני וסגנו, רס"ן דביר, ודנו עם חבריהם בטייסת על הנתונים הטכניים שיהפכו את שנמצא "מעבר להרי החושך" לעובדות מספריות של טווח בקילומטרים, כמות דלק, כמה מטוסים מוכנים, מי מהצוותים מסוגל לעשות זאת, איזה מזג אויר שורר באיזור זה בתקופה זו של השנה. ואמנם, מבעד לערפל הירוק-שחור של אפריקה הגדולה התבהרה תמונה שהפכה להיות - מבחינה אווירית - לא רק מעניינת אלא גם מעשית. הסתבר לטייסים שהעניין "לא כל כך נורא". עד מהרה נשלף מהמדף הספר הבין לאומי על נמלי התעופה - "ג'פרסון" - והתחילו ללמוד אודות שדה התעופה באנטבה. אורך המסלולים ומסלולי ההסעה, גובה השדה מעל פני הים, פני השטח שמסביב לשדה - גבעות ומכשולים, איזה

עזרי ניווט פועלים בשדה, ומהם והנהלים המקובלים בו לקראת נחיתה, שני ודביר כבר נחתו באנטבה עשרות פעמים - הן עם מטוסי תובלה ענקיים "סטרטוקרוזר" הן עם "הרקולסים" - אך במסלול הישן בלבד, טרם סלילתו של המסלול החדש - ולכן צריך היה ללמוד כמעט מההתחלה את כל מה שדרוש בנתונים הטכניים לקראת דיון כלשהו באפשרויות המבצעיות.

קצין חי"ר וצנחנים ראשי, תא"ל דן שומרון, היה בסיני בתרגיל של אוגדת שריון, שבו נבחנו תורות לחימה משולבות של שריון וחי"ר וכן של שריון וטילים נגד טנקים. במפקדה במרכז הארץ נמצאו שני עוזריו הראשיים - קצין האג"ם וקצין המודיעין - ושניהם מיהרו למטכ"ל, כדרכם בכל מקרה כוננות, לחשוב ביחד על מה מדובר. כשנחת המטוס החטוף בבנגזי הם ידעו שמבצע חילוץ באיזור זה יהיה קשה ביותר.

ביחידות המיוחדות היה המצב מסובך יותר: חלקן היה עסוק בפעילות מבצעית בסיני ורק חלק מהן נשאר במרכז הארץ בכוננות. כל זמן שדובר על נחיתה המטוס בארץ - היה די בכוח זה לפעולה, והא אמן נערך לכך. אך מרגע שנחת המטוס החטוף באנטבה, היתה הדילמה הארגונית - מבצעת ממשית ומעיקה.

.... הידיעות לגבי התנהגותו של אידי אמין, שליט אוגנדה היו מעורפלות: נמסר על נוכחות של חיילים אוגנדיים רבים - כמה מאות - בסביבת החטופים, אך לא ידענו אם הם שומרים עליהם או משתפים פעולה עם המחבלים. מכל מקום ברור היה שכל פעולה צבאית תחייב התנגשות ישירה עם חיילים אלה, ומכך עלול להתפתח עימות ישראלי-אוגנדי ואולי אף ישראל נגד כל הארצות האפריקניות הריבוניות.

הרדיו הבריטי הודיע שהחטופים הועברו מהמטוס החטוף אל הטרמינל אך על זאת אי-אפשר היה לסמוך, ולא ברור היה אם החטופים נמצאים במטוס או בטרמינל או בשניהם והאם הם ממוקשים וממולכדים. לעומת זאת, סביר היה להניח שגורל אחד פוקד את כל החטופים, ולכן פעולה צבאית עלולה לפגוע באזרחים ובנתינים של ארצות רבות - שאת רשותן למבצע כזה לא קיבלנו, ומבחינתנו, כמו גם מבחינתנו, האחריות על הנוסעים החטופים מוטלת על ממשלת צרפת ועליה בלבד. לחיזוק האחריות הצרפתית באה הודעה ממלכתית מרדיו קמפלה, המאשימה את הצרפתים על מדיניותם במזרח-התיכון ובאפריקה.

... רחל, אשר הצטרפה אלינו ללשכה פחות מחודש קודם לכן: האם שר הביטחון יודע היכן אנחנו? רחל חייגה ללשכת השר ובו ברגע צלצל הטלפון השני: המזכיר הצבאי של שר הביטחון ביקש שנעלה מיד לירושלים לדיון ממשלה מיוחד. הערכת מיד שחלה התפתחות בעניין החטופים וייתכן ונידרש לפעולה צבאית.

ואכן, בשעה 14:00 פורסמו תנאי המחבלים לשחרור החטופים, לאחר ששעה אחת קודם לכן פורסם שוב ברדיו הבריטי שהמחבלים איימו לפוצץ את הטרמינל אם יתקרבו אליו חיילים אוגנדיים. כמו כן הודיע הרדיו הבריטי כי אידי אמין בלוויית השגריר הצרפתי ושליח צרפתי מיוחד עזבו את שדה התעופה לאחר שעות רבות של ניסיון לשחרר את החטופים. המחבלים קבעו מועד לסיום האולטימטום - 1 ביולי, בשעה 14:00.

את המפה של אנטבה כבר זכרתי בעל פה. ביומיים האחרונים עיינו בה רבות ולמדנו את תוואי הקרקע העיקריים ואת אופיים. אלא, שהנסתר היה רב מהידוע: היכן בדיוק החטופים; מהם סדרי השמירה; ומהו שיתוף הפעולה בין המחבלים וצבא אוגנדה; האם הנהלים בשדה התעופה אחרי החטיפה וההיערכות האוגנדית להגנת השדה נשארו כפי שהיו או השתנו והתחזקו?

לא היה לי ספק, אף לרגע אחד, שאנו מסוגלים להגיע לאנטבה. לרשותנו מטוסי "בואינג" ו"הרקולס" ואיתם אפשר להגיע רחוק. בשכנות לאוגנדה יש שתי מדינות שבשעת חירום ניתן להסתייע בהן - אפילו ללא תאום מראש - אתיופיה וקניה.

נסינו במבצעים מיוחדים היה גדול - גם בבצוע וגם בתכנון ובאימון לקראתם. בהיותי מ"פ בצנחנים, בשנת 1954, כבר תרגלנו צניחות על שדה תעופה ונחיתות שקטות, ללא אורות, בתוך שדה תעופה. פעמים רבות צנחנו לים, וידעתי שאפשרות מבצעית כזו קיימת באגם ויקטוריה - סמוך לאנטבה. משך כל השנים פשטנו בתרגילים על שדות תעופה בצניחה, בנחיתה ישירה ומהים.

גלגלתי בראשי במהירות אפשרויות שונות, וכשהגענו לצומת גבעת שמואל הוריתי לדני, הנהג, לסור אל תוך תחנת דלק. ביקשתי מסא"ל חגי, ראש הלשכה, להתקשר עם ראש אג"ם במטכ"ל, האלוף אדם (קותי), ולהורות לו להכין לאותו ערב כוח מיוחד מיחידה ללוחמה בטרור, להטסה לאוגנדה, לצורך השתלטות על הטרמינל בו נמצאו החטופים. ביקשתי מקוטי לבדוק עם ר' המוסד את אפשרויות ההטסה וההגעה למקום. בעוד חגי עסוק בשיחת הטלפון ירדתי אני אל המסעדה וקניתי לכולם גלידה קסטה "לצינון האוויר והאווירה".

לאחר שהועברה ההוראה המשכנו בנסיעה מהירה לירושלים. דני, הנהג, הרכיב על הגג את הפנס המשרתי הכחול ו"טס". במכונית שררה שתיקה, כאשר הוספתי לגלגל בראשי תכניות שונות ומגוונות. חגי הספיק ללחוש לרחל: "הוא (הרמטכ"ל) יצא לגמרי מדעתו: על איזה פעולה צבאית הוא מדבר?" במטכ"ל זזו העניינים לאט. קוטי עצמו נמצא בתרגיל ואמור היה לחזור רק בערב. כששמע יאנוש את ההודעה ממני, לדבריו, לקה בהלם. מה עוד שהוא התרשם מחגי שעליו לשמור זאת בסודיות מוחלטת - רק הוא וקוטי!

ישיבת הממשלה

...ראש הממשלה ידע היטב על מה הוא מדבר. מאז היבחרו לראש הממשלה עברו עלינו שבע תקריות מיקוח עם נפגעים רבים, ואיש לא שכח את השתיים שקדמו להן: בקריית שמונה - 18 הרוגים ; ובמעלות 27 - אבות, אימהות זקנים וילדים. בחלק מהאירועים הנוראיים הללו נכחו ראש הממשלה ושר הביטחון, שניהם או אחד מהם, סמוך למקום האירוע עצמו, וברובם נטלו חלק ישיר ופעיל בקבלת ההחלטות, וכמובן גם באחריות הנובעת מכך. קרבתם הבלתי אמצעית אל האירוע אפשרה להם לעמוד מקרבו על התנהגות המחבלים ועל הסיכונים הטמונים בכל דרך פעולה שתיבחר, יתרה מזו, המערכת הממלכתית כולה עמדה לשרות המבצע, החל ממשדד החוץ, דרך כל זרועות הביטחון ועד לצה"ל במלוא כוחו.

מאומה מכל זה לא יעמוד לרשותנו אם נפעל באנטבה - פרט לאמונה בלוחם הישראלי אשר ללא ספק יעשה את המוטל עליו בצורה הטובה ביותר - אך האם זה מספיק?

כי הרי לא היה, וגם לא יכול להיות, מבצע אשר אין בו הפתעות וסטיות - גם כאשר מדובר בטובי המבצעים - וכאלה עמדו לרשותנו בכל האירועים קודמים. נכונותם של המחבלים להתאבד העמידו את כולנו בפני קושי מיוחד במינו - והניסיונות הקודמים היו ברורים באכזריותם.

על רקע זה ניתן להבין את שאלתו הבוטה של ראש הממשלה, יצחק רבין, שהופנתה אלי ואל האלוף (מיל) חופי: "ראשית כל אני רוצה לשאול את ראש המוסד ואת הרמטכ"ל, האם פעולה צבאית באנטבה לשחרור החטופים היא בכלל אפשרית! האם יש סיכוי להתערבות בכוח ולו גם סיכוי קלוש לשחרורם?" ראש המוסד, יצחק חופי, ענה ישירות: "לא חשבתי על כך ואינני יכול לתת תשובה."

ראש הממשלה פנה אלי ואתו נסובו אלי פניהם של כל השרים. התבוננתי במיוחד בשר הביטחון, כי טרם הספקנו להחליף דעות ולא ידעתי אם הוראתי לר' אג"ם להכין מבצע כבר לערב זה, הגיעה אליו בצינורות הדיווח, ואחר כך הסבתי את המבט אל עבר ראש הממשלה. אותי השאלה לא הפתיעה. הכרתי את ראש הממשלה שנים רבות בצבא וידעתי כיצד הוא חושב ופועל. אצלו אסור אף פעם לפגור - אפילו לא בצעד אחד. השבתי: "אם הממשלה תחליט, אנחנו מסוגלים עוד הערב לטוס ולשחרר את החטופים. כבר נתתי הוראות להכין את הכוחות לכך."

פניו של ראש הממשלה הסמיקו. אולם, היה זה שר הביטחון, שמעון פרס, שקרא בהפתעה: "רגע, רגע אחד, עוד לא דיברנו על כך." השר ישראל גלילי מיהר וקרא אלי בשאלה: "האם אתה רוצה מלחמה נגד אוגנדה?" "לא אני קובע אם תהיה מלחמה או לא" - עניתי - "על זאת תחליט הממשלה. אולם, הוספתי

בטון של ריכוך האווירה, "דבר אחד אני יכול להבטיח - שאם נילחם נגד אוגנדה - אנחנו ננצח."

שר המשפטים חיים צדוק, הסתכל בי בעניים אוהדות - ונדמה היה לי שהוא שמח שלא הופתעתי מהטון ומהתוכן של השאלה. חגי, הרל"ש, יצא לרגע החוצה ואמר לרחל: "הרמטכ"ל ממש נפל על הראש. כולם מסתכלים עליו כאילו יצא מדעתו." ראש הממשלה הפסיק את ההערות וביקש שנסוחח על הפרטים המבצעיים בפורום אחר. אך שאל אותי בכל זאת: "על איזו תכנית אתה מדבר?"

"תכנית שעליה כבר חשבת" - עניתי - "כאשר זומנתי לדיון באופן פתאומי ידעתי שאשאל שאלה כזו ובאופן כזה, ולכן התכוננתי אליה."

* כאשר כל הפורום מקשיב בדריכות, הצגתי בחטף רעיונות, ---- [חסר קטע] ---- עם החטופים עד לשחרורם. "בתום דברי נפתח דיון קצר שבו נותחו הסיכונים והסיכויים בפעולה מדינית או צבאית וסוכם כי בשלב הזה המאמץ הדיפלומטי ימשיך להיות כיוון הפעולה העיקרי, ואילו זרועות הביטחון יכינו תכניות מבצעיות על פי התפתחות המצב."

לאור זאת ביקשתי מראש לשכתי, חגי, בשעה 18:45, שיטלפן שוב אל ר' אג"ם, יבטל את ההנחיה למבצע לאותו לילה, אך יזמן אלי אותו ואת אנשיו לדיון מבצעי לשעה שבע בערב. עד אז, ועל רקע ההנחיה שלי מהצהריים, עליו להמשיך ולפרט את הרעיונות והמחשבות המבצעיות; ללמוד את שדה התעופה אנטבה ולבדוק מהי הדרך הנכונה לטיפול במחבלים כשהם באולם ולא במטוס. מעברו השני של הטלפון ענה ינוש, עוזר ראש אג"ם. קוטי עצמו נמצא בתרגיל ועמד להיכנס כל רגע.

דיון עם הקצונה הבחירה

...פתחתי בדיון.

דיווחתי לקצינים על הדיון בממשלה ולפי הבעת הפנים יכולתי להבין שהם מסכימים להחלטה להעדיף בינתיים לפעול בעיקר בכיוון להסדר הבעיה בדרגים מדיניים ובדרכים דיפלומטיות, אלא אם תימצא תכנית מבצעית קבילה.

הסברתי את הרעיון המבצעי שהצגתי בממשלה: להגיע עם כוח קטן לאנטבה, להרוג את המחבלים, להישאר עם החטופים ולשמור עליהם עד לשחרורם. הספקנות היתה כמעט כללית, פרט להתייחסות של מפקד חיל האוויר, אשר בא לדיון מוכן, יחסית, לאחר דיון מוקדם עם הקצינים המקצועיים של החיל. כבר בשעה 19:30 הזעיק מפקד חיל האוויר את סא"ל עידו, ראש ענף מבצעים משולבים, שהיה תורן ב"בור" חיל האוויר, "להכין לי חומר על הענין ההוא". עידו הזעיק מיד את

רס"ן גלעד, האחראי על התכנון המקצועי למטוסי התובלה, וראש לכל איתרו מהם המטוסים הישימים למשימה הצפויה. כחודש וחצי קודם לכו ערכו עידו וגלעד סיור מקיף בטייסת ה"הרקולסים", והעובדות העיקריות ששמעו מפי מפקד הטייסת, סא"ל שני, היו עדיין חקוקות בזיכרונם: יש ארבעה מטוסים וצוותים שהם נבחרת - זאת אומרת, שיכולים לעשות הכל - כולל נחיתה בליל ירח על מסלול לא מואר". עבור עידו וגלעד היתה זו בשורה חשובה, מעין "פתיחת תחום חדש". נוסף לזה היו צוותים שאיתם יחד ניתן להרכיב כוח לתובלת סער. כמו כן, הוצגו בפניהם הגרפים של מטוסי התדלוק אשר הגיעו רק בעת האחרונה. לכן, כאשר הגיע האלוף פלד לתא השליטה שלו ב"בור" הוצגו בפניו, במשך עשר דקות, הנתונים העיקריים: יש מטוסי תדלוק, היכולים להגיע לאנטבה וחזרה, ויש כמה מטוסים נוספים המסוגלים להגיע עד אנטבה וזהו.

ראשית, הדגיש האלוף פלד, "צריך לדעת שאנחנו יכולים להגיע לאנטבה וזה לא חלום. יש מטוסים ויש טייסים והדבר אפשרי. שנית, "אם אתם שואלים אותי", הוסיף בני בנימה האופיינית לו, "כל המגעים המדיניים יסתיימו בכלום ולבסוף נצטרך להגיע לשם, או לשחרר מחבלים העצורים אצלנו - ולכן אני מתנגד. אני נגד כניעה מחבלים".

התמונה המודיעינית על החטופים היתה עדיין לוטה בערפל ולדעת ר' אמ"ן אין מודיעין שיסייע למבצע כלשהו. "אם נשווה את המידע שיש לנו כרגע לגבי מקום החטופים והשמירה עליהם אל מבצעים דומים בארץ" - אמר אהוד - "הרי ממש אין לנו כלום: איננו בטוחים אם הם במטס או בטרמינל או בשניהם, והיכן בדיוק; איננו יודעים אם הוכנו חומרי נפץ להשמדת המטוס והבניין על החטופים, ואיננו בטוחים בעמדת נשיא אוגדנה, אידי אמין, והפקודות שהוא נתן ליחידות שלו בשדה התעופה; על המסלול החדש והפעיל של שדה התעופה החדש לא יודעים כמעט כלום; וכן על נוהלי הפעולה בין החלק החדש של השדה והחלק הישן, שאותו מכירים ישראלים רבים שפעלו שם - עובדי סולל-בונה שבנו אותו, וקציני צה"ל שסייעו לצבא אוגדנה".

"זו הסיבה לרעיון המבצעי שלי" - הבהרתי - "שכן, יחידה קטנה יחסית שתגיע אל היעד, תוכל לאסוף את המודיעין המבצעי על ידי תצפית מקומית. צריך לזכור" - הוספתי - "שהאולטימטום של המחבלים מסתיים ביום חמישי אחר הצהריים, ומשמעותו היא, לילה אחד בלבד לבצע - בלילה שבין רביעי לחמישי".

..."אינני פוסל שום רעיון" - עניתי - "אולם, אני הייתי מעדיף פעולה בלעדית שלנו, בעיקר מבחינת סודיות המבצע ובטחון כוחותינו. אינני רוצה לסמוך על שמירת סודיות של מדינות וגורמים אחרים".

"למה לא נחשוב דווקא ההיפך" - תקף שוב מפקד חיל האוויר - "ובמקום מבצע התגנבות או הונאה נרד עליהם עם כוח גדול מאוד; נכבוש את כל שדה התעופה ונשחרר את החטופים!"

"הצרה בחזית כזו" - עניתי - "שאם יש נ"מ עלולים המטוסים שלנו ליפול ולהתרסק עם מאות לוחמים שבתוכם וזה לא סימפאטי. אולם, נניח שנגיע לשם בשלום, נצטרך להילחם נגד יחידות אוגנדיות נוספות - וזה מיותר. ואם נניח שנתגבר גם עליהם, וזה סביר, הרי עד שיגיעו אנשינו אל החטופים - לא יישאר מהם כבר שריד ופליט. אבל" - הוספתי - "אינני מתנגד שתבדקו את הרעיון הזה ונראה מה משמעותו המדויקת".

"מכל מקום", המשכתי - "קשה להאמין שנספיק להכין זאת למחר-מחרתיים ולכן הבה נחזור לסדרת הרעיונות הקטנים שאותם ניתן להכין באופן מידי".

המיקום הגיאוגרפי של שדה התעופה ששכן על מעין בליטה יבשתית אל תוך אגם ויקטוריה העלה, באופן טבעי, כמה אפשרויות יסוד: לבוא עם סירה מקניה, לנחות בקרב הדשה ולהתקרב אליו בהסתר; לצנוח אל תוך האגם ולהתקדם בסירות גומי אל שדה התעופה; לצנוח ב"בוש" כמה קילומטרים מהשדה ולהתגנב אל הטרמינל והמטוס; לצנוח או לנחות ישר בשדה התעופה עם מטוס או שניים מבלי ששלטונות השדה יבחינו בכך ולהתגנב אל החטופים ברכב או ברגל.

"בנתוח כל האפשרויות הללו" - סיכמתי - "יש שני צווארי בקבוק אשר מחייבים לימוד וידיעה טרם החלטה: האחד, הגנת שדה התעופה - המצאות כלי נשק נגד מטוסים עלולה לסכן מבצע צניחה ונחיתה בשדה התעופה ובקרבתו; האחר, הגנת המטוס והטרמינל עם החטופים - אם הכוח המשחרר לא יגיע אל החטופים מהר ובהפתעה, עלולים המחבלים להרוג רבים מהחטופים. התנסו בדברים אלה במעלות, בבית-שאן, בנהריה, בכפר יובל, בסבוי, וידענו שכל השתהות מסכנת חייהם של אנשים רבים.

ראש הממשלה הרגיש שמבצע צבאי יהיה אפשרי רק אם נגיע למצב שבו כל שאר החטפים ישוחררו ורק הישראלים ישארו.

הסכמתי עם דבריו וכן עם קביעתו שאם יוחזרו הישראלים למטוס הממולכד לא תצליח פעולת שחרור - חד משמעית!

...שני הצוותים ניזונו מכל פרור של מידע שהגיע מאמ"ן, ושניהם נתקלו באותן הבעיות, שעיקרן קשור לתדלוק המטוסים, ובעיקר בדרכים להגיע מהר ככל האפשר אל החטופים, לפני שהמחבלים יפגעו בהם. ברור היה לכולם שיהיה צורך בשימוש בכלי-רכב המקובלים בשדה התעופה באוגנדה, כדי לא לעורר נגדם את חשדות

השומרים האוגנדים והמחבלים. כמו כן הלך והתגבש הצורך הבלתי מעורער בנחיתה בקניה - בהסכמתה או בהסכמתה בדיעבד. הטקטיקה של הפריצה אל הטרמינל היתה משותפת לכל - הסתערות דרך כל הפתחים אל כל האולמות והחדרים.

בטיסת ה"הרקולסים" וביחידה להצנחה החלו בניסויים להעמסת כלי-רכב ופריקתם המהירה וכן בתכנון של העמסה מרבית במינימום מטוסים.

לראש אג"ם התברר יותר ויותר, כי למרות היסוסיו בקשר להסתערות ישירה, והעדפתו הקודמת למבצע משותף עם הצרפתים, הולכת וגדלה הסבירות המבצעית של נחיתה ישירה בשדה התעופה עם כוח גדול. מפקד חיל האוויר, שהאמין מלכתחילה, כי בסופו של דבר תישאר ישראל לבד ותצטרך לנקוט פעולה רבתי, אישר לקציני המטה שלו לשתף פעולה בכל אחת מהתכניות, אם כי לא נרתע להביע מידי פעם את דעתו ש"המדינה טרם החליטה אם היא מוכנה לסכן כמה מאות אנשים למען מטרה כזו". התסכול הגדול ביותר שרר בקרב אנשי המודיעין - אשר לא יכלו להעמיד לרשת המתכננים המבצעיים את הפרטים המינימליים הדרושים למבצע כה מסוכן. קצין המודיעין של מקצצ"ר, אמנון, הרגיש שמעולם הוא לא עמד לצאת למבצע - והוא השתתף במבצעים רבים - עם מודיעין כה בלתי מספיק. והוא צדק! כי רעיון מבצעי ללא מודיעין הוא אפשרי; לעומת זאת, תכנית מבצעית ללא מודיעין אינה תכנית אלא הימור. אי לכך, עבודת התכנון נמשכה במטות וביחידות על פי הנתונים ועל פי הציפיות אשר השתנו כל כמה שעות.

... המסקנה שלנו כי בידי הממשלות יש כנראה ידיעות המבטיחות את שלום נתיניהן, וכי בקרוב נעמוד לבד מול הבעיה, התחזקה. אמת עצובה זו אושרה על ידי כתב ה-BBC מניירובי שהודיע כי החזית העמית נענתה לבקשת עמים לשחרר את החטופים שאינם ישראלים או יהודים. לפיכך, סיכם הכתב, ישחררו באותו יום כמאה חטופים נוספים ומועד האולטימטום יוארך.

עכשיו ברור היה שהממשלות האחרות מתחמקות מהפרשה. כל אחת מהן נראתה מרוצה שנתניה שוחררו, ובכך פסק הלחץ הפנימי שהופעל עליהן בארצותיהן. חזרה ונשנתה לנגד עינינו, בשנת 1976, התמונה משנות השואה - לא רק המחבלים והגרמנים עושים "סלקציה" אלא שממשלות העולם העומדות מנגד ורוחצות כפיהן בצביעות מוסרית ופוליטית מלאכותית ומדומה. שוב הפך הגורם היהודי להיות מניע מרכזי בשיקולים על סבירות המבצע הצבאי וחשיבותו. כיהודים חשנו אחריות כלפי היהודים באשר הם וראינו עצמנו צה"ל, כצבא העם כולו, על כל תפוצותיו. היינו אחראים על השותפות הלאומית היהודית ההדדית, והוטל עלינו להוכיח, הלכה למעשה, שעם הקמת מדינת ישראל וצה"ל לא ישפך עוד דם יהודי לשווא וללא מאבק. מה עוד שהסכנה לחיי החטופים גדלה באופי מוחשי, ולאחר

שישחררו החטופים נתיני הארצות האחרות, הנחנו שהמחבלים יראו עצמם חופשיים יותר לפעול באכזריות וללא רחמים.

שוב, בממשלה

.... בעקבות זאת התפתח שוב דיון בסיכויים המבצעיים עד שחזר שר החוץ אלון ודיווח ש"זה בסדר, דיברו עם פריס וזה אצל שר החוץ הצרפתי". לבסוף קיבלתי את רשות הדיבור - אם כי קצת מאוחר - ופניתי אל ראש הממשלה: "איני רוצה להרגיז - ייתכן שאם זה כבר אצל שר החוץ הצרפתי זה כבר מאוחר, אבל הבוקר ציינתי בהערכת המצב שני גורמים: האחד - שאידי אמין משולב עכשיו טוטאלית במערכה הזו והמשמעות היא, לפי דעתי, הוא לא יכול להרשות לפוצץ אצלו עכשיו את המטוס".

ראש הממשלה: "או שכן או שלא".

הרמטכ"ל: לא את האנשים, כי זה כבר מחוץ לקטגוריות שעל פיהן הוא מדבר ומתנהג. עובדה זו מאפשרת לנו לשחק עם הזמן. במקרה הנוכחי, כמו בכל מאבק, מתרכז העימות לכמה דקות קריטיות, ולדעתי עשינו את הרגע מוקדם מדי. השעה הגורלית, אם בכלל, תהיה בשעה 14:00. וצריך היה למתוח אותם כפי שאנחנו בעצמנו מתוחים. נכון שהאחריות על האנשים היא שלנו ואני מדבר מתוך אחריות זו. על כן, להערכתנו, צריך היה לעכב את ההודעה שלנו על נכונותנו לשחרור מחבלים עד לרגע האחרון. ואנו עדיין, לפי דעתי, רחוקים ממנו".

ראש הממשלה: "איני בטוח שהם אינם יכולים להוציא להורג אנשים שם. איני אומר שהאפשרות שציינת אינה קיימת, אך מה היה קורה אם היו הורגים עוד שלושה אנשים, ואז היית מוסר את ההודעה - ואז היה זה בזיון".

הרמטכ"ל: "הבאתי בחשבון שיכולים גם לפגוע בחטופים, ואינני בטוח שעמדה כזו מצדנו הייתה בזיון בהתחשב במאבק הלאומי הכולל שלנו".

בו ברגע הודיע שר החוץ אלון שההודעה של הממשלה על הסכמתה למשא ומתן תתפרסם בעוד שלוש דקות.

תם הדיון.

.... החשש שלי מדליפת מידע היה גדול יותר מהחשש שהלוחמים לא יעמדו במשימותיהם.

.... מכאן עברנו לנתוח מפורט של כל שלב במבצע: נחיתה, ערפילים, קשר בין המטוסים, דיבור באנגלית ולא בעברית, ביקור ולדהיים, פעולת הכוחות על הקרקע. לסיכום אמרתי: "טוב - אנחנו צריכים לצאת מתוך הנחה שאם מבצעים - עושים

זאת מחר בלילה - מוצאי שבת. תדלוק יבוצע בעיקר בקניה - בדרך חזרה מהמבצע. נוריד צוות מוקדם לקניה לבדוק סידורים, ואולי אפילו יצאו לשם מחר בבוקר לסימון, חילוץ וכו'. אינני מקבל ההצעה להגדיל כוח זה עקב החשש שהוא יעורר תשומת לב ויפגע בסודיות. אני חוזר ומדגיש החיוניות במידע על מיקום מדויק של חטופים. את מידת הסיכון לחטופים קשה לדעת וזה יישקל בממשלה.

...הנקודה העיקרית, שעליה לא יהיה לנו מודיעין, היא מידת הסיכון לחטופים מחומרי הנפץ. חשוב לדעת מהם סדרי השמירה במדויק, כי אחרת עלולים החב'רה לחפש את השומרים, לעשות התקפה ולא לפגוע בהם, ולהתרוצץ אחריהם תוך כדי ביצוע בין החטופים. יכול להיות שיהיה חושך בבית הנתיבות. בניגוד למבצעים כאלה בארץ, אנו עלולים להגיע למצב שעל היעד העיקרי, על היעד עצמו איננו יודעים בעצם מה יש שם - כמה שומרים, עם איזה נשק והיכן הם ממוקמים. בתחום זה, אני רוצה שיהיה ברור, הסיכון הוא מעל ומעבר לכל מה שלקחנו על עצמנו במבצעים קודמים שלנו. וביעד יש 110 בני אדם.

.... על השאלה האם להציג את האופציה הצבאית לממשלה היום, יום שישי, אני מגיב בשלילה טוטאלית, כי "עם ההצגה ירד סיכוי הביצוע ב-50%". שר החוץ הביע תמיכה לא מסויגת במבצע הצבאי: "מול פעולה פוליטית מוצלחת של שחרור העצורים ומול הפעולה הצבאית - אם כל הסיכונים אך הרבה סיכויים - עדיפה פעולה צבאית ואין להשוות בין אלה!" אלו המליץ להמשיך בפעולה הפוליטית אך במקביל לפעול חזק בצה"ל ובמוסד למימוש המבצע.

בעת הדיון על זימון הממשלה לאישור המבצע קם ראש הממשלה: "קודם כל אני רוצה לומר שלי עוד אין וודאות לגבי המבצע. מה פירוש הדבר? (א) יש כרגע 98 ישראלים היושבים בבית הנתיבות באנטבה. אף פעם לא היה לנו מספר כזה. (ב) המידע היום על מה שיש שם הוא מהמוגבלים ביותר שידענו, כאשר היינו צריכים להחליט על מבצע צבאי. (ג) בנוסף לסיכון שלהם, יש סיכון מבצעים, כי איני יודע את פריסת הכוחות שם. זה יהיה המבצע עם הסיכון המירבי שאני מכיר שאנו קיבלנו על עצמנו לבצעו?"

.... אחרי שדן שומרון הציג את התוכנית בכללותה, כולל המשימות לכוחות, נדרשו המפקדים לפרט עד לפרטי פרטים את פעילויותיהם בכל שניה של הטיסה, הנחיתה, ההסתערות, פינוי החטופים וההמראה הביתה.

תיאור ההתארגנות למבצע

.... הציווי העליון בשלב הזה היה סודיות מוחלטת של הכוונה ושל ההתכוננות. אי לכך, תנועת הכוחות אל שטח הכינוס נעשתה בלילה וללא שיירות, ואל סודות

התכנון הוכנסו רק המפקדים ואנשי המקצוע ההכרחיים. שותפי הסוד נמצאו בהסגר כמעט מלא, והוטל איסור מוחלט על נסיעות הביתה ושיחות עם גורמים אחרים - אפילו בתוך הצבא עצמו. קצין התחזוקה של מקצח"ר, סא"ל רמי דותן, ואנשיו הקימו במשך הלילה גם מאהל לקליטת הכוחות; הם ריכזו לתוכו את כל כלי-הרכב והנשק שתוכננו להטסה והכינו את התשתית לדגם של שדה התעופה והטרמינל באנטבה, לקראת האימון על מודל.

הרופא של מקצח"ר, סרן אפרים סנה, שהיה בקשר הדוק וישיר עם קצין רפואה ראשי, תא"ל דני מיכאלי, ועם קצין הרפואה של חיל האוויר, רס"ן ד"ר פקטור - החלו להקים את הצוות הרפואי האדיר שנדרש עבור המבצע: בית-חולים מוטס ומונחת, לאנטבה או לנירובי, וכן צוות רפואי מתוגבר עם הכוח הפושט, לשם טיפול בנפגעים חיילים או חטופים, בעת המבצע ובטיסה וחזרה.

לקצין הקשר של מקצח"ר, סא"ל בר-צבי, היו בעיות בעלות גון שונה לחלוטין. הפתרונות להם נדרש היו: לאפשר קשר לכיוון העורף של החפ"ק המוטס עם המטכ"ל ועם הבור בחיל האוויר, וכלפי הלוחמים; לאפשר קשר בין המטוסים ובין הכוחות הפועלים, שיתגבר על רעש המטוסים הן בשלב התדלוק, אם כך יוחלט, הן בשלב העמסת החטופים וטיפול כל הכוחות לקראת ההמראה הביתה. הקשר בין המטוסים תוכנן וסוכם בחיל האוויר ללא קשיים מיוחדים. אולם, שאלת התדלוק חייבה אילתורים, ואל"ם כידון, ראש התחזוקה, גייס לשם כך את מיטב האנשים ומיטב הציוד - במקביל לעיסוקים הרבים האחרים של הכנת ה"הרקולסים" לנחיתה וה"בואינגים" לחפ"ק האווירי ולבית-החולים המוטס.

בשעה 08:00 נערכה, בפיקודו של דן שומרון, קבוצת פקודות מפורטת ומסודרת לכל המפקדים וקציני המטה, כך שמרגע זה ועד לביצוע עצמו - אם יהיה - ידעו כולם עם מי ועל מה חובה עליהם לתאם את פעולתם.

עד לצהריים עסקו המפקדים וקציני המטה בפירוט תכניותיהם ובתיאום הבין-זרועי והבין-חילי. בשעה 12:00 הוצגו תכניותיהם המפורטות בפני דן שומרון וקיבלו את אישורו. במקביל לכל אלה התאמנו כבר היחידות בפריצה למבנים וטיהורם וכן בעליה וירידה מהירה מהמטוסים - עם ובלי כלי-רכב.

גם כאן נפלה עיקר המעמסה על היחידה של יוני - שכן, הם עמדו בפני המשימה העיקרית: להגיע מהר, מבלי להתגלות ובהפתעה מוחלטת אל החטופים ולשחררם ללא פגע. יוני וקציניו המשיכו את דיוניהם מאמש ולא השאירו פינה נסתרת הנוצרת הפתעות. וכך הם הגיעו לרעיון ה"מרצדס" ולמשתיקי הקול, ולפעולה במקביל ולתיאום מלא בין החוליות יוני לא חסך כל הזדמנות לחזור ולהדגיש בפני הלוחמים עד כמה חשובה ערנותם ויוזמתם, להתגבר במהירות על כל תקלה

והפתעה, והעיקר - להגיע מהר אל החטופים ולהרוג את המחבלים לפני שיספיקו הם לפגוע בחטופים.

....בשעות המאוחרות של אחר הצהריים-קיבלנו את הידיעה, שמבחינתי היתה החשובה ביותר עבור המבצע: ממקורות שונים התברר, באופן חד-משמעי, שאין הגנה נ"מ בשדה התעופה של אנטבה על שני חלקיו - הישן והחדש. הובטחו לנו תצלומים לאישור המידע ולאיתונו, אך הללו יוכלו להגיע רק למחרת היום. החלטתי להתייחס לידיעה כמהימנה ולבסס עליה את הטקטיקה של הנחיתה על המסלול.

...החלק השני במידע היה לא פחות חשוב: מתחקיר נוסף של החטופים המשוחררים התברר, באופן חד-משמעי, שהחטופים היהודים נמצאים באולם הראשי של הטרמינל והמטוס החטוף ניצב ריק מול הטרמינל, וכנראה ממולכד עם מטעני חומר נפץ.

מהצטברות המידע עד עתה יכולנו לגבש תמונה כמעט וודאית של שגרת חייהם של החטופים ושל המחבלים בטרמינל: היכן הם ישנים, היכן השירותים ומאיין מגיעים אליהם, באיזה חדרים שוהים המחבלים, ומהי שגרת השמירה, אופי המחבלים ודרך התנהגותם עם החטופים, מקומם של החיילים האוגנדיים בבניין ובסביבתו ושגרת השמירה שלהם. למדנו שוב שאין שם 500 - 1000 חיילים, כפי שידענו קודם לכן, אלא כמה עשרות בלבד.

בעקבות הידיעות האלה סיכמתי לעצמי להמליץ סופית על המבצע. סוף סוף יש מודיעין, ולכן יש גם תכנית בעלת סיכוי מוחלט להצלחה - פרט להתערבות כוח עליון. כשאמרתי זאת לראש אג"ם, בחדר המדרגות, הוא הביט היטב בעיני ושאל: "אתה בטוח?" וכשישרתי על החלטתי למפקד חיל האוויר הוא הגיב: "אבל בתנאי שלא דלפו ידיעות אל האויב". על כך הגבתי: "בלי שום תנאים עכשיו - בני - איש אינו יכול להבטיח כלום, בשלב זה הולכים בודאות על המבצע".

כל רסיסי המידע הועברו מיד אל במפקדה של דן שומרון, ועובדו על ידי קציני המטה לסיכום מודיעין עבור התכנית המבצעית.

ראש אג"ם ומפקד חיל האוויר תאמו ביניהם את מערכת השליטה והפיקוד, אישרתי אותה בקוויה הכלליים: "אני אפקד על המבצע מהלשכה, בסמוך לראש הממשלה ושר הביטחון, ואילו שניהם יטוסו במטוס פיקוד משותף שממנו הם ישלטו ישירות במטוסים ובכוחות הקרקע.

מטוס שני אשר יטוס בקרבתם, יכיל מערכת רפואית מתוחכמת, הניתנת לפריסה מהירה בשדה. עקב חובת הסודיות הרכיב תא"ל מיכאלי צוות על טהרת הסגל הסדיר במפקדה שלו, בצנחנים ובחיל האוויר - בסך הכל 24 רופאים ו-30 חובשים:

לכוחות המסתערים יצורפו שבעה רופאים, ובמטוס הפינוי - חמישה רופאים נוספים וארבעה חובשים. קבענו שבמידת הצורך ינחת המוס, ללא הודעה מוקדמת, בניירובי שבקניה, ובשדה התעופה שם יוקם בית חולים שדה לטיפול בנפגעים מבין החטופים ומבין החיילים.

מפקד חיל האוויר קבע שמפקד השדה למטוסים ופעולותיהם - אל"מ עמי - יהיה חלק מהמטה של דן שומרון בשטח.

...בשעה 17:30 הגעתי לחדר תדריכים בטייסת ומצאתי פני טייסים מוכרות לי משנים רבות. הוקל לי להיווכח שהמטוסים יוטסו על-ידי טייסים כה ותיקים ומנוסי מבצעים. כובד גופם, משקלם ואיטיות תנועותיהם יצרו מסביבם אווירת רגיעה והם נסכו ביטחון על פיקודיהם ומפקדיהם כאחד. על פי חיוכיהם הקלים הבינותי שהם בטוחים ביכולתם להשלים את המבצע הקשה בלי בעיות מיוחדות. לשאלותי הסקרניות והסקפניות השיבו בשאננות. מבלי להעלות על הדעת שלא הייתי שותף סוד בחלק מהמבצעים שבוצעו על ידי חיל האוויר בעבר, הם תיארו לי טיסות אימונים ממושכות, ניווטים מדויקים בתנאי מזג אוויר קשים ובסביבה עוינת - שעל רקעם הטיסה לאנטבה הייתה עבורם לא כל כך דמיונית, כפי שנראה הדבר ממבט ראשון.

אחרי כוס קפה עלינו לתא הטייסים והתמקמנו כך שלא נפריע לצוות אך נוכל לעקוב מקרוב אחרי השיחות ביניהם ופעולותיהם. הסברתי להם שברצוני ללמוד את כל הפעולות שהם עושים תוך הטיסה, ובעיקר בשלבים שלפני הנחיתה ואחריה. הטיס, סא"ל שני, טייס המשנה סרן איינשטיין והנווט הראשי, סרן עובדיה, הסבירו לי על המפות, המכ"מים והמכשירים את פירוט פעולותיהם, והבהירו לי את פשר המילים, המונחים והמושגים שבהם ישתמשו תוך בצוע הפעולות. התאמנו לעצמנו אוזניות ויצאנו אל המסלול. מיד אחרי ההמראה נכנסנו למשטר ניווט מבצעי, אשר הסתייע במכשירים אשר במטוס בלבד. מפקד הטייסת עדכן אותי שאין זו טיסה ראשונה, והם כבר ביצעו טיסת ניסיון דומה בשעות אחר-הצהריים, "מה שבטוח בטוח"... כשהתקרבו למרחב אופירה הצגתי לצוות נתונים שחיבו שינויים בנתיב ועקבתי אחר תגובותיהם ותיאום פעולותיהם. לבסוף הגענו לשלב הנחיתה ועקבתי אחריהם בשקט וללא הפרעה.

...הישר מהטיסה הגענו אל שדה התעופה, ששימש מודל לכוח היבשתי בפיקודו של דן שומרון, והתחלנו מיד בחזרה הכללית של הפעלה היבשתית. המטוסים נעו אחד אחרי השני על פי סדר הנחיתה, וכוחות המשנה יצאו מהם, ברגל וברכב, ונעו במהירות אל עבר משימותיהם. הצטרפתי אל היחידה של יוני ועקבתי מקרוב אחרי פעולת חוליות המשנה בתוך המבנה ומחוצה לו. כמעט ולא היה מה להעיר

- הלוחמים פעלו יפה ועל פי התכנית. בתום התרגיל התכנסנו מתחת לסככת שדה שהוקמה לצורך תדריכים. אישרתי את התכנית בכללותה אך עמדתי על כך שחלק מהכוח של יוני יפעל מיד כלפי גג הטרמינל, לחפות על חוליות הפריצה ולמנוע ירי וזריקת רימונים על הרחבה שלפני הטרמינל.

...פניתי אל הקצינים הבכירים שמסביבי ושאלתי האם לדעתם התכנית ניתנת לביצוע ברמת סיכוי העולה על הסיכון. התשובה האחידה היתה חיובית וכך חשתי גם אני.

...סיפרתי לשר הביטחון על התרגילים המוצלחים והודעתי לו שאישרתי לכוחות להתחיל לנוע מבסיסיהם אל בסיס ההטענה האווירי, עוד בלילה, מטעמי סודיות. השר אישר את הצעדים הללו וסיכמנו להיפגש לדיון מסודר בשעה שמונה בבוקר במשרד. מיד אחרי דיון זה, שיהיה בוודאי קצר, נרד להציג את התכנית לראש הממשלה ואחר כך לממשלה כולה.

...בשבת בבוקר עברנו מחדש על נתוני המודיעין ועל ההכנות למבצע. הכוחות כבר רוכזו רובם בשדה התעופה והכינו את הציוד. דווח לי שעל פי הערתי מאמש הוחלט להוריד את הכיסוי מכלי-הרכב ונקבע כוח שיחפה, מיד עם תחילת הפריצה לטרמינל, אל עבר הגג ומגדל הפיקוח.

...ברור היה שאין הגנת נ"מ על המסלול ויש קשר בין המסלול הישן והחדש. המשמעות היא שהנחיתה מובטחת, וכן הנסיעה המהירה מהמטוסים אל הטרמינל שבו נמצאו החטופים - ושני אלה היו הגורמים העיקריים להצלחת המבצע. כן למדנו כי המסלול החדש פעיל גם ביום וגם בלילה כולל מכשיר הניווט וההכוונה, ועל קיומה של תאורת לילה כמעט מלאה. התברר כי ברחבת החניה הגדולה למטוסים יש ברזי תדלוק כפי שהערכנו ובשילוב אמצעים מיוחדים יוכלו בעלי המקצוע של חיל האוויר לתדלק את ה"הרקולסים" בעת ההמתנה לפינוי החטופים - אם כך נחליט.

מלשכת שר הביטחון נערכה שיחת טלפון נוספת עם אידי אמין, לחזק את התחושה שהמשא ומתן מתקדם, ובשעה 11:00 נפגשנו בלשכת ראש הממשלה עם ר' המוסד, לנתח את הידיעות האחרונות. את הפגישה פתחתי בפרישת המפה של המבצע ואמרתי לראש הממשלה: "אני מציג בפניך את המבצע שאני עומדים לבצע הלילה. כל הכוחות כבר נמצאים בנקודת היציאה מוכנים לטיסה.

דיון עם צוות השרים המצומצם

...בשעה 11:15 החל בלשכת ראש הממשלה בתל-אביב הדיון על התכנית עם צוות השרים המצומצם - ראש הממשלה, שר החוץ ושר הביטחון. לאחר סיכום לוח

הזמנים לזימון שרי הממשלה, הזכיר שר הביטחון ואפשר יהיה להחזיר את הכוחות גם משארם א-שייח'.

כאשר קיבלתי את רשות הדיבור ציינתי כי "השאלה העקרונית היא האם הולכים למבצע ואז נתחיל לגלגל זאת, כי בשעה 11:30 החלו ר' אג"ם ודן שומרון בתדריך האחרון, ובשעה 13:20 ימריאו המטוסים לאופירה". ראש הממשלה הזכיר שהוא זימן את השרים לשעה 13:00.

הרמטכ"ל: "אתמול אמרת שאתה משאיר את הבכורה למשא ומתן".

רבין: "נכון - אבל אני מחויב היום על ידי החלטת הממשלה?"

הרמטכ"ל: "אני מבין. לפני שנתחיל לגלגל אני רוצה שנדע מה חושבים, ונדע מה רמת הסיכונים שצריך לקחת. המבצע מאורגן ומסודר עם סיכויים טובים מאוד לביצוע.

הרמטכ"ל נותן בשלב זה תאור מפורט של המבצע המתוכנן ראש הממשלה: העיר ש"מדיאג אותי יותר מה גודל הכוח (של המחבלים) שם וכמה הרוגים יהיו בין בני הערובה". בהמשך להערה זו ניתחתי את נקודות החולשה: "אין לנו מודיעין עד הרגע האחרון, והדבר המטריד אותי ביותר - האם יזיזו את החטופים עד שנגיע לשם. ההנחה שלי היא שהם יישארו במקום! נקודה שניה - יכול להיות מזג אוויר קשה. לעיתים יש סערות על אגם ויקטוריה ועלולה להתעורר בעיה בנחיתה - אם כי מדובר על מסלול מואר. אם מזג האוויר לא יהיה טוב והמסלול לא מואר - זה יהיה מסובך יותר. אנו יודעים שאמורות להיות בשדה באנטבה לפחות שתי נחיתות אחרות, בשעה 21:00 ובשעה 02:30 - לכן ייתכן שהמסלול יישאר מואר. בעיה שלישית היא החשש מירי המחבלים על החטופים". בנקודה זו פרטתי לצוות השרים את המיקום של המחבלים והאוגנדים בין החטופים - על פי המידע שהיה בידינו - והוספתי ש"היחידה האוגנדית הוקמה על ידי מוקי בצר אשר משתתף בפשיטה ויעמוד בראש הכוח הפורץ לטרמינל. המחבלים שומרים על הפתחים ועל החיבור אל חדרי המנוחה שלהם. חיילים אוגנדיים נמצאים בעיקר בקומה העליונה, לפעמים על הגג וכן בעמדות קרקעיות במרחק חמישים מטר מהפתחים. אנו מביאים בחשבון שנים - עשר מחבלים וכשישים אוגנדים, אולי קצת יותר. לאורך המסלול אין פעילות צבאית ואין עמדות נ"מ. צריך להניח שבמחנה הצבאי יש יותר חיילים. אם למרות כל מה שאנו אומרים יתעוררו במקום אנשים נוספים ויתחילו לירות - יהיו לנו נפגעים ואת זאת צריך להביא בחשבון, אלא אם באמת בחצות הלילה תהיה שלווח טוטאלית, ולפי הידיעות זה לא כך, כלומר, הם פחות ערניים אבל הם שם! עלינו להניח שתהיה במקום לחימה ואז יהיו נפגעים. לפי ההערכה של החברה שלנו האוגנדיים אינם אויב של ממש".

רבי: "שמונה עשר מחבלים וביניהם גרמני - זו קבוצה שונה!"
 ר' אמ"ן: "הגרמני אינו משתמש בנשק ומרגיש לא נוח עם נשק. הוא שייך לארגון הנלחם למטרות פוליטיות".

רבי: " בעיית הנחיתה פחות חמורה. לעומת זאת, ההשתלטות, והפינוי - בזה אני רואה את החלק הקשה ביותר - אם אמנם זו האינפורמציה היום, ואני מבין שהרמטכ"ל אומר שזה המודיעין הטוב ביותר שיש לנו".
 הרמטכ"ל: "והוא טוב! הוא בסדר!"

רבי: "לעומת מבצעים מסוג זה, כאשר הייתה לנו אפשרות למידע כמעט מדויק - כאן זה לא יהיה לנו. אם תשאל אותי מה במבצע הזה הדבר היותר פרובלמטי, שיקבע אצלי את ההחלטה, זה הדבר הזה ולא אחר. גם אני, לפי הנתונים הייתי מוכן ליטול סיכונים...קניה לא תפקיר אותנו היום, לדעתי. לכן, בקומפלקס הפינוי והנחיתה והתדלוק בקניה, אני פחות מודאג. לעומת זה, עם החטופים - יכול להיות שמחר יהיה נתון אחר של סכנה לחיי האנשים ושל היוקרה של מדינת ישראל!?"
 כתוצאה מחשש זה עבר ראש הממשלה לנתח מה נוכל לפעול כאן, אנחנו, נגד ערבי השטחים.

בתום דבריו חזרתי לנושא אנטבה: "לפי התיאור על התנהגותם של המחבלים עם החטופים בטרמינל - זה בטוח לגמרי!"

רבי: "הבעיה היום אינה גורל האנשים - כי אין סכנה לחייהם לפי הידוע לנו. לכן" - ובהמשך דבריו ניתח ראש הממשלה את הסיכונים והיתרונות בפעולה, והעלה אפשרויות של דחיית המבצע.

מפקד חיל האוויר: "כל ניסיון לדחות עתה כרוך בסכנה של הדלפת הידיעה על המבצע, וזה יכול לחסל אותנו לחלוטין!"

רבי: "ברור שיש סכנה בדחייה. השאלה שלי את עצמי היא מהי הערכת המחיר בהרוגים בין בני הערובה ולא בין אנשי צה"ל - אם כי זה כואב שיש נפגעים בין החיילים שלנו - אבל צה"ל בנוי בשביל להילחם".

כאן פנה אלי ראש הממשלה וביקשני לפרט מחדש את הפריצה וההשתלטות על המבנה. עברנו ביחד שניה אחרי שניה ומטר אחרי מטר על פרטי הפרטים הטקטיים, הטכניים והאנושיים. לבסוף, חזרתי להערכה: "צריך להיות ברור, חד משמעית, שיש סיכון! אם תשאל כמה עלולים להיפגע ומה בדיוק הסיכון, אני יכול לומר. במעלות היו נפגעים ובהנריה היו נפגעים וכך גם בבית שאן. גם בקריית שמונה וגם בבית שאן התפוצצו המחבלים עם חמר הנפץ וכך גם במלון "סבוי". לכן, יכולים להיות מקרים כאלה, אבל איני יודע: זה ענין של מזל - לפעמים הוא רע מאוד לפעמים הוא מצוין.

במשטרת חאן יונס פרצנו ופוצצנו ולא היה אף הרוג אחד, ובמשטרת קלקיליה היו רבים. באנטבה יפעלו אותם לוחמים שפעלו במקומות רבים אחרים!"

רבין: "במעלות היו שלושה-ארבעה מחבלים ואילו באנטבה לפחות עשרה מחבלים ועוד חיילים אוגנדיים, שגם הם יכולים לירות בבני הערובה. הרמטכ"ל: "נכון".

רבין: "בסך הכל היה מחבל פצוע אחד שירה בילדים, כאן יהיו יותר".
ר' אמ"ן: "לעומת זאת, רמת הכוננות שונה לחלוטין. אנו תופסים אותם בלילה, כאשר אינם מחכים לכלום".

הרמטכ"ל: "נשאלתי שאלה ועלי לתת תשובה ברורה, לא הייתי מציע לא להביא בחשבון את כל השיקולים. הדבר תלוי בהתנהגות האנושית של שני הצדדים וזאת צריך לדעת! אם יתחיל קרב פנים, בתוך החדרים האלה, הצדדיים, הוא יהיה מסובך יותר, מכיוון שהכניסה אליהם אינה פשוטה. מה קרה לעוזי יאירי במלון "סבוי"? הוא נכנס לחדר ואז ירו עליו מבפנים והוא נפגע".

רבין: "מעניינים אותי פחות הלוחמים - ברור לי שיהיו ביניהם נפגעים. הבעיה היא בני הערובה. אני יוצא מתוך הנחה שאין מלכוד".

בשלב זה התפתח דיון ושר הביטחון החל ללחוץ: "קודם כל, אילו הייתי מחליט לא לסכן חיי אזרחים - זו הייתה תפנית בכל המדיניות שלנו. שנית, זו פעם ראשונה שמדינה, אוגנדה, משתפת פעולה עם המחבלים - יותר מאלד'יר. אם ניכנע זה יתפשט ביבשת אפריקה כמו אש. עד עתה, כאשר קרה משהו הודענו למדינות אמריקה ואירופה לא להיכנע. את זאת אנו עלולים להפסיד עתה. שלישית, מדינה לוחמת על זקיפות קומה. לאחר כניעה תראה ישראל כפי שתראה. עלי להבהיר שלא יהיה מקום לספק, שאם תחליט הממשלה על משא ומתן - אני אהיה עם הממשלה. אך אחרי זה ישראל תראה טיפ-טיפה סמרטוטית. כושר ההרתעה שלה ועמידתה במערך הבין-לאומי ייפגעו פגיעה שלא הייתה כמותה".

רבין: "צריך לזכור עוד דבר - שאי הצלחה כאן זו פגיעה לא רק במדינה אלא בצה"ל, ובל תהיה לנו טעות בעניין זה".

פרס הרחיב את הדיבור בסוגיית הסיכון לאזרחים ואמר: "אינני רוצה לשקר לפחות לעצמי. זו אחת הפעולות הנועזות ביותר של ישראל וכמו בכל פעולה נועזת יש בה בהחלט אלמנטים של סיכון, שאיני מקל בו ראש. מצד שני - אם היא תצליח - זה משנה את הרגשת תושבי הארץ". כאן חזר שר הביטחון והדגיש את הצד היהודי-גרמני בפרשה, והזכיר שגם במעלות היה סיכון אדיר שכולם יעופו באוויר. "זה

הרגע להחליט, אם נדחה זה עלול להתגלות". ואז הוא הזכיר שהצרפתים מניחים שאפשר יהיה להאריך את מועד האולטימטום מעבר ליום ראשון, ומסכם: "בין הצלחה כמעט ודאית של שמונים ישראלים או סיכון העתיד של התעופה ועתיד ישראל, ובין סיכון חיי אנשים חפים מפשע להצלחת המדינה - לדעתי אין מנוס כאן. כך נהגנו כל השנים וזה מה שעשה את ישראל מה שהיא!"

רבין: "מתי צריך לתת למטוסים את ההוראה לצאת?"

מפקד חיל האוויר: "בשעה 13:00" - והמשיך לפרט את לוח הזמנים ואת הפעולות בטיסה ובתדלוק האחרון באופירה.

רבין: "איך אתה מאשר להם סופית לצאת?"

מפקד חיל האוויר הסביר את סידורי הקשר בין מטה חיל האוויר, לוד ואופירה, והוסיף את אמונתו בהצלחת המבצע בזכות המרחק וההפתעה.

הדיון התגלגל לניתוח עמדת קניה וההכרח לתדלק בה - אם כי טרם הכנסנו אותם בסוד העניין, וראש הממשלה ושר הביטחון חזרו והדגישו את חשיבות הסודיות ואי הגילוי המוקדם לקניה. לעומת זאת, העדיף ראש הממשלה "את הסיכון לתדלק בקניה על שהייה נוספת באנטבה - כקו מנחה". ההחלטה תישאר בידי מפקד המבצע. שר החוץ, יגאל אלון, חזר והביע תמיכה במבצע, אך הציע לשקול דחיית המבצע לחלק השני של הלילה, כי אז הערנות קטנה יותר.

הרמטכ"ל: "הדבר אינו ניתן לדחייה. באשר להערות ראש הממשלה - הסיכון הצבאי במבצע על הבית הנו די זהה לאלה שלקחנו על עצמנו בעבר. יש כאן מודיעין, ואילו האויבים אולי פחות ערניים ו"חמים". הסיכון המבצעי דומה למקומות אחרים - כולל האזרחים. אילו חשבתי שאין איזון - לא הייתי מציע את המבצע. גם במעלות הצליפות לא הרגו את המחבלים ולמרת זאת אם אני צריך לתת חוות דעת צבאית, כפי שנתתי בעבר למקרים כאלה - לפי דעתי, זה במסגרת הסיכונים שלקחנו בעבר ואני חושב שנוכל לקחת זאת על עצמנו גם במקרה זה. על כן - לפי הערכתי - השיקול כרגע אינו צבאי. מבחינה צבאית מדובר במבצע ולא בפנטזיה. זה מבצע שבהחלט אפשר לעשותו לקחת את הסיכון. אילו לא היו מספיק ידיעות ואם לא היה נוצר מצע מספיק בשל למבצע כזה, לא הייתי מציע זאת! הבעיות של כן או לא למבצע חורגות מהתחום הצבאי. מבחינתנו - כל הסיכונים שאנו מצביעים עליהם קיימים בהחלט, היו ויהיו קיימים בכל מבצע שנצטרך לבצע. על כן, לפי דעתי, השיקול הזה לא צריך להיות הדומיננטי. אבל, אם זהו כן השיקול הדומיננטי - אני חושב שצריך לבצע זאת!"

מפקד חיל האוויר הזכיר ש"צריך לתת לגלגלים לזוז באוויר".

ראש הממשלה: "כן" ושואל על נתיב הטיסה כולו.

מפקד חיל האוויר הציג את המסלול והדגיש שזו "טיסה חסרת מכשול, ואינני חושב שיהיו בה קשיים".

רבין: "אין סכנה של התנגשות עם מטוסים אחרים"?

מפקד חיל האוויר: "לא".

רבין: "הטלטלות עלולות לפגוע בכושר האנשים".

מפקד חיל האוויר: "הרופאים דואגים להם".

רבין: "בני - בהצלחה!"

....ראש הממשלה - הזמין את יושב-ראש ועדת החוץ והביטחון, יצחק נבון, ואת נציגי האופוזיציה לשעה 15:00. הוא התכוון לצאת מדיון הממשלה ולהסביר להם את המצב. בשעה 12:30 סיים דן שומרון תדריך אחרון למפקדי הכוחות ולטייסים. בתדריך סוכמו כל נושאי התיאום האופייניים למבצע המשולב. ר' אג"ם הדגיש מספר נקודות מבצעיות בקשר לתדלוק, לנפגעים ולארגון הפיקוד. במסדרת זו הוא קבע את מתן וילנאי כסגנו של דן שומרון.

לקראת ההמראה הגיע לשדה מפקד חיל האוויר עם המידע המעודכן מדיון צוות השרים, ובשיחה עם דן שומרון תאמו ביניהם את תהליכי התדלוק ופינוי החטופים אל המטוסים. מפקד חיל האוויר העביר לדן שומרון את ההחלטה, לנחות עם החטופים המשוחררים חזרה בישראל בבסיס תעופה צבאי ולא ישירות בלוד, לצורך סידורי ביטחון והכנת החטופים לפגישה עם קרוביהם.

תוך כדי שיחה זו הגיעו התצלומים המעודכנים ביותר, וכשהמטוס כבר ממתין לו בעמדת ההמראה והידיעות האחרונות בידיו, עלה עליו דן שומרון ויצא בעקבות המטוסים האחרים לאופירה.

ר' אג"ם ומפקד חיל האוויר המתינו בבסיס היציאה עד להחלטת הממשלה בדבר אישור המבצע.

בשעה 13:00 הצגנו את התכנית בפני ועדת השרים המצומצמת ובשעה 14:00 בפני הממשלה כולה.

את הישיבה פתח ראש הממשלה ובין השאר אמר: "עד היום לא הייתה כל אלטרנטיבה צבאית שאפשר היה לבצע. במושגים של לוח-הזמנים, כפי שהוצג בעבר, אני משוכנע שההחלטה אשר התקבלה ביום חמישי - לשחרור מחבלים

עצורים, על מנת להציל את חיי החטופים - היתה נכונה. מאז קרו מספר דברים: הישראלים בודדו; הצרפתים מתחמקים ונוטים להעביר את הטיפול לאו"ם, ובידינו יש תכנית מבצעת מקיפה וכוללת".

בפעם החמישית באותו יום פירטתי, והפעם בפני הממשלה כולה, את כל התכנית המבצעית - כל שלב וכל כוח.

...כל חברי הממשלה הרימו יד - המבצע אושר פה אחד.

...לשעה 21:00 זימנתי ללשכתי את האלופים חברי המטה הכללי - מבלי לספר להם במה מדובר. כאשר התיישבו האלופים מסביב לשולחן פתחתי ואמרתי: "בשעה זו נמצאים ארבעה "הרקולסים" וכ- 200 לוחמים בדרך לאנטבה לשחרור החטופים. רציתי שתהיו איתנו בחוויה הגדולה".

על פי הפנים הנדהמות ואנחות הרווחה וההשתוממות הבינוני עד כמה נשמר המבצע בסוד....פרטתי בפניהם את התכנית המבצעית והזמנתי אותם להישאר אתנו יחד עד לגמר הפעולה.

נקודת מבט נוספת מתוך דברים שכתבה טלי ליפקין-שחק² על פי ראיון עם דן שומרון שהיה קצין צנחנים ראשי:

רגע לפני הכניעה

אז, כשהממשלה בראשות יצחק רבין, עם שמעון פרס כשר ביטחון ומוטה גור כרמטכ"ל, התלבטה אם להיענות לדרישות החוטפים ולהיכנע לטרור, לא חשב שומרון על מקומו בהיסטוריה. הוא התחיל, בעודו באימונים בסיני, להפעיל את המטה שלו לתכנן פעולת חילוץ. היום הוא מתנער מהעיסוק בשאלה מי עשה מה, למי מגיע איזה קרדיט בדיוק. הוא מסרב אפילו לשחזר איתי את נסיבות מותו של יוני נתניהו ולגעת בטענה, שכבר עוררה מלחמת גרסאות ארוכה ונוקבת, שלפיה בניגוד להנחיות של מפקד המבצע שומרון פתחו אנשיו של יוני באש בשעה שנהגו במרצדס השחורה, שנראתה כמו מכוניתו של שליט אוגנדה אידי אמין, על שומר שכייון נשק ודרש זיהוי בכניסה לטרמינל, והציתו בכך קרב יריות שהביא למותו של מפקד הסיירת ולחידוד חושיהם של החוטפים באולם. 'אין טעם לדבר היום על מי ירה לאן', אומר שומרון. 'הפוליטיקה של קבלת ההחלטות היא הנושא המעניין. רבין ביקש בישיבת הממשלה להציג תוכנית מבצעית. הרמטכ"ל אמר שאין תוכנית מבצעית, והממשלה החליטה על כניעה. יצא לי לדבר על זה עם רבין הרבה פעמים בהמשך, הוא הבהיר שזה לא היה ניסיון למשוך זמן, אלא הכרה אמיתית שאם אין

2. <https://www.fresh.co.il/vBulletin/showthread.php?t=545651&highlight=%E1%F8-%EC%E1#post4035143>

דרך לחלץ את החטופים, אם אין לנו תשובה מבצעת טובה הוא לא מוכן שיהרגו אותם אחד- אחד שם. היתה לו בעניין הזה החלטה עקרונית. 'החלטה עקרונית ולגמרי לא פשוטה. חטיפת מטוס אייר- פראנס ותביעת החוטפים לשחרור אסירים פלשתינים באו בתקופה קשה למלחמה בטרור, שפעל אז בשיטה של חטיפת בני ערובה. נפשה של מערכת הביטחון הישראלית היתה מצולקת מהפיגוע במעלות שנתיים קודם לכן, שהסתיים בעשרים ושבעה הרוגים, ובהשתלטות על המחבלים במלון סבוי בתל- אביב, אשר גבתה מחיר יקר. שאלת הכניעה לטרור מול מחיר העמידה מולה התחדדה מאוד. 'היינו עסוקים באותם ימים בניסיון לשכנע את העולם שלא נכנעים לטרור. כניעה היתה מראה לעולם שגם אנחנו נכנעים, ועד אז לא נכנענו אף פעם. כולל במעלות עם עשרים ושבעה הרוגים. ומעבר לעניין הבינלאומי, היה ההיבט הלאומי שלנו. היתה שם סלקציה, השאירו בטרמינל רק את היהודים ואיימו להרוג אותם אחד- אחד. לא ישראלים. יהודים. לא ייתכן שעכשיו, כשיש צה"ל, יש זרוע ארוכה, אנחנו נשב מהצד כשיהרגו יהודים רק מפני שהם יהודים'. להפרדת היהודים היה גם יתרון. האחרים שוחררו ביום השלישי לחטיפה, הוחזרו לפריז ועברו שם תחקור של גורמים ישראלים לאיסוף מודיעין לקראת מבצע. 'הם היו די ממבולבלים והתקשו למסור פרטים בעלי ערך. פתאום נכנס אל המתחקר הישראלי בחור שסיפר שהיה סגן- אלוף בצבא הצרפתי, ואמר: 'אני יודע מה אתה מחפש. בוא אני אתן לך את כל מה שאני יכול'. הוא צייר לו את הטרמינל וזה היה המודיעין הכי טוב שהיה לנו על הטרמינל. הוא גם ניסה להגיד מה ראה בחוץ, אבל זה היה מינימלי'. המידע שהביא החטוף הצרפתי היה רב ערך. נוספו לו תמונות שצילם סוכן מוסד שביים ביום רביעי נחיתת אונס עם מטוס קל בשדה התעופה של אוגנדה כדי לצלם את האזור. את התמונות קיבלו דן שומרון ואנשיו ממש ברגע האחרון, וכמעט במקרה. 'כשכבר היינו במטוס לפני ההמראה לשארם, הופיע רכב עם נהג שבידיו תיק מסמכים ושואל איפה חקה (ראש המוסד דאז יצחק חופי). חקה בישיבת ממשלה בירושלים, אנחנו עונים לו, והוא מתכוון להיכנס בחזרה לאוטו. קצין המודיעין שלי, בחור ערני ביותר, אמנן בידן, קופץ עליו וממש תולש לו מהידיים את החומר. 'זה לא בשבילכם, זה לחקה', הבחור זועק, ואנחנו עונים לו: 'זה בדיוק בשבילנו'. עלינו בחזרה למטוס, פתחנו את המעטפה ושם היו תצלומים טובים של האזור. 'פרטים על הטרמינל היו גם בידי סולל בונה, שהקימה את המבנה הישן של הטרמינל בימים של שיתוף פעולה פורה בין ישראל לאוגנדה. אלה, כמו גם זיכרונות של לוחמים ישראלים, ביניהם סגן מפקד סיירת מטכ"ל מוקי בצר, שאימנו את חיילי אוגנדה בימי תור הזהב של היחסים, הצליחו לבנות בסיס מודיעיני לא רע לתכנון המבצע. לא רע, אבל לא מספיק טוב, כי המבצע הראשוני שדובר בו היה מופרך, יעיד דן שומרון. 'ביום רביעי היה ברור שיש אופציה אמיתית

ללכת על מבצע. טסתי למעלה ולא קיבלתי שום הוראות. עדכנו אותי שיש תוכנית מסוימת להצניח שניים עשר לוחמים באגם ויקטוריה ומשם הלוחמים יעלו על סירות, יגיעו עד הטרמינל, ייכנסו ויחסלו את המחבלים, ואז נראה מה יקרה. אני מסתכל על המודיעין ולא מבין את זה. יש שם שתי נקודות ללא תשובות: האחת היא רעיון ההתגנבות דרך הביצות. הרי אם משהו מתגלה יש המון זמן להספיק להרוג את כל החטופים, ואז נתקעים של השניים עשר האלה. ודבר שני הוא שאלת הפינוי. איך ייעשה פינוי כשאידי אמין לא משתף איתנו פעולה ויש שם לוחמים אוגנדים סביב הטרמינל? זאת נראתה לי תוכנית נפל, שאני לא יודע מי עשה אותה. לימים נודע לי דבר מעניין: התוכנית הזאת לא היתה מקובלת על ראש הממשלה. הוא קרא לה 'תוכנית מפרץ החזירים', וגם הרמטכ"ל לא חשב שהיא טובה. אבל פה נכנסת הפוליטיקה: מי יהיה זה שיגיד שאין לנו תוכנית צבאית ולכן אנחנו נכנעים? ראש הממשלה או הרמטכ"ל ולכן משכו את זה. ככה אנחנו מגיעים למצב שביום חמישי אחרי הצהריים האולטימטום מסתיים, אבל עוד אין פעולה מתוכננת. ממשלת ישראל העבירה הודעה על נכונות למשא ומתן, האולטימטום נדחה ליום ראשון בשעה עשר בגלל איזה כנס של מנהיגי אפריקה במאוריציוס, שאידי אמין רצה להשתתף בו. ברווח הזמן הזה שר הביטחון שמעון פרס לחץ על הרמטכ"ל, על סגנו ועל קציני מטה שישיב איתם שיבואו עם תוכנית'.

מחבלים עם אצבע על ההדק

'אני נכנס לתוכנית, וההנחיה שלי היא שאנחנו צריכים להכין תוכנית אמיתית שצריכה להיות מוכנה לביצוע בזמן קצר מאוד. לכן התחלנו עם הנחת עבודה שיש חדר או אולם שבו החטופים, ומסביבם מחבלים עם אצבע על ההדק. בנינו על ארבעה הרקולסים שבהם נגיע עם הכוחות, כשהמטרה היא להתקרב לטרמינל ולהיות הראשונים שלוחצים על ההדק. ההפתעה היא הנקודה הראשונה. אנחנו צריכים ליצור הפתעה מנטלית, במובן שגם אם הם יראו משהו, הם לא יפרשו את זה כפשיטה. ההפתעה תיתן את הזמן להגיע ולהתחיל לבצע'. התכנון הורכב מפרטי הפרטים של לוגיסטיקה מורכבת, כוחות רפואה (בראשות אלוף-משנה ד"ר אפרים סנה) וקשר, חפ"קים אוויריים וגייבי תחזוקה. אבל מתוך ים הפרטים זוכרים הכל את המרצדס השחורה, החיקוי המושלם למכוניתו של אידי אמין. תחילתה של המרצדס בכלל במכלית. מכלית תדלוק שעליה, סבר דן שומרון, לא ימהרו לירות מחשש לדליקה. התכנון היה לצבוע אותה בצבעים של הצבא האוגנדי ולהושיב בתוכה את הכוח הפושט. 'אבל מוקי בצר, שהכיר אותם כי הדריך שם, ושסמכתי עליו מאוד בכל, אמר שאם ניקח מרצדס שחורה עם דגלי הנשיאות של אידי אמין, אף חייל אוגנדי לא יעז לירות. היות שגם חששתי שאין לנו זמן להכין מכלית,

החלטתי שהמרצדס תהיה הכלי'. על הדף שהביא איתו דן שומרון לפגישה שלנו השבוע, רשומות נקודות להדגשה. בצד אלמנט 'ההפתעה המנטלית' כתוב 'הפינוי'. 'אנחנו חייבים לפנות בעצמנו את החטופים ואת הכוח הפושט. עלינו להשתלט על הטרמינל הישן ועל החדש, שזה מרחב גדול, וצריך לראות איך לעשות את זה. הבעיה היא איך להגיע ולהיות ראשונים ללחוץ על ההדק. אני התלבטתי איזו יחידה מתאימה לזה. אמנם סיירת מטכ"ל מורכבת מהאנשים הטובים ביותר, אבל נוהל העבודה שלהם הוא הכנות של שבועות וחודשים ופחות עבודות בקצב כזה מהיר, כשאין את כל הפרטים וצריך לאלתר. אבל מוקי בצר עבד על זה כבר שבוע שלם מאז החטיפה, ואמרתי שאני מוכן לקחת אותם למשימה כי אני סומך על מוקי בצר. עוד ייעדתי כוח של מתן (וילנאי, אז מפקד חטיבת הצנחנים) להשתלט על הטרמינל החדש ולאבטח את המסלולים, כי מספיק צרור על מטוס כדי שאי אפשר יהיה להמריא. הפקדתי כוח אבטחה צמוד בפיקודו של שאול מופז, שהיה אז רב-סרן, ועבורו הבאנו פעם ראשונה שריוניות קלות עם עוצמת אש גדולה כי המרחבים היו גדולים. כוח נוסף של גולני, בפיקוד המח"ט אורי שגיא, שימש כעתודה לכל האגפים ולפינוי החטופים'. ביום חמישי, בארבע אחרי הצהריים, התקשר ראש אג"ם האלוף יקותיאל אדם ז"ל ושאל אם יש תוכנית. שומרון השיב בחיוב. 'בוא בשש להציג לשר הביטחון', אמר קותי לשומרון. 'לא הצגתי לא לרמטכ"ל ולא לאף אחד. ישר הלכתי לפרס. קבענו שבלילה שבין שבת לראשון מבצעים. אחרי שאני מציג פרס שואל את כל אחד מהנוכחים: מה הסיכויים שאתה נותן לתוכנית הזאת? כמה הרוגים אתה חושב שיהיו? האם אתה ממליץ על ביצוע? רובם לא רצו לענות. קותי נתן לזה חמישים אחוז סיכוי. מפקד חיל האוויר בני פלד הציע להצניח חטיבה שלמה, ואני עניתי שעד שהצנחן הראשון יגיע לארץ כל החטופים יהיו הרוגים. כשפרס פנה למוטה, הוא השיב לו: 'אני אענה לך בארבע עיניים', ואני יודע שהוא חשש מאוד, עם זיכרון הפיגוע במעלות. אני מבין אותו. פרס ראה שהם לא כל כך איתנו והוא רצה תמיכה, אז הוא ביקש שאציג שוב ואגיד מה אני חושב. שלוש פעמים בדיון הזה, ביום חמישי, הצגתי והסברתי למה אפשר. בסוף אמרתי: 'אם את המטוס הראשון ננחית כמו שאני מאמין שנצליח, בחסות מטוס תובלה בריטי שניכנס בעקבותיו, אני נותן מאה אחוז הצלחה. הוא שאל כמה נפגעים יהיו, ואני אמרתי שהיות ויירו שם, אז יכול להיות שיהיו שלושה-ארבעה חמישה הרוגים. לא טעיתי'.

..נכון שיש עניין של תזמון והייתי שם ברגע המתאים. ידעתי שמה שזמין ומוכן הוא מה שיהיה. את יודעת כמה פעמים מוטה שאל אותי אם אני בטוח? בטיסה של שבע וחצי שעות לאנטבה אני כל הזמן שמעתי את הקול הזה ששאל אותי: 'אתה בטוח? אתה בטוח?', אבל אני רציתי מאוד שזה יתבצע והאמנתי שאני נותן

לכל שאלה תשובה סבירה. לא של מאה אחוז ביטחון, אבל תשובה שמאפשרת את הביצוע'. אחרי הדיון ביום חמישי לפנות ערב, הדרך הייתה פתוחה להריץ את הכוחות, לאסוף אותם, לסכור את פיותיהם כדי שמצג השווא של נכונות למשא ומתן לא ישתבש, ולהביא את התוכנית לאישור הממשלה כולה. לבקשת דן שומרון הובהר כי הוא מפקד המבצע והוסכם שהוא יבחר את היחידות המשתתפות. 'אני מיד מתחיל להוריד פקודות לכוחות, כשסיפור הכיסוי של הריכוז של הכוחות היה פעולה בלבנון. היה לנו יום אחד להשלים את ההכנות ודרשתי מכל המטה הכללי להתגייס ולסייע. אני מוכרח להגיד שבתוכנית הזאת היו דברים שלא היו סגורים עד הסוף, סגרנו תוך כדי היום של ההכנות. גם יצאנו עם ההרקולסים בשבת לשארם בזמן שהממשלה עוד ישבה, לפני שהתקבל אישור. כשהגענו לאופירה עוד לא היה אישור, אבל היינו חייבים להגיע בזמן להידבק למטוס הבריטי לנחיתה שקטה על המסלול, ואז סיכמתי עם פרויקה (תת-אלוף אפרים פורן, המזכיר הצבאי של ראש הממשלה) שאנחנו יוצאים לדרך ושיש לנו ארבע-חמש שעות טיסה עד לנקודת האל-חזור, כך שאם הממשלה לא תאשר, נוכל לשוב עקבותינו. אני מודה שהחלטה כזאת היתה מצערת אותי מאוד. אבל אחרי כמה דקות פרויקה נתן לי אישור לסיכום הזה והבנתי מכך שראש הממשלה בעצם נחוש לבצע'.

בתפר שבין השלישי לרביעי ביולי 1976 נחת ההרקולס הראשון, נצמד למטוס תובלה בריטי שהחליק על המסלול וסימן את הדרך לשלושת ההרקולסים האחרים. 'אני בהרקולס הראשון, שומע את המטוס הבריטי מתקשר למגדל הפיקוח, רואה אותו על המכ"ם, אבל אנחנו בתוך ענן. כלום לא רואים. ופתאום חור בענן, אני רואה את המטוס, אני רואה את המסלולים מוארים ואני מרגיש פתאום שמישהו מלמעלה רוצה לעזור לנו. זה יצליח'. על הקרקע פלטו המטוסים את הכוחות, את הכלים, את המצעים להחזיר את החטופים הביתה. חמישים ושימונה דקות אחרי שהחל המבצע, בתום קרב יריות לא ארוך וכשהם נושאים ארבעה הרוגים איתם (דורה בלון ז"ל, שהיתה מאושפזת בבית חולים, נרצחה בהוראת אידי אמין מספר ימים מאוחר יותר) ומטופלים בפצוע אחד קשה מאוד, שבו עם בוקר המטוסים ארצה. 'חשבותי שהמבצע יצליח.. היה ברור לי מהתחלה שזה מבצע יוצא דופן והיה ברור לי שזה יצליח. נתתי תדריך אחרון בשארם ואמרתי: 'אנחנו יוצאים לארבעת אלפים קילומטר, אין שום יחידה או כוח שיכולו לעזור לנו, אנחנו לבד, אבל אנחנו הכי חזק בשטח. אם מישהו חושש הוא יכול לעזוב'. 'לא היה אף אחד כזה'.

'אם אני לא הייתי רוצה, אם אני לא הייתי מכתוב את הקצב ואת המהלכים, זה לא היה מתבצע. ידעתי שאני צריך ללחוץ. זאת הליכה עד הסף כמעט מבחינתי האישית, כי יש פה אחריות אישית כמה אני הולך לסבך אולי מדינה שלמה. לכן היו לי לבטים אם אני לא הולך רחוק מדי ברצון שלי לבצע. אני לא שלחתי אחרים,

הייתי על המטוס הראשון שנחת שם, אבל תהיתי אם אני מגזים כשכולם סביבי לא התלהבו ואמרו שהתוכנית מבריקה אבל הסיכון גדול. ג'יימס בונד, אמרו. אפילו מוטה. אבל אני האמנתי והייתי בטוח שזה נכון ושלכן עליי להציג את זה גם אם לא נוח לי לקחת סיכונים. אני לא טיפוס של מהמר ואני לא הייתי מציע ולוחץ אם אני לא הייתי מאמין בתוכנית הזאת'.

'..מוטה לא חשב שאני עושה עבורו את התהליך. הרי בלי שמוטה יאשר, זה לא היה מתבצע. וצריך לשים פה את שמעון פרס שלחץ לפעולה. ראיתי את השילוב הנכון בין פרס לרבין, למרות שהיו ממש יריבים. פרס ראה את הצד הפוליטי, היחסים עם מדינות בעולם, וזה היה מבחינתו בלתי נסבל להיכנע. אבל הוא לא הבין את הסיכונים. הוא גם היה מוכן להמליץ על התוכנית של שניים עשר איש צונחים באגם ויקטוריה כי הוא רצה לבצע. מוטה היה הרבה יותר סקפטי כי היתה לו אחריות והיה לו ידע. אבל היה לו קשה שהוא לא יכול להציג תוכנית מבצעית לממשלה או לראש הממשלה. רבין עשה להם ממש זיבור, כי בישיבת הממשלה פרס דיבר נגד כניעה ורבין אמר לו שהוא מסכים עם כל מילה אבל לרמטכ"ל אין מה להציג. אל תחשבי שזה מעמד פשוט בשביל רמטכ"ל. כרמטכ"ל לא הייתי בסיטואציה דומה, אבל אני מודה שזה מצב לא נוח לרמטכ"ל. השילוב של התכנון שלי ושל ההחלטה של מוטה הבטיח שיהיה ביצוע'.

נספח - עוד על עמדתו של מוטה גור

בפתק מיום רביעי 30/6- תמוז [מופיע ברשת] שהועבר לראש הממשלה, ובו עמדת הרמטכ"ל נכתב: צה"ל חייב להגן על כל ישראלי באשר הוא. אם צה"ל אינו מסוגל לעשות זאת - יש להציל הישראלים. לכן - אם כל המאמצים, והשיטות לא יצליחו - הרמטכ"ל ימליץ לתת למחבלים דרישותיהם. בינתיים - אינו ממליץ לקבוע סופית, ויש למתוח המו"מ עד לרגע האחרון, לשעה 12:00 מחר. בשעה זו יוחלט סופית - בהתאם לתנאים.

ציטוט נוסף [יש לשים לב שמדובר על התרשמות של עיתונאי מתוך דברים שפורסמו] -

הרמטכ"ל לשעבר, מוטה גור, הסתייג מיציאה ל"מבצע יונתן" (אנטבה), לשחרור בני הערובה בשדה התעופה באוגנדה, ביולי 1976. לבטיו עולים מהפרוטוקולים של המבצע, שנשמרו בארכיון צה"ל ומשרד הביטחון, ופורסמו אתמול בערוץ 2. "אם עוסקים ב'גולד פינגר' זה דבר אחר. אם ג'יימס בונד - לא איתי. אם לא יהיה מודיעין למבצע לא יהיה מבצע", אמר גור. "יש סיכונים שלוקחים ויש סיכונים שלא לוקחים. לא אשלח כוח לאוגנדה בלי שאדע שמדובר בריצונות. פנטזיות, אם תקראו את הספרים שלי, תראו שיש לי לא פחות מלאחרים, זה בשביל כלבה לא

בשביל צבא", הוסיף. עוד אמר גור כי "מבצע צבאי יש לתכנן בתנאים מסויימים. זה לא גן ילדים. זה לא משחקי כבוד. מבצע כזה אם הוא לא נעשה בתנאים מתאימים זה 'מפרץ החזירים'. לבצע ללא מודיעין, ללא ידיעה קונקרטית מה קורה בשטח זה בחזקת לא יעשה. זה לא רק להשתלט על השדה. אם מדובר גם בחילוץ הנוסעים זה לא מספיק". ישראל יצאה למבצע ב-4 ביולי 1976 כדי לחלץ כמאה בני ערובה יהודים וישראלים, שהיו על טיסת איר פראנס מישראל לצרפת, אשר נחטפה בדרך בידי טרוריסטים ונחתה בסוף באנטבה באוגדה. הפעולה הוכתרה כהצלחה לאחר שכמעט כל החטופים שוחררו. בפעולה לשחרור החטופים נהרגו חמישה ישראלים, בהם קצין סיירת מטכ"ל יוני נתניהו, אחיו של ראש הממשלה בנימין נתניהו. הלבטים שקדמו ליציאה למבצע עולים מהפרוטוקולים שנחשפו כעת. שר הביטחון שמעון פרס, צוטט כמי שאומר ש"חובה לאומית לחפש כל אלטרנטיבה", אך מסייג כי "יכול להיות שאין". "אם אנו עושים פעולה צבאית אף אחד לא יבין אותנו, אבל כולם יכבדו אותנו, אם תהיה הצלחה. הבעיה היא סבירות ההצלחה. צריך להחליט כך או כלום", אמר. מפקד חיל האוויר, האלוף בני פלד, אמר כי "אין לדון על המבצע אם לא מוכנים לקחת סיכון". ראש להק מודיעין בחיל האוויר, רפי הר לב, הסביר כי "בפני מדינת ישראל עומדות רק שתי אפשרויות: כניעה טוטאלית או פעולה. צריך לרוץ לתכנן פעולה בכל מקרה".

<https://www.haaretz.co.il/news/politics/1.2452475>

עוד משהו על הסייעתא דשמיא סביב במבצע נוכל ללמוד מהדברים הבאים

[שכתב אורי מילשטיין במאמרו הגיבורים האמיתיים של אנטבה - נמצא במרשתת]:

אבינועם מימון פיקד אז על טייסת תובלה 120 של מטוסי בואינג. לדבריו "ביום שישי אחרי הצהריים קיבלתי הוראה לטוס לניירובי, להביא לשם כמה אנשי מוסד ואמ"ן, ולשוב מיד ארצה עם סרטי הצילום". מכיוון שלמימון לא היה מעמד של קברניט מוסמך לטיסות בין לאומיות עם מטוס בואינג, הוא זימן בדחיפות את איש המילואים, קברניט מוסמך באל-על, אמיתי לוין. הם המריאו בערב, עם אנשים שלא ידעו את זהותם ועליהם נמנו נחום אדומי, אהוד ברק, צביקה גלר, ואחרים. כדי שבניירובי לא יזהו שהמטוס הוא צבאי, צבעו אותו בצבעי אל-על. עד שיצא לדרך, היה חציו בצבעי אל-על וחציו בצבעי צה"ל. אחרי חמש שעות טיסה נחתו בניירובי. אדמוני, ברק, והשאר ירדו. איש המוסד במקום מסר לאבינועם חבילה ובה סרטי הצילום. סיפר לוין: "באנו עם דלק רזרבי כדי לא לבזבז זמן תדלוק בניירובי. מייד יצאנו להמראה. כשהיינו על המסלול, במהירות אל-חזור של למעלה מ-150 קשר, אחד מארבעת המנועים התפוצץ. לא הייתה ברירה אלא להמשיך ואז אמרתי לאבינועם שצריך לנחות כי אסור לנו לטוס עם שלושה מנועים וגם אין לנו די דלק

לטוס באיטיות ובגובה נמוך עקב התקלה. קיימת גם סכנה שהמנוע שהתפוצץ בו צינור השמן, 'משיך להסתובב ואז הוא עלול לגרום לדליקה. שאלתי את אבינועם 'האם חיוני להמשיך?' הוא השיב 'אין לך מושג עד כמה זה חשוב!' עשינו חשבון שנוכל בקושי להגיע לשארם א שייח. בגלל הטיסה האיטית נכנסנו ליום, וטסנו מעל בסיס מצרי. הגענו לשדה אופיר. שם החלטנו להמשיך בטיסה ישירה ללוד על טיפות הדלק האחרונות". בלוד חיכו להם אנשי אמ"ן שנטלו את הסרטים ומיהרו איתם למעבדה לפיתוח סרטי צילום, בקריה.

אלי דקל הוא אדם דתי. באותה שבת הוא ענה לטלפונים. בבוקר טלפן אליו קצין תורן והורה לו להגיע מיד לקריה, אבל הוסיף שצה"ל לא יכול לשלוח לו רכב, ושיתארגן להגיע בכוחות עצמו. רס"ן דקל היה שותף ברכב צבאי עם עוד שלושה קצינים. באותה שבת לא היה זה תורו. הוא לקח מונית..והגיע למעבדת הפיתוח בקריה. שם הוא פגש את מייק הררי שלקח קובץ אחד של תמונות ורץ ללשכתו של רבין. דקל לקח את התמונות למשרדו, ובמשך שעותיים עסק בפענוחם. דקל סיפר "הודעתי לקצין התורן שעשיתי את העבודה. הוא אמר 'רוץ למשרד ראש הממשלה ותן לו'. למרות היותי חולה אסטמה רצתי 600 מטר ללשכתו של רבין. במסדרון פגשתי את יצחק נבון ששאל אותי לרצוני. הסברתי לו שאני ממחר למסור את התמונות לרבין. הוא הניח לי להמשיך. פרצתי לחדר אפוף עשן סיגריות, שהקשה עלי עוד יותר. רבין היה עסוק בהתבוננות בתמונות שהביא לו הררי ושכמובן לא אמרו לו דבר כי לא פוענחו. נגשתי לרבין והראיתי לו את התמונות המפוענחות. עניתי לשאלותיו. הוכחתי לו שהצילומים אישרו את מה שהעברתי ביום רביעי. רבין היה מרוצה והורה לי ללכת". לפי ראש אמ"ן, שלמה גזית, שנכח באירוע, אלמלי התמונות המפוענחות שהביא דקל, רבין לא היה מאשר את המבצע. למחרת, בארבע לפנות בוקר, טלפן שמואל תמיר ליעקב אגסי, העיר אותו משנתו, ואמר לו: "מגיע לך צל"ש. ביצעו בדיוק מה שהצעת ביום השני לחטיפה, והצליחו. החטופים שוחררו והם בדרך ארצה."